

T.C.
NECMETİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

SEYYİD HAMZA NİGÂRÎ'NİN TÜRKÇE DÎVÂNÎ'NDA DİNÎ EDEBÎ
MUHTEVA

MEHMET EKİNCİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MURAT AK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KONYA

2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet EKİNCİ
	Numarası	168110041004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk İslam Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat AK
	Tezin Adı	Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Dîvânı'nda Dinî Edebî Muhtevâ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Dîvânı'nda Dinî Edebî Muhtevâ başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Murat AK	
2	Prof. Dr.	Ahmet YILMAZ	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Yusuf Sami SAMANCI	

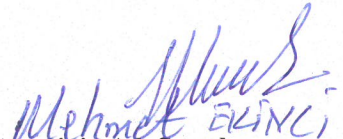
T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet EKİNCİ		
	Numarası	168110041004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK İSLAM EDEBİYATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Dîvânı'nda Dinî Edebî Muhtevâ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet EKİNCİ		
	Numarası	168110041004		
	Ana Bilim/ Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat AK		
Tezin Adı	Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Dîvânı'nda Dinî Edebî Muhtevâ			

ÖZET

EKİNCİ Mehmet, Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Divanı'nda Dini Edebî Muhteva, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

Seyyid Hamza Nigârî 19.yy.da yaşamış Nakşibendi Halidî şeyhlerindedir. Tezde Nigârî'nin hayatı, eserleri ve Türkçe Divanı'ndaki dini tasavvufî muhteva incelenmiştir. Nigârî hakkında Azerbaycan ve Türkiye'de yapılan çalışmalar akademik bir üslupla değerlendirilmiştir. Tez iki ana bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk kısmı hayatı ve eserleri, ikinci kısım ise Türkçe Divanı'daki dini edebî muhtevadır. Tez sonuç ve kaynakça bölümüyle son bulmuştur.

Nigârî hem Azerbaycan sahası için hem de Anadolu sahası için önemli bir mutasavvif şairdir. Ömrünün büyük bir kısmı Kafkasya'nın bağımsızlık mücadelesi için çalışmakla geçmiştir. Tez, Nigârî'nin Türkçe Divanı'nın ilk defa derinlemesine incelenmesi ve onun tasavvufî düşüncelerinin değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Bizi böyle bir çalışmaya yönlendiren sebep ise 19.yy.da güçlü bir tasavvufî düşünceyle birlikte hacimli bir divan oluşturması ve Nigârî'nin tasavvufî ve edebî etkisinin günümüze kadar geniş bir coğrafyada devam etmesidir.

Bu çalışma, Nigârî'nin İslam dünyasında problemleri görülen birçok meseleye bakışı, tasavvufî meseleleri ele alışını tespit etmeye yönelik yapılmıştır. Bunu yaparken Nigârî'yi tasavvufî, dini, ilmi ve edebî yönden akademik bir üslupla değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Seyyid Mîr Hamza Nigârî, Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşüncesi

		<p style="text-align: center;">T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>			
Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet EKİNCİ			
	Numarası	168110041004			
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Edebiyatı			
	Programı	Tezli Lisans	Yüksek	X	
		Doktora			
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat AK			
Tezin Adı	Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Dîvânı'nda Dinî Edebî Muhtevâ				

ABSTRACT

EKİNCİ Mehmet, The Religious Literary Connet in Seyyid Hamza Nigârî's Turkish Divan Master's Thesis, Konya, 2019.

Seyyid Hamza Nigârî is one of the Naqshbandi Sheikhs who lived in 19th century. İn hhis thesis, Nigârî's life, Works and religious sufistic content in his Turkish Divan have been reseached. Studies that were carried out about Nigârî in Azerbaijan and Turkey have been evaluated in an academic style. The thesis consists of two main parts the first part includes his life and Works as the second part is religious sufistic content in his Turkish Divan. This thesis ends with conclusion and bibliography parts.

Nigârî is an important sufi poet both for Azerbaijan and Anatolian lands. He spent an important part of his life struggling for Independance Combat of Caucasia. The thesis is important as it is the fist in depth study for Nigârî's Turkish Divanand evaluation of his sufistic thoughts. The reason that directs us to this study is his creating a voluminaus divan with a strong sufistic thought in 19th century and permanency of Nigârî's sufistic and literary influence at a wide Geographical zone up to peresent day.

This study is conducted to detect Nigârî's way of dealing with sufistic issues and other issues that were accepted to be problematic in İslam World. While doing this Nigârî was evaluated in terms of his sufistic, religious, scientific and literary features in an academic style.

Key Words: His Sufictic Thought, His Life, His Works

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD HAMZA NİGÂRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	6
1.1.1. Doğumu	6
1.1.2. Eğitimi	7
1.1.3. Mürşidi	9
1.1.4. Tasavvufî Kişiliği	10
1.1.5. Vefatı	11
1.2. Edebî Şahsiyeti.....	12
1.2.1. Dîvân-ı Seyyid Nigârî (Türkçe).....	14
1.2.2. Nigârname	15
1.2.3. Farsça Dîvânı.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD HAMZA NİGÂRÎ'NİN TÜRKÇE DÎVÂNÎ'NDA DİNÎ MUHTEVÂ

A. DİN	17
1.1. Cenâb-ı Hakkın İsim ve Sıfatları.....	17
1.1.1. Allah	17
1.1.2. Hudâ	20
1.1.3. Hak	23
1.1.4. Mevlâ.....	25
1.1.5. Rab.....	28
1.1.6. İlâh.....	32
1.1.7. Hû	35

1.1.8. Rahmân / Rahîm	38
1.1.9. Celâl/Cemâl	39
1.1.10. Gaffâr.....	40
1.1.11. Hâdî	41
1.2. Melek.....	42
1.3. İlâhî Kitaplar	44
1.3.1. Kur'an-ı Kerim	44
1.3.2. Âyet İktibâsları	47
1.3.4. Tevrat /Zebur /İncil.....	50
1.4. Kuran'ı Kerim'de Adı Geçen Peygamberler.....	50
1.4.1. Hz. Âdem.....	50
1.4.2. Hz. İsâ.....	52
1.4.3. Hz. Süleymân	54
1.4.4. Hz. Mûsâ.....	56
1.4.5. Lokmân.....	58
1.4.6. Hz. Yûsuf.....	60
1.4.7. Hz. İsmâîl	63
1.4.8. Hz. Ya'kûb	64
1.4.9. Hz. Muhammed (sav)	66
1.4.9.1. Ehl-i beyt / Âl-i abâ	72
1.4.9.2. Mi'râc/İsrâ	74
1.4.9.3. Hadis İktibâsları	76
1.5. Kazâ ve Kader	76
1.6. Ahiretle İlgili Kavramlar	77
1.6.1. Cennet.....	77
1.6.2. Cehennem	80
1.6.3. Kıyâmet	81
1.6.4. Haşir/Mahşer	83
2. İslâm	84
2.1. Namaz	84
2.2. Oruç.....	86
2.3. Hac/Tavâf.....	88
2.3.1. Kible/Kiblegâh	89

2.3.2. Kâbe / Tavâf / Beytullah.....	90
2.4. Zekât.....	92
3. Dinle İlgili Diğer Mefhumlar.....	94
3.1. Tevbe.....	94
3.2. Sevap / Günah	95
3.3. Şeytan.....	96
3.4. İmân.....	98
3.5. Mu'cize	99
3.6. Kutsal Gün ve Geceler	101
3.6.1. Kadir Gecesi	101
B. TASAVVUF	103
1. Tasavvufî kavramlar	103
1.1. Vahdet/ Vahdet-i Vücûd	103
1.2. Tecellî.....	104
1.3. Fenâ / Bekâ.....	106
1.4. Seyr ü Sülûk	107
1.5. Aşk	109
1.6. Nefs	111
1.7. Takvâ.....	112
1.8. Hevâ	113
1.9. Gayb	115
1.10. Halvet	116
1.11. Gaflet.....	117
1.12. Zikir.....	118
1.13. Zâhir / Bâtn	119
1.14. Kurb/ Kurbet	120
1.15. Hakikat	121
1.16. Cân	122
1.17. Gönül / Kalp.....	124
1.18. Zâhid/ Rind.....	125
1.19. Tevhîd	128
1.20. Nefes	130
1.21. Ağyâr.....	131

1.22. Cezbe.....	133
1.23. Keşf.....	134
1.24. Vird / Evrâd.....	135
1.25. Mey / Bâde / Mest.....	136
1.26. Firkat / Vuslat.....	137
1.27. Masivâ.....	139
1.28. Uzlet.....	140
1.29. Zühd.....	141
1.30. Fakr.....	143
1.31. Havf u Recâ.....	144
1.32. Vera'.....	145
1.33. İhlâs.....	146
2. Tarîkatla İlgili Kavramlar.....	148
2.1. Dergâh.....	148
2.2. Dervîş.....	149
2.3. İrşâd/Mürşid.....	151
2.4. Mürîd.....	152
2.5. İntisâb.....	153
2.6. Kerâmet.....	154
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA.....	159
ÖZGEÇMİŞ.....	165

KISALTMALAR

age	: Adı Geçen Eser
agm	: Adı Geçen Makale
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren/Çevirenler
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
DKS	: Dini Kavramlar Sözlüğü
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazretleri
İA	: İslâm Ansiklopedisi
KB Yay.	: Kültür Bakanlığı Yayınları
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
TTS	: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü
trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğeri
vr.	: Varak
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusu divan şiiri geleneğinin zayıfladığı, bununla birlikte tasavvufî şiir geleneğinin canlı olduğu 19.yy. şairlerinden Mîr Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe divanıdır.

Osmanlı devletinin her alanda gerilediği bir dönemde yaşayan Tasavvuf edebiyatının en güçlü temsilcileri arasına giren Mîr Seyyid Hamza Nigârî hem yaşadığı dönemde hem de kendinden sonraki dönemde birçok yazarı ve şairi etkileyecek kadar güçlü bir şiir anlayışına sahiptir. Toplumların geçmişlerine olan bağları geleceklerini şekillendirmeleri açısından önemlidir. Mîr Seyyid Hamza Nigârî Osmanlı Rus savaşlarının yaşandığı dönemde cephede müritleriyle birlikte çarpışacak kadar devlete bağlı, aynı zamanda toplumsal bütün problemlerle ilgilenecek kadar lider, yazdığı birçok eserle edebiyat topluluklarınca adı sıkça anılacak kadar güçlü bir şairdir. Yazdığı Türkçe ve Farsça divan, Nigârname isimli mesnevisi ve Çayname adlı eserleriyle hem tasavvufçu kimliğini hem de edebî kimliğini gözler önüne sermiştir. Mîr Seyyid Hamza Nigârî Azerbaycan topraklarında doğmuş, Anadolu'nun birçok coğrafyasında bulunmuş Nakşibendi Tarikatı'nın Hâlidî kolunu temsil eden ve peşinden birçok kişiyi sürükleyen güçlü bir mutasavvıftır.

Nigârî'nin yaşadığı yüzyıllar Osmanlı imparatorluğunun yıkılmaya yüz tuttuğu yıllar olduğu için o döneme ve günümüze olan etkilerini incelemek amacıyla yaptığımız bu çalışma, iki bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde Nigârî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserlerini incelenmiştir. Bu bölümde doğumu, ailesi, müşidi, vefatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Nigârî'nin Türkçe divanındaki dini tasavvufî muhteva üzerinde durulmuştur. İlgili bölümde esma-i hüsnâ, peygamberler, melekler, kutsal kitaplar, ibadetler ve ahiretle ilgili kavramların yanında tasavvuf adabı, tasavvufî haller ve tasavvufla ilgili kavramlar detaylıca incelenmiştir. Nigârî bir mutasavvıf olduğu için eserde tasavvufî ve dinî muhtevanın oldukça geniş yer tuttuğu görülmüştür. Mîr Seyyid Hamza Nigârî manevî anlamda özellikle Fuzûlî, Mevlânâ ve İbnü'l Arabî gibi mutasavvıflardan etkilenmiştir. Tüm eserlerine onların görüşleri yansımıştır. Onlara olan hayranlıkları eserlerinin şekil yönlerine de yansımıştır. Çalışmanın Nigârî'yi ele alması hem

tasavvufî çeşitliliği göstermesi bakımından hem de son dönem Türk edebiyatının geldiği noktayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Son olarak tez konusu seçimimden başlamak üzere, çalışmamın her aşamasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Murat AK'a, yüksek lisans eğitimi boyunca bilgileriyle ufukumuzu açan ve tecrübeleriyle bize yol gösteren Prof. Dr. Ahmet YILMAZ'a ve Prof. Dr. Hikmet ATİK'e ve tez sürecinde desteklerini gördüğüm aileme ve tüm dostlarıma en kalbi duygularla teşekkür etmek isterim.

Mehmet EKİNCİ

Konya 2019

GİRİŞ

1805 veya 1815 Azerbaycan'da dünyaya gözlerini açan Nigârî 19.yy.ın sonlarına doğru 1886 yılında Harput'ta vefaat etmiştir. 19.yy.ın siyasî, kültürel, dini, tasavvufî yapısının Nigârî'nin hayatı üstünde büyük etkileri olmuştur. Her yazarın çağının tanığı olduğu unutulmamalıdır. Nigârî'nin dünyaya gözlerini açtığı Azerbaycan'da ve hayatının büyük bir kısmını yaşadığı Anadolu coğrafyasında 19. yy.da tasavvufun gelişimini incelemeyi uygun görüyoruz. 1826 yılında “Vak'a-yı Hayriye” olarak değerlendirilen “Yeniçeri Ocağı”nın kapatılması kararıyla birlikte Bektaşî Tarîkatı'nın da sonu gelmiştir. Bektaşî Tekkeleri kapatılırken Bektaşî şeyhleri de ağır cezalara çarptırılmıştır. Bektaşî tekkeleri konusu devleti çok meşgul ettiği için 1252/1836 tarihli fermanla daha sıkı kontrol altına alınmış ve 1850'lerden sonra Bektaşîlik yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.¹

19. Asrın ikinci çeyreğinde Bektaşîlik sönmüş, Nigârî'nin de mensubu olduğu Nakşibendiyyenin Hâlidîye kolu doğmuştur. Bağdatlı Mevlânâ Halid'le başlayan bu tarîkat 19.yy.da Osmanlı dünyasının en yaygın tarîkatlarından biri olmuştur. Bektaşî tekkelerinin devlet tarafından Nakşilere verilmesiyle tarîkat daha hızlı yayılmıştır. Hâlidîye Ziyauddin Gümüşhanevî'nin eser ve gayretleriyle daha sağlam bir zemine oturmuştur.²

Hâlidîlerin yanı sıra bu yüzyılda etkili olan bir diğer tarîkat da Halvetîliktir. Özellikle bu dönemde Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö.1262/1845) tarafından tesis edilen “Kuşadaviyye” etkisini hissettirmiştir. Yine bu yüzyılda, “Uşşâkiye”nin “İrşâdiye”, “Kâdiriye”nin “Müştâkiye” ve “Enveriye” kolları dikkat çeken diğer tasavvufî hareketler olmuşlardır.³

18. yy.da divan edebiyatı geleneği yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır. 19. yy.a geldiğinde ise divan edebiyatı yerini yavaş yavaş batı etkisinde gelişen bir edebiyata bırakmaktadır, bununla birlikte Türk edebiyatında dinî Tasavvufî edebiyat hâlâ canlılığını korumaktadır. Bu yüzyılın en güçlü mutasavvıf şairlerinden biri

¹ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar/ Tekkeler/ Şeyhler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s.86.

² Kara, age, s.87.

³ Fatih Çınar, *Hamza Nigârî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2009, s. 8.

Seyyid Hamza Nigârî'dir. Azerbaycan topraklarında doğup Anadolu topraklarında yetişmiş olan Seyyid Hamza Nigârî hem devrinde hem de kendinden sonra birçok şairi etkilemiştir.

Nigârî'nin yaşadığı 19. yy.da Osmanlı devletinin hemen her alanda gerilediği görülmektedir. Siyasî ve askerî üstünlüğünü kaybeden Osmanlı İmparatorluğu derin büyük devletleriyle birçok alanda rekabet etmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan, Karabağ ve Kafkasya coğrafyasında da Ruslarla mücadele halindedir. Nigârî doğup büyüdüğü Azerbaycan ve Karabağ topraklarının özgürlüğü için mücadele vermiş, yetiştirdiği müritlerle hem cephede savaşmış hem de halkın bağımsızlık için örgütlenmesini sağlamıştır.⁴ Yaşadığı dönem her şairi ve yazarı etkilediği gibi Mîr Nigârî'yi de derinden etkilemiştir.

Bu yüzyılda her alanda yaşanan sıkıntılar tekke ve tarîkatlarda da yaşanmıştır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla Bektaşî tekkelerinin kapatılması bu yüzyıldadır. Ancak bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı devlet adamlarının koruması altında tarîkatlar büyümeye devam etmiş ve itibarlarını korumuştur. Özellikle bu yüzyılda Bağdat'tan Anadolu'ya yayılan Nakşibendi Hâlidîyye kolunun birçok taraftarı olmuştur. Nigârî de Hâlidîyye koluna bağlı bir Nakşibendi'dir.⁵ Mevlânâ Halid'e intisâb etmek ve onun manevi eğitiminden geçmek için Harput'a gelen Nigârî Mevlânâ Halid'in vefat ettiğini öğrenince onun halifelerinden biri olan İsmâîl Siraceddin Şirvânî'ye intisap etmiştir.⁶ Nigârî tasavvufî eğitimini İsmâîl Siraceddin Şirvânî'nin yanında tamamlamış onun isteğiyle çeşitli yerlerde eğitim ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Özellikle Azerbaycan, Karabağ, Amasya Sivas ve Harput'ta birçok mürîdi olmuştur. Gazelleri, kasideleri ve koşmaları yalnız mürîdleri arasında değil geniş halk yığınları arasında çok beğenilip, ezberlenmiştir.⁷ Günümüzde de halkın ona sevgisinin devam ettiğini şiirlerinin meclislerde okunmasından anlayabiliriz.

⁴ Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s.465.

⁵ Yavuz Akpınar, "Nigârî Mîr Hamza" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, C.7, s.59.

⁶ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, C.3, s.1201

⁷ Akpınar, age, s.466.

Fuzûlî, Hafız, Mevlânâ, İbnü'l Arabî ve kendisi gibi bir tarikat şeyhi olan Nebatî'nin etkileri Nigârî'nin tüm eserlerinde görülmektedir.⁸ İlâhî aşka Fuzûlî gibi beşeri aşktan geçileceğine inanmaktadır. Onun eserlerinin temelinde Allah aşkı yatmaktadır. Vahdet yolunda ilerlemenin ancak kalple olacağını ifade eder ve aşka verdiği değeri her beyitte her mısra da işlemiştir. Fuzûlî'ye olan hayranlığını onun şiirlerine yazdığı tahmisler, müstezatlar ve nazireler göstermektedir. Şiirleri Fuzûlî'nin şiirleriyle konu yönünden birbiriyle örtüşmektedir.⁹ Fuzûlî'ye yazmış olduğu nazirelerde ve tahmislerde Fuzûlî gibi lirizmi yakalamış ve onun yolundan gittiğini göstermiştir. Fuzûlî'den çok sonra gelmesine rağmen onun izinden gitmiştir.

Mîr Seyyid Hamza Nigârî İslâm dünyasını derinden etkileyen birçok konu üzerinde çekinmeden konuşmuş ve tarafını seçmiştir. Kendisinin Seyyid olduğunu ifade eder. Seyyid olması ehl-i beyte olan muhabbetini kat kat artırmıştır. Şiilik Sünnilik tartışmalarının yaşandığı dönemde bu tartışmalardan uzak durmuş ve kendisine göre bir yol çizmiştir.

Allah'ı Muhammed'i 'âlî seven dostânız

Ne Sünnîyiz ne Şîî bir hâlis Müslümânız (720/1)

Sünni veya Şii olmadığını sadece Allah'ı, Hz. Muhammed'i ve Hz. Ali'yi seven dost olduğunu ifade etmiştir. Özellikle divanda Süfyâniler olarak savaş açtığı bir grup vardır ki onlarla sürekli bir mücadelenin içindedir. Onun divanında yer alan ve oldukça sık kullanılan Süfyânîler, Mervaniler kavramları şiirleri bir araya getirildiğinde şairin bu isimler etrafında zalimleri yerdiği açıkça görülmektedir.¹⁰ Hz. Hüseyin'i ve Kerbela olayını şiirlerinde sık sık işlemektedir. Ehl-i beyte olan sevgisini kendisinin de aynı soydan geldiğini söyleyerek pekiştirmiştir. Şiirlerinde soyunun peygamber soyu olduğunu ve onun kölesi olduğunu ifade etmektedir.

Âl-i a'lâ nesebem rindi-i şeydâ hasebem

Bende-i âl-i 'abâ Mîr Hamza adımdır (237/5)

⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İKÜ Yayınları, İstanbul, 2016, s.583-584.

⁹ Fatih Sona, *III. Uluslararası Hamza Nigârî Türk Dünyası Kültürel Mirası Sempozyumu Bildirileri, Seyyid Hamza Nigârî'nin Fuzûlî'ye Yazdığı Tahmisler*, Azerbaycan, 2017, s.596.

¹⁰ Metin Hakverdioğlu, "Mîr Nigârî ve Süfyâniler", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 2016, S.12, s.115.

Şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi dışında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan övgü ile bahseder. Bahâeddin Nakşibend, Abdülkadir-i Geylânî, Hallâc-ı Mansûr, İbrahim Edhem ve kendi mürşidi İsmâîl Şîrvânî isimleri sık sık anılan tarîkat büyüklerindedir.

Divanda en sık işlenen konulardan biri de rind ve zâhid tipi çevresinde oluşan mücadeledir. Şair kendisini rind meşrep olarak görmektedir. Rind tipi aşkı seven sevgiliden bir an olsun ayrılmayan hayatının her alanında meyhane, mey, saki ve sevgilini çevresinde geçiren ve bunlarla mutlu olan kişidir. Dinin özünü anlamaya çalışan bir tiptir rind. Tüm davranışlarında samimidir. Toplumsal kurallara aldırış etmez yaşayacaklarını cesurca yaşar. Kınanmaktan korkmaz hatta sevgili yolunda rezil rüsva olmayı tercih eder. Bunun karşısında olan zâhid ise daha çok kuralcı ve menfaatçidir. Yapmış olduğu ibadetlerde ve her türlü davranışta samimiyetsizlik göze çarpmaktadır. Aşkın inceliklerini ve güzelliğini kavrayamayacağı için âşıkların halinden anlamadan sürekli onları eleştirmektedir. Şekilci bir ibadet anlayışına sahiptir, onun için takke, tespih, sarık, cübbe önemlidir. Dindar bir görünüme sahip olmasına rağmen ibadetlerin özünü kavrayamamasından dolayı daima gururlu ve kibirlidir.¹¹

Mîr Hamza Nigârî'nin divanında rind ve zâhidin yoğun bir mücadelesi vardır. Şair divanında rind tipini “ Arif, erbab-ı gönül, erbab-ı dil, erbab-ı cünun, erbab-ı melamet, ehl-i dil, irfan, zahidi ise vaiz, sofî, nâsîh, müftî, ehli riya, ehli hased, erbab-ı cefa olarak adlandırmaktadır.¹²

Divanda en dikkat çeken kavramların başında gelen rind ve zâhid tipi Mîr Hamza Nigârî'nin hayatıyla doğrudan ilgilidir. Şair kendisini her zaman rind meşrep olarak görmektedir. Zâhid tipi ile savaş halindedir. Tarîkat çevresinde yetişmiş olan Nigârî çevresinde gördüğü dinin özünü anlamakta sıkıntı çeken tiplerin hepsini zâhid kavramıyla yermektedir, onarın iki yüzlüğünün her fırsatta dile getirmektedir. Nigârî'ye göre her şeyin özünde aşk vardır. Aşkın lezzetini tadan kimsenin asıl mutluluğa ereceğine inanmakta ve bunun için her şeye aşkla bakmaktadır.

¹¹ Ahmet Atilla Şentürk, *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1996, s.3.

¹² Ayşe Sağlam, “Nigârî Divanında Rind ve Zâhid”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, İstanbul, 2016,s.286.

İslâm dünyasını her zaman meşgul konulardan biri olan Şii Sünni meselesi üzerine de çekinmeden görüşlerini dile getirmiştir. Her iki tarafa da seslenerek sadece Müslüman olduğunu dile getirmiş ayrılıklara karşı çıkmıştır. Çağında ve sonrasında bazen Şiilikle itham edilmiş bazen de Sünnilikle ancak o sadece ehli-beyte olan sevgisini dile getirmiştir. Zalimlerle olan mücadelesinde Süfyaniler diyerek onları her zaman eleştirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD HAMZA NİGÂRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

1.1.1. Doğumu

Asıl adı Hamza olan Mîr Seyyid Nigârî, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde Zengezur kasabasının Cicimli köyünde dünyaya gelmiştir.¹³ Doğum yeri tam olarak bilinse de kaynaklarda doğum tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kaynaklarda doğumuna ilişkin 1797, 1805, 1815 yılları zikredilmektedir. Doğum tarihini kesin olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte 1797 ve 1805 yılları daha çok dikkat çekmektedir. Nigârî'nin seksen yaşını geçtiğinde vefat ettiği nakledilir. Bu durumda 1805 yılının doğum yılı olarak görülmesi daha uygun olacaktır.¹⁴

Divanında “Biliriz Mîr Nigârî'ydi Karabağlıdır, ‘Aşkın kâni Karabağ’dır mekânım” diyerek birçok beyitte Karabağlı olduğunu ifade eder ve ayrı kaldığı her zaman Karabağ’a olan özlemini dile getirmektedir.

Biz bu dîvâne[y]i âvâreyi şeydâ sıfatı

Bilirüz Mîr Nigârîydi Karabağlıdur (161/7)

‘Aşkın kâni Karabağdır mekânım

Bülbül-i şeydâyam cennet yerimdir

Evvel başdan kara kaşlı büstânım

İmdi gülistânım kara pirimdir (839/VIII-1)

Nigârî'nin dedesi Seyyid Rıza'nın ve büyük dedelerinin ulema sınıfından oldukları Medine'den buraya hicret ederek yerleştikleri bilinmektedir.¹⁵ Baba adı Rükneddin anne adı Kızhanım olarak bilinen Hayrunnisa Hanım'dır. Babası yörede

¹³ Azmi Bilgin, “Nigârî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007,C.33,s.85-87.

¹⁴ Çınar, age, s. 10-12.

¹⁵ İnal, age, s.1201.

Mîr Paşa olarak tanınmış âlim salih bir kimsedir. Babası Cicimli köyündeki kutsal ocağın mücaviriydi.¹⁶ Nigârî altı aylık iken babası şehit edilmiştir.

1.1.2. Eğitimi

Küçük yaşta babasını kaybettiği için on beş yaşına kadar eğitim hayatı olmamıştır. Annesinin ısrarı üzerine Karakaş köyüne giderek Mahmud Efendi'nin, bir süre sonra ise Şeki'nin Dehne köyünde bulunan Şikest Abdullah Efendi'nin derslerine devam etmiştir.¹⁷ İlk eğitim yeri olan Karakaş köyünü şiirlerinde her zaman hatırlamaktadır.

Firdevs-i dil-ârâdır gerçi Karabağ ammâ

Hoşdur Karabağ içre kûy-ı Karakaş evlâ (637/6)

Farsça bir divan oluşturacak kadar Farsçaya hâkim olan Nigârî Arapçada da söz sahibi olmuştur.¹⁸ Şiirleri incelendiğinde derin bir tasavvuf bilgisi göze çarpmaktadır. İslâmî konulardaki bilgisi ve olaylara bakış açısı eğitiminin seviyesini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Karakaş'ta eğitimine devam ederken kendisine destek olan Nigâr adlı bir hanıma şükür borcunu ödemek için Nigârî mahlasını kullanmıştır. Divanında bu durumu şu şekilde açıklamaktadır.

Ey nigârım sana cân virdim bana

Bâ'is oldur kim Nigârîdir lakab (60/5)

Eğitimine devam etmek için Amasya'ya gelerek Nakşibendî şeyhlerinden Hâlid-i Bağdâdî'nin halifesi İsmâîl Şirvânî'ye bağlanarak devam etmiştir.¹⁹ Şirvânî'nin yanında hem bâtinî hem zâhirî ilimlerde çalışmalarına devam etmiştir. İsmâîl Şirvânî'nin yanında tasavvuf eğitimini tamamlayıp onun halifesi olmuştur. İsmâîl Şirvânî'ye bağlılığını şu şekilde dile getirmiştir.

¹⁶ Vilayet Muhtaroglu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, C.3, s.240-243.

¹⁷ Azmi Bilgin, *Nigârî Divanı*, Ankara, 2017, s.6.

¹⁸ Yavuz Akpınar, “Nigârî Mîr Hamza” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990 C.7, s.59.

¹⁹ Atilla Özkırımlı, “Nigârî”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, C.2, s.917.

Delil-i kûy-ı gülzâr-ı nigârım Bâkîbi'llâh

Sirâcuddîn Zebîhullâh-ı İsmâ'îl-i Şîrvânî (696/10)

Bir süre Amasya'da kalan Nigârî şeyhinin isteğiyle önce Konya'da Mevlânâ Türbesi'nde sonra Ravza-i Mutahhara'da erbain çıkartmış, hac farizasını yerine getirip Şam ve Kudüs'ü ziyaret ederek Amasya'ya yerleşmiştir.²⁰ Bir ara şeyhinin isteğiyle annesini ziyarete gitmiş ve burada verdiği derslerle şöhreti yayılmıştır. Burada Emine Hanım'la evlenmiştir. Siraceddin adında bir oğlu olmuştur. Siraceddin'in yirmili yaşlarda ağır bir hastalığa yakalanarak vefat etmesi Nigârî'yi derinden üzmüştür. Şiirlerinde kaybettiği oğlunun üzüntüsü açık şekilde hissedilmektedir.

Bir süre Erzurum'a ve İstanbul'a giden Hamza Nigârî, buralardaki sohbetleriyle kısa sürede tanınmıştır. İstanbul'da kaldığı günlerde devrin tanınmış devlet adamlarıyla görüşmüştür. Mustafa Reşit Paşa ile de görüşen Nigârî'ye Fatih'teki Emir Buhârî Dergâhı'nın şeyhliği teklif edilmişse de kabul etmemiş, aynı yere kendi halifesi Taşâbâdîzâde Mustafa Sabri Efendi'nin atanmasını sağlamıştır.²¹

1858'de Erzurum'a dönen Nigârî burada sohbetleri vasıtasıyla görüşlerini anlatmaya devam etmiştir. 1866 yılına kadar burada kalan Nigârî daha sonra Amasya'ya giderek buraya yerleşmiştir. Amasya'da irşâd faaliyetlerine devam etmiştir. Çok kısa bir sürede burada şöhret ve nüfuzu artmıştır.

Amasya'da şöhretinin artmasını ve etrafında çok sayıda insanın toplanmasını çekemeyenler tarafından iftiralarla şikâyetler yapılınca devletin ileri gelenleri tarafından Nigârî Amasya'dan Harput'a sürgüne gönderilmek istenmiştir. Erzurumlu İzzet Efendi'nin çağrısı üzerine İstanbul'a gitmiş ve bir süre burada kalmıştır. Kazım Paşa'nın desteğiyle Harput'a sürgününün durdurulması için girişimler yapılmışsa da sonuçsuz kalmış, ailesi ve bazı halifeleri ile birlikte Amasya'dan Harput'a doğru yola çıkmıştır.²²

²⁰ Akpınar, age, s.465.

²¹ Bilgin, age, s.5.

²² İnal, age, s.1201.

1.1.3. Mürşidi

Şeyh Bahaeddin Nakşibend tarafından kurulan Nakşibendi tarikatının 19.yy.da Azerbaycan sahasında en önemli temsilcilerinden biri olan İsmâîl Siraceddin Şirvânî'dir. Şirvân'a bağlı Şemâhi kasabasının Kürt Emir köyünde dünyaya gelmiştir.²³ Mahlası Sirâcüddin'dir. Bu mahlas kendisine mürşidi Mevlânâ Hâlid tarafından verilmiştir.

İsmâîl Şirvânî, Şemâhi kasabasında başladığı eğitimini Anadolu'da çeşitli yerlerde devam etmiş ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye giderek intisâb etmiştir. Hilafet aldıktan sonra memleketi Şirvân'a tayin edilmiş ve halk tarafından çok sevilmiştir. Mîr Seyyid Hamza Nigârî de İsmâîl Siraceddin Şirvânî'nin halifelerinden biridir. Yedi halifesinin içerisinde en meşhur olanı ve onun yolunu devam ettiren kişi olmuştur.

Mevlânâ Halid'e intisâb etmek ve onun manevi eğitiminden geçmek için Harput'a gelen Nigârî, Mevlânâ Halid'in vefat ettiğini öğrenince onun halifelerinden biri olan İsmâîl Siraceddin Şirvânî'ye intisap etmiştir. Divanında İsmâîl Şirvânî'ye bağlılığını şu şekilde dile getirmektedir:

Ne yer ki ismi Beng virür cân

İsmâîl-i şâh-ı taht-ı Şirvân (841/432)

Çâker eylemiş kim seni bir şâhid

Hâsıl olmuş sana ülfet-i câvîd

Şükr eyle kim buldun devlet-i Hâlid

Ey deli dil ey bende-i İsmâîl (838/XXIII/2)

²³ Musa Kaval, *Tasavvufi Gelenekte Çokkültürlülüğün Bir Örneği Seyyid Mîr Hamza Nigârî*, III. Uluslararası Hamza Nigârî Türk Dünyası Kültürel Mirası Sempozyumu, Azerbaycan, 2017, s. 694.

Çok yönlü bir kişi olan Nigârî, medresede hoca, tekkede şeyh ve harp meydanlarında komutan olarak görev yapmıştır. Kırım harbinde birçok mücahitlikle gizlice Kars tarafına geçerek Osmanlı Devlet'i ordusuna katılmıştır.²⁴

Mevlânâ Hâlid'ten halifelik alan İsmâîl Şîrvânî'ye bağlandığını, onun kölesi olduğunu ifade ederek bu durumdan hoşnutluğunu dile getirmiştir. İsmâîl Şîrvânî Rus işgaline karşı müritleriyle direnmiş buradaki halkı örgütleyerek bağımsızlık yolunda ilerlemelerini sağlamıştır. Müritleriyle yaptığı direnişe "Mürîdizm Hareketi" denilmiştir. Rusların Şîrvân'ı işgali üzerine Ahıska'ya gitmiş oranın da işgali üzerine Amasya'ya gelmiş ve vefatına kadar burada kalmıştır. Kabri Amasya'da Şamlar Mezarlığı'ndadır. Kabri halk arasında Şîrvanlılar türbesi olarak bilinmektedir.

1.1.4. Tasavvufî Kişiliği

Nigârî'nin tasavvufî kişiliğinin oluşumunda hiç şüphe yoktur ki mürşidi İsmâîl Şîrvânî'nin etkisi büyüktür. Mürşidine bağlandıktan sonra tasavvufta hızla yol almıştır. Mürşidi onun tasavvuftaki halini şöyle izah eder: "Mîr Hamza, aşkı ilâhî ile mahv-i vücud etmiştir. Anın mürşidi aşktır."²⁵ Nigârî tasavvufta aşkın önemli bir yeri olduğuna inanan mutasavvıflardandır. Gerçek olgunluğa ulaşmanın yolunun aşktan geçtiğine inanmıştır. Bütün sırların ve muammaların aşkla çözüleceğini, Mevlâ'ya aşkla kavuşulabileceğini, bütün her şeyin aşktan olduğunu divanında şu şekilde ifade etmektedir:

Ey 'aşk-ı kilîd ü kufl-i esrâr
Senden açılır kamu mu'ammâ (3/6)

Ey 'aşk-ı delîl ü pîr-i sâlik
Senden umulur visâl-i Mevlâ (3/7)

'Aşkdandır ey Nigârî her ne var
'Aşkdandır cümle eşyâ intihâ (4/6)

Aşk, Nigârî'ye göre İlâhî sırlara vakıf olabilmek için Allah tarafından bahşedilmiş en güzel nimetlerden biridir. Kuşların uçması, balıkların yüzmesi, yıldızların ve gökyüzünün belli bir düzende akıp gitmesi hep aşktandır.

²⁴ İnal, age, s.1200.

²⁵ İnal, age, s.1201.

‘Aşkandır devr-i tayr u es-semek

‘Aşkandır seyr ü kevkeb ve's-semâ(4/3)

İskender Pala'nın “Mîr Hamza Nigârî adı lügatte bir kelime olsaydı, karşısında mutlaka aşk yazıyor olurdu.”²⁶ tespiti, Nigârî'de aşkın nasıl bir yerde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tasavvufî kişiliğinin en önemli noktalarından biri de hiç şüphesiz ki ehl-i beyt sevgisidir. Kendisinin de Seyyid olduğunu birçok beyitte ifade etmektedir. Ehl-i beyte olan sevgi ve muhabbeti öylesine yüce ki bu muhabbetini her fırsatta dile getirmiştir.

Nesl-i Muhammedi sevmek istemek

Hakkın bize başka kerâmetidir (286/7)

Nigârî tam bir peygamber aşığıdır. Şefaât, tevessül, salavât, mirac-ı nebî gibi konulara yaklaşımı geleneksel sünnî tasavvufî görüşle örtüşmektedir. Ehl-i beyt konusundaki görüşü ise Şia'nın algısına yakın bir durum arz etmektedir.²⁷ Kendisini herhangi bir gruba dâhil etmeyen Nigârî Müslümanların kendi içindeki ayrılıklarını kabul etmeyip hâlis bir Müslümân olduğunu açık bir dille ifade eder.

Allâhı Muhammedi âli seven dostânız

Ne Sünnîyiz ne Şî'î bir hâlis müslümânınız (720/1)

Şiirlerinde özellikle İmân, hakikat, ibadet, güzel ahlak Allah ve peygamber sevgisi ön plana çıkmaktadır. İkinci bölümde bu kavramlar daha detaylı olarak inceleneceği için bu kısımda bu kadarla yetineceğiz.

1.1.5. Vefatı

30 Mayıs 1885 tarihinde ailesi ve yanındaki müritleriyle birlikte sürgün yeri olan Harput'a ulaşmıştır. Amasya'dan Harput'a sürgün olarak gönderilmesinden çok kısa bir süre sonra 1885 yılının ekim ayı içinde vefat etmiştir.²⁸ Vasiyeti gereği naaşı

²⁶ İskender Pala, “Bir Hamza Nigârî Yaşamıştı”, *Kaşgar Edebiyat Seçkisi*, Bayrak Matbaası, 2000, S.13, s.77.

²⁷ Hasan Yerkazan, “Ebü'l-Hasan el-Harakânî Silsilesinden Gelen Mîr Hamza Nigârî'nin Peygamber Tasavvuru”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, C.4, s.48.

²⁸ Akpınar, age, s.465.

ailesi ve sevenleri tarafından Amasya'ya getirilerek oradaki mürîdleri tarafından hazırlanan kabre defnedilmiştir.

Seyyid Mîr Hamza Nigârî'nin naaşının Harput'tan Amasya'ya nakledilmesiyle ilgili olarak "Haza Kitab-ı Humây-ı Arş" isimli yazma menakıpnamesinin 381. sayfasında "Hazret-i Pîrin vasiyeti" başlıklı fasılda, şu bilgiler verilmektedir.²⁹ Vali Hacı Hasan Paşa ile yaptığı görüşmede vefat zamanının yaklaştığını dile getirir ve naaşının Amasya'ya gönderilip oğlu Siraceddin'in yanına defnedilme isteğini iletir. Vali yolun on iki günlük mesafe olduğunu ve naaşına zarar geleceğini dile getirince Nigârî "seksen senedir bu vücud Allah demiştir. O'ndan gayrisini görmemiştir. Sekiz gün içerisinde teaffün edecekse bırak etsin "diyerek isteğinin yerine getirilmesini arzu etmiştir.

29 Eylül günü ikindiye yakın vefat eden Nigârî'nin naaşı vasiyeti gereği Harput'tan Amasya'ya gönderilmiştir. Naaşı yedi gün içerisinde geceli gündüzlü yol kat edilerek Amasya'ya ulaştırılmıştır. Tabutu bir heyet huzurunda açılarak kontrol edilmiş ve Nigârî'nin bedeninde hiçbir bozulma ya da kötü koku olmadığı görülmüştür.³⁰ Rivayete göre tabutunun açılmasıyla hoş kokular yayılmıştır. Kabrinin bulunduğu yere daha sonra Azeriler Camii olarak da bilinen Şîrvânlı Camii yapılmıştır. Mürşidi İsmâîl Şîrvânî'nin ve oğlu Siraceddin'in de kabirleri buradadır.

1.2. Edebî Şahsiyeti

19. yy dinî tasavvufi edebiyatın yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biri olan Seyyid Mîr Hamza Nigârî Nakşibendi Tarîkatı'nın tanınmış mürşidlerinden biridir. Ünü Kafkasya Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya yayılmıştır. Nigârî daha çok Karapapak Türkleri arasında etkili olmuş ve Ruslara karşı bütün mürîdleriyle mücadele etmiştir.³¹

Tarîkat şeyhi olması hasebiyle çok sevilen Hamza Nigârî'nin şiirleri sadece kendi mürîdleri değil halk arasında da çok sevilmiş ve okunmuştur. Nigârî yaşadığı

²⁹ Bilgin, age, s.7.

³⁰ Muzaffer Akkuş, *Seyyid Hamza Nigârî Divânı*, Niğde Üniversitesi Yayınları 6, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları 3, Niğde 2002, s. 11.

³¹ Yavuz Akpınar, "Nigârî Mîr Hamza" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul,1990 C.7, s.59.

coğrafyada halen adı geçen, sevilen ve değer verilen bir mutasavvıf şairdir. Gazel, kaside ve koşmaları meclislerde okunmaya devam etmektedir.

Şiirlerinde genellikle mahlas olarak Nigârî'yi kullanmakla birlikte az da olsa Hamza veya Mîr Hamza'yı mahlas olarak kullandığı görülmektedir. Mahlasını Karabağ hanedanından ilâhî aşk ile kendinden geçmiş, Nigar Hanımı rüyasında görmeye seçmiştir.³² Mahlasının Nigârî olduğunu divanında dile getirmiştir.

Ey nigârım sana cân virdim bana

Bâ'is oldur kim Nigârîdir lakab (60/5)

Şiirlerinde Allah, Hz. Muhammed sevgisinin yanında en çok ehl-i beyt sevgisinden bahseder ve kendisinin de bu soydan olduğunu dile getirmektedir. İsmnin önündeki Seyyid ifadesini birçok şiirde kullanmıştır. Neslinin Hz. İsmâîl olup Arap olduğunu, Hz. Muhammed soyundan gelip Seyyid olduğunu ifade ederek bununla övünmektedir. Seyyid olduğunu divanında şu şekilde dile getirmektedir:

Nesl-i İsmâ'îlsin aslı 'Arabsın

Âl-i Muhammedsin âl-i nesebsin

Müntehabsın silsile-i zehebsin

Ey Seyyid Nigârî ey Karabâgî (839/XIV/5)

Şiirlerinde ehl-i beyt sevgisi dışında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan övgü ile bahseder. Bahâeddin Nakşibend, Abdülkadir-i Geylânî, Hallâc-ı Mansûr İbrahim Edhem ve kendi mürşidi İsmâîl Şirvânî isimleri sık sık anılan tarikat büyüklerindedir.

Bir aşk şairi olan Nigârî; Fuzulî, Yunus Emre, Molla Câmî, Hâfız Şirâzî ve Mevlânâ gibi isimlerden etkilenmiştir.³³ Seyyid Nigârî'nin en çok etkilendiği şairler arasında Mevlânâ ve Fuzulî gelir. Özellikle aşk bahsinde kendisini Fuzulî gibi görmektedir. Karabağ yurdunu Bağdat haline getirdiğini ifade etmektedir.

Ey gönül tab'-ı Fuzulî ile hem-kâr oldun

³² İsmet Parmaksızoğlu, "Nigârî Seyyid Mîr Hamza (1805-1886)", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, C.25, s.252.

³³ İskender Pala, "Bir Hamza Nigârî Yaşamıştı", *Kaşgar Edebiyat Seçkisi*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2000, S.13, s.78.

Karabağ kıt'asını hıttâ-i Bağdâd itdin (408/8)

İlâhî aşk, şiiirlerinin ana teması olmakla birlikte beşeri aşka da yer vermiştir. Fuzûlî gibi beşeri aşktan İlâhî aşka ulaşmaktadır. Aşk konusundaki hünerinin çok olduğunu ifade ederek kendini Mecnun'dan, Ferhat'tan ve Vâmık'tan üstün tutmaktadır. Aşkın gönülden geldiğini ve Allah'ın verdiği yüce bir duygu olduğundan bahseder. Aşkın bir mana âlemi olduğunu ve Allah'ın lütfettiğini ifade etmektedir.

Anlagil 'aşk nedir dinle ne ma'nâdır bu

Bâde-i lutf-ı Hudâ bahşîş-i Mevlâdır bu (562/1)

İçelim şâm u seher içre ve lâkin bî-câm

Câma hâcet mi olur bâde-i ma'nâdır bu (562/2)

Şiiirlerinde çok sevdiği Fuzûlî, Mevlânâ, Bağdatlı Rûhî gibi şairlere yer vermiş ve onların şiiirlerine nazireler ve tahmisler yazmıştır. Kendisini İran şairi Hafız ile denk tutacak kadar kendi şiiirlerine de güvenmektedir.

1.2.1. Dîvân-ı Seyyid Nigârî (Türkçe)

Seyyid Nigârî'nin en önemli eseri ve edebiyat dünyasında en çok tanınmış eseridir. Bu divanın İstanbul (1301) ve Tiflis (1326) baskılı iki matbu nüshası vardır. Ayrıca İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde İstanbul matbu nüshası esas alınarak tertib edilmiş bir yazması daha bulunmaktadır.³⁴ Divanda gazel başta olmak üzere rubai, kıt'a, terki-i bend, terci-i bend, sâkiname, mesnevi şekliyle yazılmış bir "Çaynâme", Fuzûlî' gazellerine yazdığı tahmis ve müstezatlar bulunmaktadır.

Divanda altı yüz otuz üç kadar gazel bulunmaktadır. Kırk yedi kıt'a ve sonunda altmış rubaiden oluşan terki-i bend ve terci-i bend bulunmaktadır. Divan tertibi bu zamana kadar yapılan divan tertiplerinden farklılık göstermektedir. Divana sakiye hitaben iki rubai ile başlamış, elif kafiyeli gazellere geçmiş ve her harf

³⁴ Bilgin, age, s.7.

değişikliğinde iki rubai sakinâme yazmıştır.³⁵ Gazeller arasına sakinâme yazma işi divan şiirinde çok kullanılan bir yöntem değildir. Mevlânâ da bu yöntemle şiirler yazmıştır. Nigârî de çok sevdiği Mevlânâ'dan esinlenmiş olmalıdır.³⁶

Divanda aruzun birçok kalıbıyla şiir yazmakla birlikte daha çok *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün, Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* kalıplarını kullanmıştır.

Bu eser Azmi Bilgin ve Dr. Necdet Yılmaz tarafından 2003 yılında Latin harfleriyle basıma hazırlanmıştır.³⁷

1.2.2. Nigârname

Mesnevi tarzında yazılan eserin aralarına gazeller sıkıştırılmıştır. Nigârî yaşadığı aşk hallerini edebî ve tasavvufî düşüncelerle işleyerek alegorik bir tarzda okuyucusuna sunmuştur. Aşk ateşine susayıp bâde-i muhabbetten içerek ülfet ateşiyle yanıp tutuşan ve aşk belâsına yakalanan bir âşık olan Nigârî'nin yaşadığı aşk hallerini, âşıkane sözlerle terennüm ettiği dinî-tasavvufî mahiyette bir eserdir.³⁸ Şair kendi gönlünü kişileştirerek manevî âlemdeki nigâra âşık ediyor. Gönlünü manevi meclislerde arifler, âşıklar, şairler ve dini kişilerle konuşturuyor. Konuşmalar mesnevi şekliyle veriliyor yey yer aralara gazeller serpiştirilen eser Nigârî'nin ilâhî aşkı tasvir ettiği dinî tasavvufî bir eserdir. Çeşitli temsiller ve hayallerle manevi âlemlerde âşıkları, arifleri konuşturmaktadır. Eser tasavvufî mahiyeti ve konuların işleniş yönünden Fuzûlî'nin *Leyla ve Mecnun*'u ve Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ına benzemektedir.

Eser 4545 beyitlik bir mesnevidir. Matbu basımı yapılmamış olan eserin son beytinden önce yazım tarihine ilişkin 1866 kaydı düşünülmüştür. Basıldığı yer bilinmemekle birlikte eserin taş baskısı yapılmıştır.³⁹ Eserde dinî tasavvufî terimlerle

³⁵ Bayram Pervane, "Seyyid Nigârî'nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 2008, S.20,s. 194.

³⁶ Pervane, agm, s.195.

³⁷ Mîr Hamza Nigârî, *Divân-ı Seyyid Nigârî*, Çev., Necdet Yılmaz, Azmi Bilgin, Kule İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

³⁸ Bilgin, age, s.8.

³⁹ Eser, Dersaadet Yayınları arasında H.1304 ve 1306 yıllarında Mahmûd Bey Matbaası'nda basılmıştır. Bk. Muammer Taşlıova, Mîr Hamza Nigârî, "*Nigârname*", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi s.12-35.

birlikte Arapça Farsça tabirler görülse de eserin dili Türkiye Türkçesine yakın ve oldukça sadedir.

1.2.3. Farsça Dîvânı

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshası bulunan divanın bir kısmı yeğenin oğlu Mustafa Fahreddin Akabâlî tarafından Türkçeye tercüme ve şerh edilmiştir.⁴⁰

Divanın sonunda “*Heştbihişt-nâme*” adlı küçük bir risale de bulunmaktadır. Bu eser İstanbul’da 1911 yılında basılmıştır.⁴¹

⁴⁰ Çınar, age, s.31.

⁴¹ Akpınar, age, 465.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD HAMZA NİGÂRÎ'NİN TÜRKÇE DÎVÂN'INDA DİNÎ MUHTEVÂ

A. DİN

1.1. Cenâb-ı Hakkın İsim ve Sıfatları

1.1.1. Allah

Allah kelimesinin kökeni üzerine birçok görüş öne sürülmüştür. Etimolojik olarak bakıldığında bunlardan birkaçı öne çıkmaktadır. Kelimenin herhangi bir kökten türemiş olmayıp sözlük mânası taşımadığı ve gerçek mâbudun özel adını teşkil ettiği yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mâbuda ad olunca bu anlamı kaybettiği genellikle benimsenmektedir.⁴² Ulûhiyete mahsus sıfatların hepsini kendinde toplamış bulunan Zât-i “ Vâcibü'l Vücûd”a delalet eden âlemdir ve sayılan isimlerin içerisinde “İsm-i Azam”dır.⁴³ Bir diğer görüşe göre ise el-ilâh kelimesindeki hemze olan elifin düşürülmesiyle elde edildiği ve herhangi bir kökten türemediği görüşü tercih edilmektedir. El-ilâh belirli olan ve bilinen gerçek tanrı demektir.⁴⁴ Allah lafzının kökeni hakkında otuz yakın görüş öne sürülmektedir. Bunlardan İslâm âlimlerinin daha çok benimsediği görüş Arapça ilâh lafzından türemiş olduğudur.

“Allah ismi ispat ve nefiy yoluyla bütün kemal ve ulûhiyet sıfatlarını kendinde toplayan, Cenâb-ı Hakkın bir has(özel) ismidir.”⁴⁵ Bu mübarek ve mukaddes isim ondan başka hiçbir varlık hakkında kullanılmamıştır. Kullanılması da caiz değildir. tesniyesi ve cemisi olmayan bir isimdir, başka bir dile de tercüme edilemez hiçbir kelime onun yerini tutamaz.⁴⁶

Divanda Allah ismi farklı şekillerde kullanılmakla birlikte İslâm âlimlerinin benimsediği görüşler etrafında birçok yerde kullanılmıştır. Nigârî divanın ilk

⁴² Bekir Topaloğlu, “Allah” , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989,C.2,s.471.

⁴³ Ali Osman Tatlısı, *Esmâü'l Hüsnâ Şerhi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018, s.10.

⁴⁴ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s.98.

⁴⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2001, s.39.

⁴⁶ Ahmet Lütü Kazancı, *İslâm Akâidi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017,s.77.

beyitlerden itibaren Allah'a yalvarmaktadır, bu yalvarışı divanın sonuna kadar devam etmektedir. Yüz kadar beyitte geçen Allah lafzının kullanımları şu şekildedir.

Allah Allah diyelim mest be-âvâz-ı bülend

İdelim rûhı be-ân nâm fedâ ey sâkî (1/2)

Beyitte kendimizden geçerek yüksek sesle Allah Allah demek istediğini ifade ediyor, bu şekilde sâkîye seslenerek ruhunu nâm için feda etmek istiyor. Şair burada Allah Allah demenin her şeyin üstünde olduğunu ve bu zikri yapmakla ruhunu bu yolda feda edeceğini vurguluyor.

Hüsn mü 'aşk mı yâ söyledim Allâh Allâh

İltifâtâne nigâh eyledi hayrân hayrân (544/3)

Güzellik mi aşk mı söyledim Allah Allah iltifat ederek bana hayran hayran baktı. Güzellik ve aşk kelimeleri söylendiğinde şairimiz hiç düşünmeden aklına ilk gelen Allah lafzıdır. Çünkü tüm evren ve içindeki tüm güzellikleri var edenin Allah olduğunu biliyor. Bunun için aklına ilk Allah geliyor ve hem güzelliğin kaynağı hem de aşkın kaynağının Allah olduğunu vurguluyor. Etrafında nazar eylediği her şeyde hayran hayran izlediğini ve Allah'ın varlığını gördüğünü ve bunların karşısında hayranlığını ifade etmektedir. Tasavvuf her şeyin Allah'ın bir yansıması olduğunu ve her şeyin onun zatından kaynaklandığını anlatan bir beyit Mîr Nigârî'nin tasavvuftaki ağır yönü dikkate alınırsa her şeyi Allah'tan bilmesi ve onun yarattıklarına hayran hayran bakması oldukça anlaşılır olacaktır.

Allah'a olan bağlılığını şu şekilde ifade etmektedir.

El-minnetü lillâh ki merdân-ı Hudâyız

Zîrâ degülüz bir nefes Allâhdan ayru (565/5)

Allaha minnet ederiz ki Allah'ın yiğitleriyiz çünkü ondan bir nefes bile ayrı değiliz. Şairimiz bir nefes bile Allah'tan ayrılmayacağını ifade etmektedir. Minnet edilecek zat bizi yediren, içiren, yaşatan Allah olduğunu vurguluyor ve onun için Allah'ın yiğitleri olduğunu söylemektedir. Allah'ın bize verdikleri karşısında ancak

Allah'a minnet edenler olacağını vurgulamaktadır. Allah'tan ayrı olmayı düşünmemekte hatta hiçbir zaman ayrı olmadığını söylüyor bunun içindir ki minnet edilecek tek makamın Allah olduğunu bilmektedir. Allah'a olan kulluk borcunu yerine getirmek için Allah'tan ayrı olmayacağını söylemektedir. Aynı doğrultuda olan şu beyitler de dikkat çekicidir.

El-Hâmdü lillâh el-hamdü lillâh

Söyler vücûdum tamâmen Allâh (622/1)

El-Hamdü lillâh fikrimdir Allâh

Fikrimdir Allâh el-hamdü lillâh (624/1)

Zikrimdir Allâh her bir mahalde

Her bir mahalde zikrimdir Allâh (624/3)

Allah'a hamd ederek tüm vücudunun Allah söylediğini, yine hamd ederek fikrinin düşüncesinin sadece Allah olduğunu, her yerde zikrinin de Allah olduğunu açık bir ifadeyle anlatmıştır. Allah'a olan bağlılığını onunla olan her halini önce vücudundan başlatıyor ve tamamen Allah dediğinin vurguluyor. Vücudumuzdaki düzen, ahenk mükemmelliğe atıf yapılıyor ve Allah'ın yaratmaktaki kudretini her yerde gördüğümüz gibi vücudumuzda bu düzenle Allah demektedir. Düşüncede de her zaman Allah'ın olması gerektiği anlatılıyor çünkü bize her şeyi veren Allah her daim fikrimizde de olmalı ve ona göre hayatımızı kurmalıyız. Onun içindir ki her mahalde her yerde zikrimiz Allah olmalı ve dilimizden onun adını asla düşürmemeliyiz tasavvufta zikir önemli bir yer tutmaktadır. Zikrin önemini şu şekilde dile getirmiştir.

İçüp 'aşkın şarâbını açup esrârın bâbını

Diyyin Allâh Allâh dönün siz bir yana biz bir yana (731/9)

Aşk şarabını içip esrarın kapısını açalım Allah Allah diyerek siz bir yana ben bir yana döneyim. Aşk şarabını içmekten kast tasavvufta Allah yolunda olmaktır. Allah aşkı tadan kişi için dünyanın tüm zevki ondan ibarettir. Tüm sırların kapısı aşk şarabını içince açılmakta önümüze dökülmektedir. Tüm sırlar Allah'a olan aşkımdadır. Her şey o zaman anlamlı hale gelmektedir. Bunun için de aşkla şevkle

vecdle Allah Allah diyerek zikrimizi şükürümüzü tam yapmalıyız Allah aşkını tadan kişi için bu gayet doğal bir sonuçtur onun için sürekli Allah Allah diyerek zikretmek istiyor.

1.1.2. Hudâ

Farsça sahip ve mâlik anlamlarına gelen Hudâ kelimesi Allah Teâlâ'nın hakkında kullanılan isimlerden biridir.⁴⁷ Allah, Rab, Tanrı karşılığında kullanılmaktadır. Allah kendisine ibadet edilen yüce varlığın özel ismidir. Özel isimler diğer dillere tercüme edilemezler. Hatta Arapça olan bir başka kelimenin onun yerini tutması da mümkün değildir. Bu sebeple bilginler ister Arapça olsun, ister diğer herhangi bir dilden olsun, başka bir kelimenin "Allah" isminin yerini tutamayacağı konusunda fikir birliği içindedirler. Ancak Kur'an'da, Allah kelimesinin işaret ettiği zât için İlâh, Mevlâ, Rab gibi isimler de kullanılmıştır. Bu sebeple Farsçadaki Hudâ ve Yezdân, Türkçedeki Tanrı ve Çalap... gibi isimler her ne kadar Allah özel isminin yerine geçmezse de ilâh, Mevlâ, rab gibi âyet ve hadislerde geçen Allah'ın diğer isimlerinin yerine kullanılabilir⁴⁸.

Tespitimize göre Seyyid Mîr Nigârî divanında Allah kelimesinin yerine en çok kullanılan kelimelerden biridir. Yaklaşık olarak iki yüz elli şiirde Hudâ kelimesi geçmektedir. Allah Teâlâ'ya kimi zaman Hudâyâ, Hudârâ diyerek nidâ edilmiştir. Allah yerine kullanılan Yezdan, Çalap ve tanrı kelimeleri Hudâ 'ya oranla çok azdır.

Lutf-1 Hudâ eyledi pervâ bana

Sundı ki ikrâmını bî-pâ bana(25/1)

Bâğ-1 hüsnden yine bir tâze gül

Lutf-1 Hudâ eyledi i'tâ bana(25/2)

Hudâ'nın lütfu ilgi alakası bana sonsuz ikramını sundu, güzellik bağından yine taze bir gül Hudâ'nın lütfu bahşedildi bana. Burada şair kendisine Hudâ

⁴⁷ Şerife Uzun, 16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s.197.

⁴⁸ Hüseyin Algül vd., *İlmihal I İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002,C.I, s.85.

tarafından birçok nimet sunulduğunu bunların sonsuz olduğunu, yine taze bir gül ifadesiyle kendisine Hudâ'nın lütfettiği her şey kast edilmekle birlikte burada gül sözcüğü ile sevgilin kast edildiğini düşünmekteyiz. Beyitlerde vurgulanan ana tema ise kendisine verilen her şeyi karşılıksız olarak veren Hudâ'dır. Hudâ'nın kendisine bahsettikleri o kadar çok ki bunları saymak yerine onun lütfunu kazanmanın verdiği mutluluk her şeyin üstünde tutulmuştur. Bir başka beyitte de lütfu Hudâ'yı şu şekilde kullanmıştır.

Yetîmem ü bî-nevâyam ârzûyam

Kerem kıl dem be dem lutf it Hudârâ (8/4)

Yetimim sessizim ve arzulu istekliyim, Allah aşkına bazen ara sıra iyilikte bulun lütuf et. Beyitte kendi durumundan bahsederek başlıyor Nigârî küçük yaşta babasını kaybetmiştir, yetim olarak büyümüştür. Bunun için yetimim diyerek kendi hayatına atıfta bulunuyor. Yetimim sessizim ve arzuluyum diyerek yetim olarak büyüyen bir insanın sessizliğini dile getiriyor ancak burada kalmayarak arzusundan ve isteklerinden bahsediyor. Hudâ'ya seslenerek bana kerem et cömertlik göster ey Rabb'im diyerek bir nevi dua etmektedir. Kerem kıl ifadesiyle Hudâ'dan istenecek her şeyi istemektedir kerem olan Allah istediğini istediğine bağışlar bunu bilen Nigârî kerem kıl diyerek rabbinden istemekte ancak mutasavvıf kimliğiyle düşündüğümüz Nigârî rabbinden istediği aslında kendine ulaştıracak her türlü yoldur. Hudâ'ya seslenerek ben yetimim ancak benim koruyucum sensin bana senin yolunu lütuf et diyerek dua etmekte Rabb'ine yalvarmaktadır. Hudâ'ya olan bağlılığını sevgisini şu şekilde dile getirmiştir.

Sâf it dili zîrâ ki nazar-gâh-ı Hudâdır

Kalbe bahar ol kisve-i peşmîneye bakmaz (285/2)

Gönlünü saf temiz et ki orası Hudâ'nın baktığı yerdir. Kalbe bakar yünden elbiseye bakmaz. Kalbini temiz tutmak tasavvufta en önemli uğraştır. Nefs-i emmareden nefs-i kâmileye birçok mertebeden geçerek gönül temizliğine ulaşılır ve sonunda Allah'ın rızasına ulaşılır bu durum Kur'an-ı Kerim'de de şöyle dile getirilir. "Ey huzura eren nefis sen Allah'tan ve o da senden razı olarak Rabbi' ne dön. İyi

kullarımın arasına gir. Cennetime gir.”⁴⁹ Allah kimsenin giyimine kuşamına bakmaz onun için kişinin dış görünüşü önemli değildir. Sen asıl bakılan yer olan kalbini temiz tut zira oraya Hudâ bakmaktadır. Kalbi temizlemek genellikle tasavvufta zikirle yapılır zikirle meşgul olan kalpte kötülük yoktur onun için mutasavvıflar daima zikirle meşgul olmuşlardır. Her tarîkatta muhakkak bir vird yolu açılmıştır ve kendinden sonra gelenler daima bu yolu takip etmişlerdir. Mîr Nigârî de bunun içindir ki Hudâ kalbe bakar onun için senin dış görünüşün değil önemli olanın Hudâ'nın nazar ettiği yani baktığı yeri temiz tutmak gerektiğini ifade etmektedir.

Ne görür ehl-i Hudâ nûr-ı Hudâdan gayrı

Ne bulur şemse bakan ‘ayn-ı ziyâdan gayrı (662/1)

Hudâ yolunda olan Hudâ'nın nurundan başkasını görmez, güneşe bakan gözünün ışığından başkasını görmez. Allah yolunda olan insan Allah'ın nurundan başkasını görmez. Nasıl ki güneşe bakan insan gözünde güneşin ışığından başka bir şey göremez yani gözleri kamaşırsa. Allah aşkıyla Hudâ aşkıyla yanan insanda her baktığı yerde sadece onun nurunu görür. Kâinatın her zerresinde Allah'ın yüceliği görülmektedir Allah (cc) varlığının delilleri sayılırken en çok başvurulan yöntemlerden biri de Allah'ın yarattıklarına bakarak ona ulaşma bu durum Kur'an-ı Kerim'de de çeşitli âyetlerde dile getirilmiştir. “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için gerçekten açık, ibretli deliller vardır.”⁵⁰ “Elbette gece ile gündüzün birbiri ardınca değişip durmasında ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattıklarında sakınan bir kavim için birçok delil vardır.”⁵¹ Bunun gibi âyetlerde Allah insanlara düşünmeyi ve kendi varlığını ve yüceliğini kavramalarını istemektedir. Tasavvufta da bu durum Hudâ ehli kişinin her yerde onun nurunu her yerde onun yansımalarını onun kudretinin ışığını göreceği anlatılmaktadır. Güzel bir teşbih yapılmış ve güneşe bakan insanların nasıl ki sadece güneşin ışığından başka bir şey göremiyorsa Hudâ ehli olan insanlarda onun nurundan başka bir şey göremezler. Her şeyde Allah'ın kudreti ve yansıması vardır ve bunu ehli Hudâ her daim görmektedir.

⁴⁹ Bk., Fecr, 89/27-30.

⁵⁰ Bk., Âl-i İmrân, 3/190.

⁵¹ Bk., Yûnus, 10/6.

1.1.3. Hak

Hak kelimesi “gerçek, doğru ve sabit olmak, gerekli ve lâıyk olmak, olabirlik niteliği taşımak, sürekli var olmak, gerçeğe uygun bulunmak; bir şeyi sabit ve gerekli kılmak” anlamlarında mastar ve bu anlamlara dayalı bir sıfattır.⁵² Allah’ın sıfatı olarak el-Hakk ismi gerçekten var olan, varlığı zorunlu olan, inkârı caiz olmayan, varlığında şüphe bulunmayan, varlığı, İlâh ve rab oluşu hak olan, eşyayı var eden, gerçek anlamda mülk sahibi olan, yok olmayan, hakkı izhar eden ve adil olan anlamlarına gelir.⁵³ Hak sözcüğü Arapça kökenlidir ve Allah’ın güzel isimlerinden biridir. Hak sözcüğü genellikle batılın zıttı olarak kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de 247 yerde geçmektedir. “Hakkı batıl ile örtmeyin ve hakkı gizlemeyin. Kaldı ki siz gerçeği biliyorsunuz.”⁵⁴ De ki: "Ey insanlar, şüphesiz size Rabbinizden hak gelmiştir. Kim hidayet bulursa, o ancak kendi nefsi için hidayet bulmuştur. Kim saparsa, o da, kendi aleyhine sapmıştır. Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim.”⁵⁵ Kur’an-ı Kerim’de gerçek ve batılın zıddı anlamlarda kullanılan hak sözcüğü hadislerde de birçok yerde geçmektedir. “Allah’ım sen haksın, senin vaadin haktır, sana kavuşmak haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyâmet haktır.”⁵⁶ Hadisinde de gerçek anlamında kullanılmıştır. Hak varlığı hakiki bulunan zatın ismidir. Yani varlığı daima müstahaktır, daima sabittir.⁵⁷

Seyyid Nigârî’nin divanında da Hak kelimesi Kur’an-ı Kerim’deki ve hadislerdeki anlamda kullanılmıştır. Bazı kullanımlarında ise kelime anlamıyla kullanılmıştır.

Cânib-i Hak’dan müsellemdir dilâ hizmet sana

Âlem-i dâreynde yetmez mi bu ni’met sana (17/1)

Ey gönül Hak yönünde teslim olarak hizmet etmek sanadır, her iki dünyada da bu nimet sana yetmez mi. Kendine seslenerek hak yolunda hizmet etmenin Allah yolunda olmanın kendisi için büyük bir nimet olduğunu anlatıyor. Hem bu dünyada

⁵² Bekir Topaloğlu “Hak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1997, C.15,s.152.

⁵³ Karagöz, age, s.126.

⁵⁴ Bk., Bakara, 2/42.

⁵⁵ Bk., Yunus, 10/108.

⁵⁶ Bk.,Buhari, Tevhid, 35.

⁵⁷ Tatlısu, age, s.141.

hem de diğerk dünyada kendisi için bunun yeterli olduğunu ifade ediyor. Maksat Allah rızasını kazanmaktır. Onun rızasını kazandıktan sonra başka bir şeye ihtiyaç yoktur. Ona yönelmek emir ve yasaklarına uymak onun istediğı bir yaşama erişmek için her şey yapılır. Allah yolunda olmak o kadar önemlidir ki hem bu dünyada hem de diğerk dünyada yeterlidir.

Kim târik-i Hakda cân vermiş ki bulmuş devleti

Hâsıl itmiş kurbeti bulmuş kemâl-ı Murtazâ (15/3)

Kim Hak yolunda cân vermişse bulmuş devleti, mutluluğı, yakınlığa ulaşmış olgunluğaa ulaşmış rağbet görmüştür. Tariki Hak ifadesiyle Allah yolunda olmanın her türlü sü kast edilmektedir. Önemli olan onun yolunda olmaktır o yolda cân verecek kadar o yolda bulunan herkes devleti bulmuştur yani dünyadaki en yüksek mertebe mutluluğı, saadeti kısaca her şeyi bulmuştur. Kim Allah'a yakınlığı arzularsa isterse onun yolunda cân vermeli ya da o uğurda cân verecek kadar istekli olmalı ki Allah'ın yakınlığını bulsun. Allah'ın yakınlığını kazanan kişinin başka bir düşüncesi olamaz onun için en mutlu olan kişidir. Tarikat ehli kişiler için onun rızasını kazanmak her şeyden önemlidir. Mîr Nigârî de bunu çok iyi bildiğı için o uğurda cân vermek dileğindedir. Bu yoldaki sevgiyi başka bir beyitte şu şekilde dile getirmiştir.

İtmezem Mîr Nigârî iştikâ ikrâh kim

Ol cefâlar kim gelür Hakdan safâlardır bana (19/9)

Mîr Nigârî şikâyet etmem istemeyerek yapmam, o cefalar eziyetler bana haktan gelir sefadır bana. Hak'tan gelen her şey âşık için bir eziyet değildir sefadır çünkü iyiliğı güzelliğı ve her şeyi veren Allah'tır. Onun için her şey sefa gibi görülür Allah'a verdiklerinden dolayı isyan etmez ve sürekli sefa olarak görür. Burada sevgili olan Allah'tır âşık olan ise Mîr Nigârî sevgilinin eziyetleri hiçbir âşık eziyet olarak görmez.

Divanda Hak sözcüğünün kullanıldığı terkiplerden biri de "Ene'l-Hak" kavramıdır. Ene'l Hak kavramı tasavvufta çok sık kullanılmaktadır. Hallacı Mansur Allah Teâlâ'nın aşkı ile kendinden geçtiğı bir sırada; "Ene'l-Hak" dedi. Bu sözün anlamı, (Ben Hakkım) demek ise de, (Haktan başka hiç kimse yok) demek istemişti.

Daha sonraları tasavvufta çok sık kullanılan Ene'l-Hak tabirini Mîr Nigârî divanında da görmekteyiz şu şekilde kullanılmıştır.

Cevlân-geh-i lutf u mazhar-ı Hak

Bî-kayd-ı 'alâyık-ı ene'l-Hak (841/XV/451)

Dönüp dolaşılan yer hakkın lütfunun mazharıdır, kayıtsızca Ene'l Hak ile alakalıyız. Bizim tüm işlerimiz gezip dolaştığımız yerler hep hakkın lütfunun olduğu yerlerdir biz dışında bir yerde dolaşmayız Ene'l Hak ile alakalıyız çünkü biz varlığımızda Hakk'ın izlerini emarelerini görmekteyiz. Ene'l Hak tasavvufta en yüksek noktalardan biridir. Onun için şairimiz Ene'l Hak'la alakalı olduğunu o mertebeye ulaştığımızı bildirmektedir.

1.1.4. Mevlâ

Sözlükte “birinin yakını, dostu, arkadaşı ve yardımcısı olmak, onun idaresini elinde bulundurmak” anlamındaki velâyet (vilâyet) kökünden mastar ismi ve sıfat olan Mevlâ kelimesi “birine sevgiyle bağlanan, dost, arkadaş, yardımcı; sahip ve mâlik” gibi manalara gelir.⁵⁸ Mevlâ ismi esmâ-i hüsnâyı ihtiva eden rivayetlerde yer almamıştır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de Allah(cc) için kullanılmıştır ve on altı yerde geçmektedir. “Hayır, sizin Mevlâ'nız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”⁵⁹ “Sonra gerçek Mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Haberiniz olsun; hüküm yalnızca O'nundur. Ve O, hesap görenlerin en süratli olanıdır.”⁶⁰ Kur'an-ı Kerim'de kullanılan yerlerde genellikle Mevlâ kelimesi Allah'a izafe edilir ve sevme, koruma, yardım etme, tasarruf ve himayesi altında bulundurma gibi anlamları öne çıkar.

Mîr Nigârî divanında ise Mevlâ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçen anlamlarıyla kullanılmıştır. Mevlâ ismi taşıdığı anlamların ötesinde daha çok Allah lafzının karşılığında kullanılmaktadır. Divanda birçok beyitte kullanılmıştır. Mevlâ redifli gazel özellikle göze çarpmaktadır. Burada Mevlâ redifli gazelin tamamını almayı anlamını açıklamak için uygun buluyoruz.

⁵⁸ Bekir Topaloğlu, “Mevlâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, C.29, s. 440.

⁵⁹ Bk.,Al-i İmran, 3/150.

⁶⁰ Bk.,En'am , 6/62.

Belâ-yı ‘aşkıla kılğil vücûdum mübtelâ Mevlâ
 Degül bir bir kerem kılğil dem-â-dem bin belâ Mevlâ (11/1)

Ser ü pâ ney gibi sûrâh sûrâh it vücûdumı
 Hevâ-yı mihr ile kıl bend bend her dem melâ Mevlâ (11/2)

Pey-â-pey derdim artur dem-be-dem lutf eylegil tâkat
 Ki senden özge bir kes olmasun derdim illâ Mevlâ (11/3)

Kerem kıl ol cefâlardan ki ‘âşıklar safâ eyler
 ‘Atâ kıl ol belâlardan ki bulmuşlar velâ Mevlâ (11/4)

Surâhî tek revân teslîm idem mestâne hândâne
 Cenâzem çün kamu rindâne söyle es-salâ Mevlâ(11/5)

Salâ it gelsün ashâb-ı şehâdet hep namâz için
 Husûsâ Hazret-i Hamzâ Hüseyin-i Kerbelâ Mevlâ(11/6)

Diler Mîr Nigârî hâsıl it kim kalmasun agyâr
 Saray-ı hâtırında olmasun illâ vü lâ Mevlâ(11/7)

Gazelin tamamında Mevlâ’ya yalvarılmaktadır ilk beyitte aşk belasına vücudumu daima müptela kıl ondan beni ayırma değil bir kere her daim onun belasıyla birlikte olmalıyım âşık için aşk bir bela gibi görünse de onun yokluğu âşığı rencide etmektedir onun için her zaman onun varlığını Rabb’inden niyaz etmektedir. Aynı düşünceyi divan edebiyatının diğer şairlerinde de görmekteyiz. Özellikle Fuzûlî’nin Leyla vü Mecnun’unda da şu şekilde dile getirilmektedir.

Ya Râb, belâ-yı aşk ile kıl âşinâ meni

Bir dem belâ-yı aşkdan kılma cüdâ meni ⁶¹

Aşkın belasını her dem kendisiyle olmasını ister âşık buradaki aşk Mevlâ'nın aşkıdır. Mîr Nigârî de bu aşkın her daim kendisiyle olmasını istemektedir. Aynı düşünce ikinci beyitte de devam etmektedir. Baştan ayağa her yanım ney gibi delik deşik olsun. Neyin aşk derdiyle vücudu delik deşik olmuştur burada aynı ney gibi aşk derdiyle vücudunun delik deşik olmasını dilemekte. Mevlânâ'nın neye yüklediği anlama bu beyitte atıf vardır. Aşkın havasıyla her zaman birlikte olmak istemektedir. Derdimi sana olan aşkıyı pey der pey artır zaman zaman lütfunla bana yardım et ki senden başka bir derdim olmasın Mevlâ'nın aşkıdan başkasını istememekte bu öyle bir istek ki hiç azalmasın ve her daim sana olan aşkıyı artsın yine bunu artıracak olan da sensin senden senin aşkıyı istiyorum diyerek Mevlâ'ya yalvarmaktadır. O cefaları kereminle ver ki bu âşıklar için bir sefa sevinçtir. O belaları bana bağışla ki senin muhabbetinle ben bunlara talibim. Şiirde Mevlâ'ya sürekli bir yalvarma vardır. Bu durum her beyitte göze çarpar Mevlâ'dan sürekliliği onun aşkı istenmektedir. Aşkı verecek olan o dur bu yol zahmetli de olsa âşık bunu Mevlâ'sından istemektedir.

Sürahiye tek aşk yolunda sarhoş olmuş kişilere teslim edelim, cenazem için bütün rintleri âşıkları sala ile çağır Mevlâ'm ben aşığı ve benim sarhoşluğumdan ve benim halimden anlayacak olanlar yine benim gibi olanlar onun için onların yanında olmasını dilemektedir. Sala et tüm şahitler namaz için gelsinler, özellikle hazreti Hamza ve Kerbela şehidi Hz. Hüseyin gelsin. Benim bu halime aşkıya şahit olan herkese duyur herkes gelsin aşkıya olan bağlılığı herkes bilmektedir ancak ben Hz. Hamza ve Hz. Hüseyin'i istiyorum çünkü asıl beni anlayan ve aşkıyımın büyüklüğüne şahit olacak olan onlardır. Mevlâ'ya olan aşkıyı yine onun yolunda şehit olan iki büyük şehidi şahit tutmak istiyor ve onların bulunmasını Mevlâ'dan niyaz ediyor.

Mîr Nigârî her şeyin açığa çıkmasını istiyor hiçbir şey gizli kalmasın düşmanlar da ortaya çıksın, sarayı hatırında olmasın sadece Mevlâ'sı olsun yeter başkasına ihtiyacı yoktur. Her şeyi dilediğimiz makam mevki Mevlâ'dır ondan başka

⁶¹ Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn, Hazırlayan, Muhammed Nur Doğan, T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, s.74.

kimseden bir şey istememektedir. Herkesin farklı istekleri olur lakin benim isteğim tek dileğim Mevlâ'nın aşkıdır. Bunun ortaya çıkmasını istiyor Mîr Nigârî. Bir başka beyitte Mevlâ'ya şu şekilde hamd etmektedir.

Zulmet-i gamda firâkın kan içirmiştir bana

Hamdü li'l-Mevlâ ki aldım bahr-i cândan bir nasîb (56/3)

Elemin karanlığında ayrılığın kan içirmiştir bana, Mevlâ'ya hamd olsun ki cân denizinden bir nasip aldım. Şair sevgilisinden ayrılmanın hüznü acısı içindedir. Ayrılık gününü kara bir gün olarak görmektedir ve ayrılıktan dolayı kan içmektedir çok sıkıntı çekmektedir. Mevlâ'ya hamd ederek cân denizinden bir nasip aldığını ifade etmektedir. Bu ayrılığın acısını ancak Mevlâ'ya hamd ederek bir ümit aldığını bu ümitle de mutlu olduğunu ve ona hamd ettiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar ayrılık acısı yüreğini parçalamış olsa da o Mevlâ'sına hamd ederek onun aşkına talip olmaktadır.

1.1.5. Rab

Sözlükte “bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek” manasındaki rab (rabb) kelimesi mübalağa ifade etmek üzere daha çok sıfat gibi kullanılır ve kelimeye hepsi de Allah Teâlâ hakkında olmak üzere “mâlik, seyyid, idare eden, terbiye eden, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, mâbud” gibi anlamlara gelir.⁶² Allah'ın sıfatı olarak Rab bütün varlıkları yaratan, yetiştiren, terbiye eden, kemale erdiren, yöneten ihtiyaçlarını gideren, rızık veren görüp gözeten, her şeye nizamını güzelliğini yeteneklerini veren, yaşamalarını sağlayan her şeyin maliki ve sahibi demektir. ⁶³Kur'an-ı Kerim'de 962 yerde doğrudan Allah'a nispet edilerek kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Allah lafzından sonra ulûhiyeti belirtmek için Allah'a izafe edilerek en çok kullanılan isimdir.⁶⁴ "Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse ona ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur."⁶⁵ “Ey Muhammed! De ki: "Şüphesiz benim

⁶² Bekir Topaloğlu, “Rab”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2007, C.34, s. 372-373.

⁶³ Karagöz, age, s.118.

⁶⁴ Uzun, age, s.222.

⁶⁵ Bk., Âl-i İmrân, 3/51.

namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir."⁶⁶

Seyyid Nigârî divanında da Rab sözcüğü oldukça sık kullanılmıştır. Rab sözcüğü divanda da Allah sözcüğünün karşılığında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki anlamlara aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Özellikle Rab redifli gazeller göze çarpmaktadır.

Cânânımı vir ya al cânımı yâ Rab

Öldür beni ya lutf eyle dermânı yâ Rab (68/1)

Koyma beni bu hıdmet ü lezzetde kerem kıl

Âzâd eyle vir destime fermânımı yâ Rab(68/2)

İrsâl eyledim Ka'be-i 'aşkına revânım

Luft-âne kabûl eyle bu kurbânımı yâ Rab(68/3)

Hicrân odı yandurdı beni âh ki tebdîl

Kıl vuslata bu âteş-i hicrânımı yâ Rab(68/4)

Sûzâne-i hırmân eyleme râh-ı talebde

Dîdâr ile teskîn eyle sûzânımı yâ Rab(68/5)

Gül-geşt-i revânımdan ırağ itme şarâbı

Şâd-âb eyle sahrâ-yı gülistânımı yâ Rab(68/6)

Nev-reste bu güldestemi her yerde 'azîz it

Şâyeste-i dergâh eyle dîvânımı yâ Rab(68/7)

⁶⁶ Bk.,En'âm ,6 /162.

Erzâkımı ihsân eyle bî-minnet-i mahlûk

Feyzâne kerem eyle ‘azîz nânımı yâ Rab(68/8)

Sâbit-kadem it kûh-ı tevellâda revânım

Hıfz eyle benim hûrşîd-i îmânımı yâ Rab(68/9)

Maksûdına yol virmegil agyârı zebûn it

‘Afv it beni mağmûm eyle şeytânımı yâ Rab(68/10)

Magfûr eyle bu Mîr Nigârî kulunı hem

Gör lutfunı görme benim ‘isyânımı yâ Rab(68/11)

Şiirin tamamında Mîr Nigârî Rabbine yalvarmaktadır. Birinci beyitten son beyte kadar bu yalvarma artarak devam etmektedir. Ya sevgilimi ver ya da al cânımı ya Rab, ya beni öldür ya da dermanımı lütuf et ya Rab. Sevgiliye kavuşma arzusuyla yanmakta bunu da Rabb’ine yalvararak dile getirmektedir. Verecek olan Rabbi olacağı için bu bilinçle Rabb’ine yalvarmaktadır. Beni hizmet etmenin lezzetinden geri bırakma bana kerem et, beni azat et elime fermanımı ver ya Rabb’im. Allah yolunda hizmet etmek istemektedir.

Kâbe’nin aşkı için yollara düştü, lütfet kabul et bu kurbanımı ya Rabb’i şair Kâbe yollarına düştüğünü ve kendisini kurban olarak sunduğunu dile getirmekte ve bunu Rabb’inden kabul etmesini dilemektedir. Ayrılık ateşi beni yandırmaktadır ya Rabb’im bu ayrılık ateşiyle yanmamın karşılığında bana vuslatı nasip eyle. Şair ayrılık ateşiyle yanmaktadır yalnız bununla da oldukça mutludur. Rabb’inden sadece bu ayrılık ateşiyle yanmasının karşılığında rabbinden vuslatı dilemektedir hem Kâbe’ye kavuşmayı dilemektedir hem de sevgili peygamberimize kavuşma aşkıyla yanmaktadır.

Bu yolda ateşli bir mahrumiyet verme, görüşme ile teskin et ayrılığımın ateşini ya Rabbi, Rabb’inden uzak olması sevgilisinden uzak olması âşık için bir

azaptır. Rabb'inden bu ateşli ayrılığın sonunda görüşmeyle teskin olmak istemektedir. Gül gezintisinden uzak etme şarabı, gül bahçemi taze sulu eyle ya Rabb'i gül bahçesinin daima yeşillikler içinde olmasını sulu taze olarak kalmasını rabbinden dilemektedir. Divan edebiyatında gül bahçesi şairin olmazsa olmazıdır. Sevgilinin bulunduğu yerdir orası daima yeşil olması güzel olması gerekmektedir. Şairler çoğu zaman bu güzelliği sevgilinin bulunmasına bağlamaktadırlar.

Yeni kurulmuş bu güldestemi her yerde aziz et yücelt, layık bir dergâh eyle divanımı ya Rabb'i. Rabb'ine yalvararak kendi divanımı dergâhının örnek güzel bir yer olmasını talep etmektedir. Sevgiliye layık bir yer olmasını dilemektedir. Asıl sevgili Allah (cc)'dir ona layık bir dergâhı olmasını onun rızasına uygun bir yer olmasını talep etmekte ve bunun için Rabb'ine yalvarmaktadır.

Beni kimseye minnet ettirme sen benim erzakımı ihsan et, ya Rabb'i aziz ekmeğimi feyzinle kerem et. Dünyada her şeyi veren Allah (cc)'dir bunu çok iyi bilen Nigârî beni kimseye minnet ettirme veren sensin senden isterim diyerek Rabb'ine yalvarmaktadır.

Ehl-i beytine olan sevgi dağında ayağımı sabit ya Rabb'i, benim güneş gibi parlayan imânımı ezberle ya Rabb'i. Seyyid Nigârî ehlibeyt yolunda olmayı onların sevgisiyle daima olmayı dilemektedir. Onlardan bir an olsun ayrılmak istememek benim parlayan imânımı onlarla daha da parlat ve ezberle. Düşmanlarımın emeline gayesine yol verme onları zayıf güçsüz düşür, beni affet şeytanımı da perişan eyle ya Rab. Ey Allah'ım benim düşmanlarım çoktur, onların birçok emeli vardır bu emellerini gerçekleştirmelerini engelle onları. Benim şeytanımı nefsimi perişan et ya Rabb'i onlara fırsat verme senin yolunda daima olmayı nasip et ya Rabb'i.

Bu Mîr Nigârî kulunu affet ya Rabb'i, görme isyanımı benim iyiliklerimi ve güzelliklerimi gör ya Rabb'i. Şiirin bütününde olan tema son beyitte oldukça güzel özetlenmiştir. Ben bir kulum ve birçok hatam vardır, sen affedicisin affetmeyi seversin ve affedecek yegâne makamsın benim kusurlarımı görme Allah'ım onları affet. Rab affedicidir. Ancak ondan dua ile istemek dilemek gerekir bu son beyitte Mîr Nigârî rabbine yalvarmaktadır. Aslında şiirin tamamında Rabb'ine yalvarıyor. Bir başka beyitte Rabb'ine şöyle seslenmektedir.

Ey Mîr Nigârî men âvâze-i lebbeyki

Dergûş iderem her şeb söylersin yâ Rab yâ Rab (62/9)

Ey Mîr Nigârî ben lebbeyk sözünü, emret ya Rabb’i sözünü, her gece dilimde her gece söylerim ya Rab ya Rab. Rabb’ine seslenerek her daim onu zikretmek istediğini her daim onu zikrettiğini söylemektedir. Zikir mutasavvıfların Allah (cc) ile iletişim kurmak için her zaman başvurduğu bir yöntemdir. Seyyid Nigârî de bu durumu dile getirerek ya Rabb’i diyerek onu sürekli anmak istediğini söylemekte bu durumdan o kadar mutludur ki aklından çıkarmak istemekte hatta her gece dilinde olmasını dilemektedir.

‘Uşşâk-ı Muhammed ile kıl haşrimi yâ Rab

Üzme elimi Âl-i peyemberden ayırma (575/6)

Muhammed âşıklarıyla beni haşr et yeniden dirilt, benim elimi üzme peygamber soyundan ayırma ya Rab. Seyyid Nigârî peygamber sevgisiyle öylesine dolu ki hem bu dünyada hem de öbür dünyada peygamber âşıklarıyla birlikte olmak istemektedir. Kendisi de Seyyid soyundan olduğunu vurgulamakta ve onlardan bir an olsun ayrılmak istememektedir. Peygamber âşıklarıyla olması her zaman peygamberle birlikte olması anlamındadır.

1.1.6. İlâh

İlâh kelimesinin sözlükte “tapınmak, kulluk etmek” anlamına gelen ulûhet (ilâhet, ulûhiyyet), “hayret etmek, gönülden bağlanıp sığınmak” mânalarındaki veleh (eleh) veya “gizli olup duyu idrakinin üstünde bulunmak” anlamındaki leyh kökünden türemiş olabileceği kabul edilir. Buna göre ilâh “tapınılan, yüceliği karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan, duyularla idrak edilemeyen varlık” demektir.⁶⁷ İlâh ma’bud demektir, çoğulu alihedir. Hak veya batıl her ma’buda ilâh denir. Bu kelime Kur’an-ı Kerim’de tekil ikil ve çoğul olarak geçmektedir. İlâh kelimesi Kur’an-ı Kerim’de Allah’ı da uydurma tanrıları da ifade etmek için kullanılmıştır.⁶⁸

⁶⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “İlâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2000, C.22 s. 64.

⁶⁸ Karagöz, age, s.116.

Seyyid Nigârî divanında da İlâh kelimesi çok sık olmasa da kullanılmıştır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de geçen anlamlarıyla kullanılmıştır. İlâh sözcüğü, Allah sözcüğünden daha genel bir anlam taşır. Genelde tapınılan herhangi bir şeye İlâh denilir. İlâh, hak olan mabud için de, batıl mabutlar içinde kullanılır. Nitekim Kelime-i Tevhîd'de bu anlam açıkça göze çarpmaktadır. "Allah'tan başka tapılacak bir İlâh yoktur" demektir. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde geçen İlâh kelimesi "Sizin İlâhınız tek olan Allah'tır. O'ndan başka bir İlâh yoktur. O acıyan ve esirgeyendir."⁶⁹ " Allah'tan başka İlâh edinme, ondan başka İlâh yoktur."⁷⁰

Rahm kıl 'isyân-ı tugyânımdan ikrâh itme kim

Senden özge pâdişâhım kim İlâhımdır benim (497/4)

Azgınlık ve taşkınca isyanımda, beni uzaklaştırma esirge şefkat et, senden başka padişahım İlâhım yoktur. Kur'an-ı Kerim'de geçtiği gibi İlâh kelimesi tapılacak her varlık için kullanılmıştır. Burada Mîr Nigârî benim isyanım çoktur isyanda ileri gidiyoruz ancak senden başka da kapısına gideceğimiz yer yoktur. Senden başka İlâhımız yoktur sensin ve teksin bizi başka kapılara gönderme biz İlâh, Rab Allah olarak senden başkasını tanımıyoruz. Kelime-i tevhitte kullanılan anlamlarla birebir örtüşmektedir. Kul yaratılış gereği azgınlık, isyan yapabilir lakin gidecek sığınacak başka yeri yoktur. Tevbe kapısı daima açıktır. Onun için Rabb'ine yalvarıyor senden başka İlâhım padişahım yoktur sen beni affet bağışla sensin benim İlâhım diyerek yalvarmaktadır.

İlâhın bir olduğunu ve istenilecek tüm şeylerin ondan istenilmesi gerektiğini bir başka beyitte şu şekilde dile getirmiştir.

Der-i agyâra varmaz eylemez bir şey taleb zîrâ

Ne isterse Nigârî hâhiş eyler bir İlâhından (540/7)

Düşmanın kapısına varmaz bir şey talep etmem çünkü Nigârî ne isterse bütün arzusuyla bir olan İlâhından ister. Ağyâr diye tabir edilen düşmandır burada ise Allah dışındaki her şey kast edilmektedir. Ağyârdan bir şey talep etmek şairimizi incitmektedir. Asla o kapıya gitmek istememektedir. Yine bunun nedenini ikinci

⁶⁹ Bk., Bakara , 2/163.

⁷⁰ Bk., Kasas , 28/88.

dizede açıklamaktadır. Bütün isteklerimi her şeyimi bir ve tek olan İlâhımdan isterim benim ondan başka kapıya gitmek gibi bir düşüncem yoktur. O bir ve tektir. Burada İslâm'ın tevhîd akidesi vurgulanmaktadır. Bir olan Allah'tan başka İlâh yoktur. Onun için ağyârın kapısına gidemem ben ne dilersem ondan dilerim ve bana verecek olan tek makam odur ondan başka kimse yoktur.

Bir lahzada doğrudan ayırma İlâhî

Kec-kâr eyleme kârımı kec-kâra düşürme (601/5)

Bir an bile doğrudan ayırma İlâhî, karımı zarar eyleme zarara uğrayanlardan eyleme. Bu beyitte âlemlerin İlâhı olan Allah (cc) bir yalvarma yakarma vardır. Beni bir an olsun doğrudan ayırma ya Rabb'i senin doğru yola ilettiğini kimse saptıramaz senin saptırdığımı da kimse doğru yola iletemez bunun bilincindedir Mîr Nigârî ve Rabb'ine yalvarmaktadır. Beni doğru yoldan ayırma, benim karımı zarara uğratma sen zarar verirsen kimse yardım edemez sen yaptıklarımı kabul et ve beni zarara uğrayanlardan etme zarara uğramaktan kasıt amellerinin zayi olmasından korkmaktadır. Amelleri boşa giderse elinde başka bir şey kalmayacak ve zarara uğrayanlardan olacaktır. Burada Rabb'ine yalvarıyor ve senden başka beni koruyup kollayan ve benim amellerimi koruyacak kimse yoktur. Sen benim kârım olan amellerimi zayi etme sen onarı kabul et diyerek rabbine yalvarmaktadır.

Feryâdıma irdi yine bir lutf-ı İlâhî

İmdâd bana oldu ki feryâd-resimden(515/7)

Ahmed-i Muhtâra bağışla beni

Eyleme şermende âmân yâ İlâh (625/6)

Feryadına İlâhî bir lütuf yine yetişti, feryada koşandan bana bir imdat geldi yardım geldi, beni peygambere Hz. Muhammed Mustafa'ya (SAV) bağışla, ya İlâhî beni utanılacak iş yapan kişilere muhtaç eyleme. Kul daima feryat edendir çünkü her vakit sıkıntısı vardır ve yardım istemektedir. Bu feryatlara tek cevap veren Allah'tır (cc). Yardıma koşandan benim tüm feryatlarıma hemen imdat geliyor. Karşılıksız veren Allah'tır. Allah kuldan dua istemektedir. Mîr Nigârî bunu bildiği için daima

dua etmekte ve dualarının neticesinde kendisine hemen yardım gelmektedir. Dörtlüğün ikinci kısmında ise kendisini Ahmed-i Muhtâr'a yani peygamber efendimize bağışlamasını dilemektedir. Utanılacak işler yapan kişilere beni muhtaç etme diyerek dua etmektedir. Bu dünyada günahsız olanlar sadece peygamberlerdir. Onların ismet sıfatları vardır. Bunu gayet iyi bilen şairimiz rabbine yalvarırken beni peygamberimize bağışla beni başka kimseye muhtaç etme ya Rabb'i diyerek dileğini Rabb'ine sunmaktadır.

1.1.7. Hû

Arapçada üçüncü tekil şahıs zamiri olan hû, Kur'an-ı Kerim'de sıkça Allah Teâlâ'ya işaret etmesi sebebiyle Tasavvufta Allah anlamında kullanılmıştır.⁷¹ Sûfilere göre Allah'ın zâtına işaret eden ismi. Arapça "O" anlamında munfasıl zamir olup, İlâhî isimlerdendir, yani Allah'ın güzel isimlerinden biridir.⁷² Allah'ın zâtını ifade eden, mutlak gayb olan hüviyeti. Hû ismini mutasavvıflar ve sûfiler zikir için kullanmışlardır. Sûfilere göre zikrin en faziletlisi Allah'ı onun zâtî ismi olan Hû ile anmaktır.⁷³ Bazı tarikat ehlinde de Hû ismi çeşitli deyimler halinde görülmektedir.

“Mutasavvıf şairlerin Hû kelimesiyle biten şiirlerinin bir kısmı ilâhi olarak bestelenmiştir. Hû kelimesi tarikat folklorunda çeşitli anlamlarda yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Meselâ dervişler birbirine hitap ve cevap amacıyla Hû derler. Tekkeye girmek isteyen kişi izin almak için “destur” der, içeriden “hû” sesi gelirse girebilir. Tekke hayatında geniş bir uygulama alanı bulan gülbankler hû diye sona erer.⁷⁴”

Seyyid Nigârî'nin divanında da Hû lafzı geçmektedir ve tarikat ehlinde olduğu gibi burada da Allah (cc) ifade etmek için kullanılmıştır.

Dilimde âteş-i firkat yanar cânım çeker hasret

Makâmım gûşe-i vahdet sözümdür dem-be-dem Hû Hû (571/6)

Gönlümde ayrılık ateşi yanar, cânım hasret çeker, makamım vahdet köşesidir, sözüm de her zaman Hû'dur. Tasavvufçuların kullandığı anlamda kullanılmış olup

⁷¹ Uzun, age, s.196.

⁷² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1997, s.367.

⁷³ Mehmet Canbulat, “Hû”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, 2006, s.263.

⁷⁴ Osman Türer, “Hû”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C.18, s.260-261.

vahdet kösesinde daima zikir olarak Hû Hû çeker. Zikir tarikat ehlinin her zaman dilindedir vahdet köşesinde yani Allah'a yakınlık zamanında gönlü sadece Allah'a açmada sadece onunla ilgilenme sırasında benim en güzel zikrim onun adını Hû diyerek anmaktır. Allah'ın adını dilinden düşürmediğini ifade etmektedir. Bir başka dörtlükte ise Hû ismini şu şekilde kullanmıştır.

Gezerdin dîvâne kûh u sahrâyı

'Aşk-ıla söylerdin Leylâ Leylâyı

Irakdır sanurdun yâd-ı hercâyî

Her yerde söylerdin 'aşk-ıla yâ Hû (838/XXVI/4)

Aklını kaçırmış bir şekilde dağı ovayı gezerdin, aşkla Leyla Leyla derdin, uzak sanırdın hercai yâdını kavuşmasını, her yerde aşkla söylerdin ya Hû. Leyla Mecnun kıssasına telmih vardır. Mecnun'un Leyla'nın aşkından çöllere düşerek aklını kaçırmayı kast edilerek divane bir şekilde aklını kaybetmiş bir şekilde dolaşıyordun dağlarda ovalarda hep Leylanın adını sayıklıyordun Leyla'ya kavuşmayı uzak sanıyordun ve hep ya Hû ya Hû diyerek zikrediyordun. Aslında sevgiliye kavuşma yakındır. Sen ne kadar onu anarsan ona o kadar yakınsın ve hemen kavuşacaksınız uzak sanma burada kast edilen Allah'ı ne kadar çok zikredersen senin onu düşündüğünden çok o seni düşünür ve hemen isteğine kavuşturur buradaki sevgili Allah'ın zatıdır.

Aşağıda Hû redifli gazeli ele alarak kısa bir açıklamasını vermeyi uygun görüyoruz zira Hû isminin tam anlamıyla ele alındığı tasavvufî bir gazeldir.

Hû sâkîye mînâsına meyhânesine Hû

Hû bâdesine câmına peymânesine Hû (818/XXII/1)

Rakkâsına devvârına kavvâlına cümle

Hûy hâyına Hû meclis-i şâhânesine Hû (818/XXII/2)

Sâzendesine çengine âhengine Hû hem

Hû zemzeme-i sâzına sûzânesine Hû (818/XXII/3)

Ser-mestine bî-hadd ü şarâb-hârına bî-pâ

Meczûbuna mecnûnuna ferzânesine Hû (818/XXII/4)

Ol mecma‘-ı nûrânî vü ol meclis-i hâsın

Hû şem‘-i ciğer-sûzına pervânesine Hû (818/XXII/5)

Şîrîn-i şeker-hâsına Leylâsına her dem

Ferhâdına şeydâsına dîvânesine Hû (818/XXII/6)

Sahbâ-keşine rindi-i bî-‘ârına rahmet

Mey-hârına hüşyârına mestânesine Hû (818/XXII/7)

Çün oldı helâl ehl-i Hakka bâde-i ma‘nâ

Ma‘nâ sözünü anla nedir eyleme da‘vâ (818/XXII/8)

İçki sunan kişiye sakiye, kadehine meyhanesine Hû, içkisine kadehine, camına Hû beyitte güçlü bir tenasüp sanatı kullanılmıştır meyhane tasviri vardır. Lakin buradaki meyhane aşkla kendinden geçmiş bir âşık var ve her şey için Hû demektedir. Raks edenin dönüşüne kavalına Hû, şahane meclislerdeki Hûy Hayına Hû, şarkıcının çengine çalgısına onun ahengine Hû, sazının ezgisine nağmesine Hû, Şirin’e Ferhat’a Leyla’ya Hû Mîr Nigârî burada edebiyatta kullanılan pek çok kavramı sayarak onların hepsine Hû çekmektedir. Onun bir zikir olduğunun bilincindedir. Onun için meyhane, içkiye, kadehlere, tüm meclislere, âşıklara, Hû çekmektedir. Onların hepsinin zikir içinde olduklarını ve kendisinin de buna

katıldığını ifade etmektedir. Tabiattaki her şey zikir halindedir, Mîr Nigârî bunu her şeye Hû diyerek anlatmaktadır.

1.1.8. Rahmân / Rahîm

Sözlükte “merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak” anlamındaki rahmet (ruhm, merhamet) kökünden türeyen Rahmân kelimesi “şefkat ve merhamet eden, acıyan” demektir.⁷⁵ Rahmân ism-i şerifi rahmetten sıfat manası ifade ederse de ismi has olarak kullanılmış ve Lâfza-i Celâle gibi Allahu Teâlâ’dan başkasına söylenmemiştir.⁷⁶ Rahmân gibi Rahîm’in de “rahmet” kökünden türediğini belirtmiştir. Rahmân ve Rahîm’in anlam farkları olduğu dile getirilmiştir genele göre Rahmân dünya hayatında herkesi, Rahîm ise âhirette sadece müminleri kapsayan İlâhî rahmeti ifade eder.⁷⁷ Kur’an-ı Kerim’de ve birçok hadisi şerifte geçmektedir. Mîr Nigârî divanında çok kullanılmamakla birlikte bazı beyitlerde geçmektedir.

Vâ bana ger dâdîma yevmü'l-hisâb

Yitmese mahbûb-ı Rahmân ey diriğ (375/6)

Eğer yalvarmam, Rahmân’ın sevgisi hesap gününde yetmezse vah bana yazıklar bana. Hesap gününde Rahmân ve Rahîm olan Allah’a yalvarmalarının ve onun sevgisinin yetmezse başka yapacağı bir şey kalmamıştır. Şair hesap gününün yegâne sahibinin Allah (cc) olduğunu bilmekte ve ona göre olan sevgisinin onu kurtaracağını düşünmekte eğer imdadına onlar yetişmezse vah bana yazık olur çünkü başka yardımcı da yoktur. Hiçbir şefaatin kabul edilmeyeceği günde sadece Allah (cc) izni olanların şefaate edeceği bilinmektedir. Şair de sadece Rahmân ve Rahîm olan Rabb’ine güvenerek ona olan sevgisinin kendisini kurtaracağını düşünmektedir. Değilse her şeyin boşa gideceğini bilmektedir. Ancak bu sevginin de kendisi için yeterli olduğunu bilmektedir. Bir diğer beyitte Rahmân şu şekilde kullanılmıştır.

Felekler titreşür ağlar melekler Zühre dâd eyler

Egildikce kadim degdikce âhım ‘arş-ı Rahmâna (536/5)

⁷⁵ Bekir Topaloğlu, “Rahman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C.34, s.415-417.

⁷⁶ Tatlısu, age, s.20.

⁷⁷ Karagöz, age, s.328.

Başım eğildikçe, ahım arşı Rahmân'a değdikçe, felekler gök katmanları titreşir, melekler ağlar, samanyolu yıldızı insaf eyler. Mîr Nigârî içindeki acı ile öyle bir ah etmektedir ki bu ah İlâhi Rahmân'a ulaşır içindeki ahla o acı havayla bütün gök katmanları titreşir, gökte ne kadar melek varsa hepsi ağlaşır. Zühre yıldızı samanyolu yıldızı insaf diler çünkü içindeki ahla her şeyi yakmaktadır.

1.1.9. Celâl/Cemâl

“Mutasavvıflar Allah'ın isim ve sıfatlarını celâl ve cemâl olmak üzere ikiye ayırır ve iki türlü zuhûr ve tecelliden bahsederler. Allah'ın kahır ve gazabına delâlet eden isim ve sıfatlarını celâl, lütuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını da cemâl tabiriyle ifade ederler.”⁷⁸

Büyükük yücelik, ululuk anlamına gelir, Cebbâr, Kakhâr, Kadir gibi isimler Allah (cc) Celâl isminin anlamlarını taşımaktadır. Divan şiirinde genellikle Celâl ismi Zü'lcelâli ve'l-İkram olarak kullanılmıştır. Celâl ve ikram sahibi anlamına gelen Zü'lcelâli ve'l-İkram Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. “Yalnız Celâl ve ikram sahibi Rabb'inin zâtı bâki kalacaktır.”⁷⁹ Zü'l-celâl sıfatı, Allah'ın azamet ve ululuğunu, kadrinin ve şanınin yüceliğini ve her şeyden üstün olduğunu, Zü'l-ikram sıfatı ise şerefli ve değerli yarattıklarından karşılık beklemezsin nimet veren, fazlı ve ihsanı tam olan demektir.⁸⁰

Allah Teâlâ'nın lütuf ve rızasına delalet eden isim ve sıfatlarını ve onun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bu vasıf Allah'ın İsimlerinden biri olarak zikredilmektedir. Cemâl ismi mutlak manada Allah'ın güzelliğini ifade etmektedir. Onun dışında gerçek güzellik yoktur.⁸¹

Seyyid Nigârî divanında iki yerde kullanılmıştır ve Zü'l-celâl şekliyle kullanılmıştır.

Gûşe-i meyhânedede sermest hâl

Söyle dilâ şevk-ıla ey Zü'l-celâl (811/XXXIII/5)

⁷⁸ Süleyman Uludağ, “Celâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1993,C.7,s.240

⁷⁹ Bk.,Rahman,55/27.

⁸⁰ Karagöz, age, s.176.

⁸¹ Uzun, age, s.186.

Meyhane köşesinde sarhoş hal, şevkle ey sevgili söyle Zü'l-celâl. Şair aşk halinde Allah'ın adını anmak istemektedir. Burada meyhane ile kast edilen dünyadır. Burada Allah'ın aşkıyla sarhoş bir haldedir sürekli Allah'ın Celâl ismini tekrarlamaktadır. Başka bir beyitte şu şekilde kullanılmıştır.

Eyle harâretle bunu söyle kim

Cân yana rahm eyleye ey Zü'l-celâl (811/XXXIII/6)

Öyle hararetle Zü'l-celâl ismini söyle ki cân yanıp Zü'l-celâl merhamet eylesin. Şair Allah'ın adını anmak istemektedir ve sürekli andıkça Allah'ın kendisine rahmet edeceğini bildiği için sürekli zikir yapmak istemektedir.

1.1.10. Gaffâr

“Gaffâr kelimesi, sözlükte “örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek” mânasındaki gafr (gufrân, mağfiret) kökünden sıfat olup “birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan” anlamına gelir”⁸² Allah'ın sıfatı olarak bu kelime tövbe eden, af ve mağrifet dileyen kullarını bağışlayan, çok affeden, günahlarını silen, tekrar tekrar affeden demektir. İnsanların günahları ne kadar çok olursa olsun tövbe ettikleri takdirde yine onları affeder.⁸³

Kur'an-ı Kerim'de aynı kökten türemiş 234 kelime bulunmaktadır, affetmek, bağışlamak anlamında kullanılmıştır. Hem Allah (cc) için hem de insanlar için Bağışlamak anlamında kullanılmıştır. İmam Gazâli bu ismin mübalağa ifade eden şeklini “Gaffâr” olarak ifade etmiştir.

Divanda iki yerde Gaffâr olarak kullanılmıştır.

Gufrân ile oynar dilim ey Mîr Nigârî

Gaffârdan ümîd-i kerem eylediğimden(522/8)

Ey Mîr Nigârî gönlüm dilim, gufran ile oynar, Gaffâr'dan ümit ettiğim için. Allah'tan hiçbir zaman ümidini kesmediğini kesmeyeceğini çünkü Allah'ın çok bağışlayan olduğunu Gaffâr olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer beyitte ise şu şekilde kullanılmıştır.

⁸² Bekir Topaloğlu, “Gaffâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C.13, s.286-287.

⁸³ Karagöz, age, s.334.

‘İsyân eyledi mey-hâr ‘afv itdi suçın Gaffâr

Yakdı seni bu kirdâr ey sôfi sana n'oldı (638/4)

Ayyaş isyan etti Gaffâr suçunu af etti yaktı seni bu kirdar ey sofi sana ne oldu. Her zaman isyan etti ancak Gaffâr onu affetti Allah'ın (cc) af kapısı o kadar geniştir ki Mîr Nigârî bunu ifade etmektedir. İçki içenler meyhanede isyan ettiğini ifade ediyor sarhoşların ne söylediği belli değildir. Gaffâr olan Allah'ın affediciliğininse daha geniş olduğu vurgulanmıştır.

1.1.11. Hâdî

“Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek anlamındaki hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş bir sıfat olup “yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden” mânasına gelir.”⁸⁴ Allah (cc) isimlerinden, Esmâ-i Hüsna'dan, biridir.

Seyyid Mîr Nigârî divanında Hâdî birkaç beyitte kullanılmıştır.

Elbetde ister ey dil delîl medlûlî zîrâ

Hâdî mehdîni sevmek lâzım-durur irşâda (627/3)

Ey gönül elbette delil gösterilmek ister, irşâda olarak Hâdî'nin mehdîni sevmek lazımdır. Hâdî olan sevgilinin yol göstericiliğini sevmenin delil isteyenler için yeterli olacağından bahsetmektedir.

Yetür cânâna ey cân el-emân ey Hâdî-i minhâc

Yeter zindân-ı firkat içre koyma eylegil ihrâc (824/VII/4)

Ey cân cânâna yeter yol gösteren Hâdî'nin yardımı, ayrılık zindanının içinde bırakma beni çıkar. Mîr Nigârî beyitte dünyayı ayrılık zindanı olarak görmekte ve burada yol gösteren Hâdî olan Allah'a yalvarmakta ve kendisini ayrılık zindanından kurtarmasını istemektedir. Asıl sevgili olan Allah'a kavuşma isteğini dile getirmektedir.

⁸⁴ Bekir Topaloğlu, “Hadi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C.15,s.9.

1.2. Melek

“Melek kelimesi (çoğulu melâike) Ugaritçe, Habeşçe, İbrânîce ve Arapça gibi Sâmi dillerde bulunan “göndermek” anlamındaki “lek” kökünden olup “haberci, elçi; güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten” mânalarına gelmektedir.”⁸⁵ Farklı şekillere girebilen duyularla algılanamayan ruhani varlıklardır. Meleklerin varlığına inanmak imânın şartlarından biridir. Çeşitli özellikleri vardır. Yemezler içmezler, cinsiyetleri yoktur, güçlüdürler, nurdan yaratılmışlardır. Allah’ın emir ve yasaklarının dışına çıkmazlar Allah’ın kendilerine vermiş olduğu görevleri yerine getirirler. Görevleri belli olan meleklerin yanında sayıları belli olmayan sınırsız sayıda melek vardır.⁸⁶ Âyetlerde ve hadislerde isimleri zikredilen meleklerden Cebrail peygamberlere vahiy getiren melektir. Mikail tabiat işleriyle görevli melektir. İsrail kıyâmetin kopuşunu haber veren suru üfleyecek olan melektir. Azrail (melekü'l mevt) insanların cânını almakla görevli melektir. Bu dört büyük melek haricinde isimleri ve görevleri bilinen başka melekler de vardır.⁸⁷

Kur’an-ı Kerim’de “el-melâiketü’l-mukarrebûn” diye geçen ulûhiyyet makamına yakın melekler vardır. “Ne Mesih ne de mukarrabin melekler Allah'a kul olmaktan kaçınmazlar. Kim büyülenerek ona kulluk etmekten kaçınırsa, bilsin ki o, yakında onların tamamını huzuruna toplayacaktır.”⁸⁸ Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunanlar da mukarrebîn meleklerine dâhildir. İnsanların söz ve davranışlarını kaydeden ve Kuran-ı Kerim’de şerefli yazıcılar şekliyle adlandırılan yazıcı melekler de vardır. “Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir.”⁸⁹ İnsanları koruyan hafaza melekleri koruyucu melekler olarak Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir. “O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun cânını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”⁹⁰ Yalnızca hadislerde ismi geçen kabirde sorgu yapan münker ve nekir melekleri vardır. Cennet meleklerinin başı Rıdvan cehennem meleklerinin başı ise

⁸⁵ Ali Erbaş, “Melek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004,c.29,s.37-39.

⁸⁶ Kazancı, age, s.105-110.

⁸⁷ Muhammed Kutub, *İslam İnancı*, Çeviren, Nureddin Yıldız, Risale, İstanbul,2016,s.210-214.

⁸⁸ Bk. Nisa ,4/172.

⁸⁹ Bk., Kaf, 50/17.

⁹⁰ Bk., En’am, 6/61.

malik olarak geçmektedir. Ayrıca cehennemdeki görevli meleklerle ise zebani denmektedir. Allah'tan başka kimse türlerini ve sayılarını tam olarak bilemeyeceği melekler hakkındaki bilgiler sadece Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde vardır.

Seyyid Nigârî divanında da melek kavramı kullanılmıştır. Melek saflığı güzelliği ifade etmesi bakımından sevgili için melek sima ifadesiyle kullanılmıştır. Divanda en sık kullanılan melek ismi ise Cebrail (as) çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Cibril ifadesi en çok kullanılan şeklidir. Rûhu'l-emîn, Cebrail şekilleri de kullanılmıştır.

Du'âlar eyledikce ol melek-sîmâya sad âmîn

Yemîn-i 'arşdan ihlâs ile Rûhu'l-emîn eyler (272/6)

Dualar yaptıkça o melek yüzlüye yüzlerce âmîn, Ruhul Emin Cebrail ihlâs ile arştan yemin eder. Sevgilinin yüzündeki güzelliği masumiyeti ifade etmek için sevgilinin yüzü melek yüzüne benzetilerek melek sima denilmiştir. Ona yüzlerce dua ettikçe gökyüzünden samimiyetle benim dualarıma Rûhu'l-emîn de dualarıma âmîn diyerek katılmaktadır. Melek ifadesinin genel anlamda kullanıldığı beyitlerde vardır. Aşağıdaki beyit bunu en güzel örneğidir.

Sana te'sîr kılmaz tîr-i âhım yohsa ey mâhım

Felekler titreşür ağlar melekler zehre dâd eyler (213/7)

Ey ay yüzlüm ahımın oku sana tesir etmiyor, gökyüzü titreşir, melekler ağlar, çiçekler insaf eder. Beyitte tenasüp ve özellikle de mübalağa sanatı dikkat çekicidir. Şairimiz ayrılık acısından öyle bir ah ediyor ki bu ah hemen hemen herkesi etkilemekte felekleri yedi kat göğü titretmekte, bütün melekleri ağlatmakta çiçekler ise insaf etmektedir. Bütün bunlara rağmen ahım sana tesir edemiyor sana ulaşmıyor. Şair sevgilinin kendisiyle ilgilenmemesine içlerlenmektedir. Değilse ah etmesi acı çekmesi divan edebiyatında çoğu kez şaire mutluluk verir. Çünkü sevgili onunla ilgilendiği için acı çekmektedir. Cebrail'in(as) görevini anlatan beyitse şu şekildedir.

Geldi bir gün gitdi bir gün bir dahi gelmez Resûl

Nâzil olmaz vahy-i âyet Cebrâil itmez nüzul (704/1)

Bir vakit geldi, Resul gitti vefat etti bir gün dahi gelmez, vahiy gelmez âyet nazil olmaz Cebrail artık bir daha inmez. Bu beyitte Cebrail (as) görevinin tamamlandığı artık vahiy getirmeyeceği anlatılmaktadır. Peygamberimizin vefat etmesiyle vahiy getirme görevinin sona erdiği artık bir günlüğüne bile olsa Cebrail (as) bir daha gelemeyeceği, gelemeyeceği ifade edilmiştir.

Mîr Nigârî divanında diğer meleklerle ilgili beyitler bulunmamaktadır

1.3. İlâhî Kitaplar

1.3.1. Kur'an-ı Kerim

“Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûcize bir kelâmdır.”⁹¹

Kur'an kelimesinin kökeni hakkında birçok görüş mevcuttur. Kur'an sözcüğünün hemzeli ve hemzesiz olduğu savunanlar olarak iki grupta toplanmıştır. İlk halife Hz. Ebubekir zamanında, Yemâme Muharebesi'nde yetmiş kadar hafızın şehid edilmesi üzerine Hz. Ömer'in müracaatı ile kurulan bir komisyon tarafından Kur'an-ı Kerim kitap haline getirilmiştir. Zeyd b. Sabit başkanlığında toplanan kitaba Mushaf adı verilmiştir, daha sonra Hz. Osman tarafından Mushaf'tan çoğaltılana ise İmam adı verilmiştir.⁹² Kur'an-ı Kerim'i önceki kitapları onaylayan ve nesheden niteliğiyle indiren Allah(cc), öncekilerin başına gelen değişikliklere karşı da korumasını da bizzat kendisi üstlenmiştir.⁹³ Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmektedir. “Doğrusu kitabı biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz.”⁹⁴

Kur'an-ı Kerim için birçok isim ve sıfat kullanılmıştır: Kitâb, Kelâm, Nûr, Rahmet, Furkân, Şifâ, Zikr, Kerîm, Hikmet, Vahy, Mesânî, Arabî, Beyân, İlm, Büşrâ, Münâdî, Nezîr, Suhuf, Mushaf. Bunlardan bazıları Kur'an-ı Kerim'in ismi bazıları ise sıfatı olarak kullanılmıştır.

⁹¹ Abdülhamit Birışık, “Kur'an”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002,C.26,s.383-388.

⁹² Kazancı, age, s.138-140.

⁹³ Kutub, age, s. 231.

⁹⁴ Bk.,Hicr,15/9.

Divanda en çok kullanılan kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Genellikle Kur'an şekliyle kullanılmıştır. Az da olsa Mushaf şekliyle kullanılmıştır. Sözlükte Mushaf kelimesi "bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Ebubekir döneminde kitap haline getirilmiş ilk haline de Mushaf ismi verilmiştir.

Vâ'izâ sen de bir insâf eyle Kur'ânı sever

Safha-i 'ârız-ı dildâr degül mi Mushaf (795/2)

Ey vaiz sen Kur'an-ı seversen bir insaf eyle, gönül alan sevgilinin yanağı değil mi Mushaf. Bu beyitte de sevgilinin yüz güzelliği Mushaf'a benzetilmiştir. Mushaf'ın sevgilinin yüzüne benzetilmesi şu beyitte daha güzel bir şekilde açıklanmıştır.

Ol mushaf-ı ruhsârın şîrâzesidir kâkül

Hat cetvelidir ebrû cetvel-keş-i Kur'ândır (240/6)

O Mushaf yüzünün şirazesi kâkülündür, kaşın Kur'an'a hat cetvel çekendir. Sevgilinin yüzü yine güzellik bakımından Mushaf'a benzetilmiştir. Kâkülü de Mushaf'ı bir arada tutan şirazeye benzetilmiştir. Kaşı ise Mushaf'ın arasındaki ayrıca benzetilmiştir. Burada sevgilinin yüz güzelliği İlâhî bir kitaba benzetilerek kusursuzluğu anlatılmaktadır.

Divanda Mushaf ifadesinin yanında en çok kullanılan ise Kur'an ifadesidir.

Mîr Nigârî nazar eyleme bed-kârıma

Âyet-i lâ taknetû müjde-i Kur'âna bah (124/7)

Kötü kazanımlarıma bakma Mîr Nigârî, Kur'an'daki Allah'tan ümit kesmeyin âyetine bak. Mîr Nigârî kendisine şu şekilde hitap etmekte çok kötülüğüm sıkıntılı işlerim var ancak sen bunlara bakma Kur'an'da yazan Allah'tan ümit kesmeyin âyetine bak Allah'ın rahmeti o kadar geniş ki bizler ne kadar hata işlersek işleyelim onun rahmet dairesi daha geniştir ve tevbe edildiği sürece muhakkak karşılığında bizleri bağlayacaktır. Başka bir beyitte Kur'an-ı Kerim'i anlama konusunu şu şekilde dile getirmiştir.

Nükte-i Kur'ânı idrâk eylemez bilmez fakîh

Zümre-i 'uşşâk-ıla kılmaz anun-çün imtizâc (103/2)

Kur'an'ın nüktelerini İnceliğini fakih olan tam anlayamaz idrak edemez, onun için âşıklar zümresine geçinemaz. Âşık zümresinin fakîhler tarafından tam anlaşılamayacağını söylemekte asıl söylene fakîh olmalarına rağmen Kur'an-ı Kerim'i tam olarak anlayamamalarıdır, hâlbuki Kur'an-ı Kerim'in incelikleri kavramış olsalar asla âşıklar zümresine takılmazlar divan edebiyatında çatışan iki tipin mücadelesinden bahsedilmektedir. Âşık ve zâhid tartışması şairler daima âşıkları tutmaktadırlar zira Kur'an'ı tam anlayamayanlar hep âşıkların karşısındadır. Bu beyitte işlenen konu daha özlü bir şekilde şu dizelerde anlatılmaktadır.

'Âşık mı olur vâ'iz ger söyleye bin âyet

Bülbül mü olur dâim Kur'ân okusa huttâf (378/4)

Vaiz bin âyet söylese âşık olabilir mi, kırlangıç kuşu daima Kur'an okusa bülbül olabilir mi? Rint zâhid tartışmasını burada vaiz âşık ifadeleriyle ifade etmektedir. Vaiz her ne kadar sürekli âyette okusa hatta binlerce âyet okusa âşık olamaz o mertebeye gelemaz. Âşık olmak için şaire göre onu yaşamak gerekir. Nasıl ki bir kırlangıç her zaman Kuran okusa bile asla bir bülbül gibi ötemez onun gibi olamazsa vaizde hiçbir zaman âşıklık mertebesine ulaşamayacaktır. Çünkü işin özünü görmemekte sadece görünen yönüne bakmaktadır.

Şarâb-ı 'aşkdan men' itme ey nâsîh ki ma'zûram

Emânet-dâr-ı Kur'ânam ezelden böyle me'mûram (509/1)

Aşk şarabından beni men etme ey vaiz ben özürliyüm, Kur'an'ın emanetçisiyim ezelden böyle memur kıldım. Âşık olduğu için kendisinin aşk şarabına layık olduğunu onun için özürlü olduğunu söylüyor ve ondan kana kana içmek istemektedir. Ezelde yani ruhlar yaratılırken ben Kur'an'ın emanetçisi olaz<rak memur kıldım bezmi elesti kast edilmektedir. Orada kendisine Kur'an'ın emanetçisi olarak görevlendirildiğini anlatmaktadır.

Seyyid Nigârî Kur'an-ı Kerim'e olan muhabbetini anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır.

Kur'ân-ı mahabbetden bir âyet-i İhlâsı

Ey Mîr Nigârî kıl her şâm u seher tekrâr (170/9)

Ey Mîr Nigârî Kur'an'a olan muhabbetinden dolayı gece gündüz İhlas âyetini tekrar et oku. Kur'an-ı Kerim'e olan muhabbetini göstermek için her gece gündüz durmadan ihlâs âyetinin okunmasını istemektedir ve kendisine bunu öğütlemektedir. İhlâs okumasının temel nedeni ise tevhîd akidesini yansıtan âyetler olmasıdır. Allah'ın bir ve tek olmasını gece gündüz tekrarlamak istemektedir. İhlas suresi Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Allah inancının özeti olması bakımından önemlidir. Bunun için gece gündüz dilinden düşürmemek istemektedir.

1.3.2. Âyet İktibâsları

İktibâs, ödünç alma. Bir kelimeyi, bir cümleyi tam, yarım veya mânâsı ile alıp aktarma. Özellikle âyet, hadîs, kelâm-ı kibâr ve diğer şairlerin sözleri, iktibâsın asıl malzemesini oluşturur. Bir sözün tamamı alınmışsa tam iktibâs, yarısı veya bir parçası alınmışsa yarım iktibâs olur.⁹⁵

Seyyid Hamza Nigârî'nin divanında Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden birçok iktibâs yapıldığı görülmüştür. Divanda iktibâs ve telmih yoluyla birçok âyetin ve hadisin kullanılması Nigârî'nin Kur'an-ı Kerim'e ve hadislere ne kadar vâkîf olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bizim tespit ettiğimiz bazı iktibâs şu şekildedir.

1. Lâ taknetû min rahmeti'llâh

" De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."Zümer, 39/53

Mîr Nigârî nazar eyleme bed-kârıma

Âyet-i lâ taknetû müjde-i Kur'âna bah (124/7)

⁹⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, s.228.

2. Lâ havfun ‘aleyhim

“Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.” Yûnus, 10/62

Dâhil-i zümre-i lâ-havfün ‘aleyhimden olur

Lâübâlî dolanur haşr fedâkâr kadeh (112/8)

3. Rabbi erinî enzur ileyke (c) kâle len terânî

“Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr’a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi, dağa tecellî edince[228] onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, “Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim” dedi.” A’râf, 7/143

Terk-i variyyet ile söylesin erinî erinî

Len terânî dimez ol yâr-ı hüveydâ görünür (191/8)

Erinî erinî diyeriz tâlib-i dîdârlarız

Feth kıl perde-i maksûdumuzu yâ Fettâh (111/6)

Hayret-efzâ-yı tekellüm ‘âlem-i güftârda

Erinîden ben len terânîden makâl eyler nigâr (195/4)

Ey dîde nazar kıl bir gör kim nice bin tâlib

Erinî anı söyler hep keşf-i kıbâb ister (156/8)

Tâlib-i cilvenem ey mâh murâdım ammâ

Meskenim Tûr-ı tevellâ erinî avradımdır (237/4)

Rabbi erinîden garaz dîdâr-ı dilberdir hemîn

Yohsa kim tâliblere sanman tecellâdır garaz(353/5)

4. Nûrun ‘alâ nûr(in) yehdi’llâhu linûrihi men yeşâ

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” Nûr, 24/35

Âbâd olsun ki rûy-ı dil-rübâda şems-i mutlakdan

Görüp **nûrun ‘alâ nûrin** müselmân olduğım yerdir (175/5)

5. İnnel insâne lefî husr(in)

“Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir.” Asr, 103/2

Kemend-i zülfin ey büt olmayan her dem giriftârı

Le fî husrin diyârında gezer hasret-zede nâ-sûd (138/6)

6. Lâ tudrikuhu’l ebsâru ve huve yudriku’l ebsâr(a) ve huve’llatîfu’l- hâbîr(u)

“Gözler O’nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder.”[187] O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.” En’âm, 6/103

Evsâf-ı dehânından ‘uşşâk-ı nazar-bâza

Sordum didiler müşkil **lâ tudrikuhu’l ebsâr** (164/2)

7. Fekâne kâbe kavseyni ev ednâ

“(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.”
Necm, 53/9

Bu ne şevket vü ne rütbet vü ne kurbet kurbet

Kâbe kavseyn bu ne ... bu ne **ev ednâ ednâ** (12/8)

1.3.4. Tevrat Zebur İncil

Tevrat Hz. Mûsâ'ya gönderilmiş ilâhî kitaptır. Yahudiler Tevrat için Tora kelimesini kullanırlar. Yahudi geleneğinde Tekvin, Çıkış, Levili'ler, Sayılar, Tesniye'den oluşan beş kitabı belirtmek için Tora kelimesi kullanılmıştır.⁹⁶ Zebur, Hz. Davud'a gönderilen ilâhî kitaptır. Hz. Davud'a gönderilen Zebur'un Eski Ahid'de yer alan Mezamir'in Zebur olabileceği söylenir. Bunlar şiir şeklinde manzum ahlaki öğütler ve nasihatlerden ibarettir.⁹⁷ İncil Hz. İsa'ya gönderilmiş ilâhî kitaptır. Toplam yirmi yedi kitaptan oluşan Yeni Ahid'in bir kısmına Hristiyanlar İncil demektelerdir.⁹⁸ İslâmiyet Tevrat, Zebur ve İncil'i Allah'ın peygamberlerine gönderdiği şekli kabul eder.

Divan şiir geleneğinde sevgilinin yüz güzelliği ilâhî kitaplara benzetilerek kusursuzluğu ifade edilmiştir. Mîr Seyyid Nigârî divanında kutsal kitaplardan İncil, Zebur, Tevrat birlikte bir beyitte kullanılmıştır.

Başka meddâha ne hâcet sıfat-ı zâtına kim

Vâsıfın Mushaf u İncîl u Zebûr u Tevrât (72/3)

Senin zatını sıfatını anlatmaya başka meddaha gerek yok, senin vasfın Mushaf, İncil, Zebur ve Tevrat'tır. Sevgilinin yüzü güzellik bakımından Mushaf'a, İncil'e, Zebur'a ve Tevrat'a benzetilmiştir.

1.4. Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen Peygamberler

1.4.1. Hz. Âdem

İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle "ebu'l-beşer" Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olduğundan "Safiyullah" unvanlarıyla da anılmaktadır.⁹⁹ Âdem kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler

⁹⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya,2005,s.759.

⁹⁷ Şerafettin Gölcük, *Süleyman Toprak, Kelam Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya,2012, s.361.

⁹⁸ Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi, Ensar Neşriyat*, İstanbul, 2016, s.401.

⁹⁹ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, C.1, s.358-363

vardır. “Ekser rivayetlere göre ise Arapça asıllı olan bu kelime, “yeryüzü” anlamına gelen, “edimu’l-ard”dan türemiştir.”¹⁰⁰ ilâhî dinlere göre Hz. Âdem Allah (cc) yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir.

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in yaratılışı ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Hz. Âdem’in çamurdan yaratıldığı ve meleklerden Hz. Âdem’e secde etmeleri isteği âyetlerde şu şekilde geçmektedir. Ey Peygamber! Rabb’inin meleklerle şöyle dediğini hatırla: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağım."¹⁰¹ “ Bir vakit meleklerle: Âdem’e secde edin demiştik. İblis’ten başka hepsi secde ettiler o ise ben bir çamurdan yarattığın kimseye mi secde ederim? Demişti.”¹⁰²

Yüce Allah (cc) melekleri Hz. Âdem’e secde ettirdikten sonra ona her şeyin hatta zürriyetinden geleceklerin isimlerine varıncaya kadar bütün yarattıklarının isimlerini birer birer öğretti.¹⁰³ Allah (cc) Hz. Âdem’e isimleri öğretmiş ona ilim vermiştir. Cennette kalırken bir imtihana tabi tutulur ve yasak meyveden yer ve yeryüzüne gönderilir. Böylece yeryüzünde insanoğlunun varlığı Hz. Âdem ile başlamıştır. Edebiyatımızda da Hz. Âdem çok sık kullanılmakta olup birçok şiirde Hz. Havva, çocukları Habil, Kabil’le birlikte zikredilir. Yasak meyve, topraktan yaratılması, secde etme, cennetten kovulma, şeytan, iblis, Hz. Âdem’le ilgili en çok kullanılan ve telmih yoluyla hatırlatılan bilgilerdir. Bu bilgiler diğer ilâhî dinlerde de bulunduğu için işin içerisine daha çok isrâiliyyât bilgileri girmiştir. Şiirlerde genellikle bu bilgiler ışığında yazılmıştır.

Mîr Nigârî divanında da Hz. Âdemle ilgili beyitler bulunmaktadır bu beyitler Kur’an-ı Kerim’e ve sünnette bulunan şekliyledir. Mîr Nigârî’nin tarikat ehli olması göz önünde tutulursa onun Kur’an-ı Kerim’e ve sünnete ne derece değer verdiği unutulmamalı bu bilgiler ışığında Mîr Nigârî’nin Kur’an-ı Kerim ve sünnet dışındaki israiliyyat bilgilere yer vermediği görülmektedir.

¹⁰⁰ Deniz Gürbüz, *Kur’an’a Göre Hz. Âdem (a.s.)’in Serüveni*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 2012.

¹⁰¹ Bk., Hicr, 15/28.

¹⁰² Bk., İsrâ , 17/61.

¹⁰³ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 33.

Kul olmaz bî-hatâ Hudâ bî-'atâ

Delîl-i celîdir kıssa-i Âdem (472/6)

Kul hatasız olmaz, Hudâ ihsansız olmaz, açık bir delildir, Âdem kıssası hikâyesi. Kulun her daim hata yapabileceğini hata yapmanın kulun fitratında olduğunu hatasız kul olmayacağını şiirin başında vurgulamakta ancak Hudâ bu hataları affedeceğini bu hataların affedileceğinin en güzel örneğinin Hz Âdem kıssası olduğunu söyleyerek Allah (cc) Hz Âdemi yasak meyveden yediği için affetmesinden anlaşılmaktadır. Hz Âdem'in tevbesine atıf yapılmaktadır. Rabb'imiz onun tevbesini kabul etmiştir. Onun için hata yapan herkese kapısı açıktır hata işlese de muhakkak tevbe etmeliyiz. Rabbimiz bizden dua etmemizi ve yaptığımız hatalardan bağışlanmak için tevbe etmemizi istemektedir. Mîr Nigârî bunun için af kapısını açık olduğunu bunun da ilk insan Hz. Âdem'in affıyla açık bir şekilde Allah tarafından gösterildiğini vurgulamaktadır. Burada Hz. Âdem'in Allah (cc) yalvararak tevbe etmesi ve tevbesinin kabul edilmesi hatırlatılmaktadır.

Ehl-i dilden haber al 'aşkı ne anlar vâ'iz

Ne bilür har haber-i cenneti Âdemden sor (262/5)

Gönül ehlinde haber al vaiz aşkı anlamaz, eşek haberi ne bilsin cenneti Âdemden sor. Şair vaize çatarak o aşkı bilmez sen aşktan bir şeyler öğrenmek istiyorsan onu gönül ehline yani aşığa sormalısın, cennetten haber istiyorsan onu da Hz. Âdem'e sormalısın zira cennette yaratıldıktan sonra bir müddet yaşayan odur bilse bilse o bilir. Nigârî

1.4.2. Hz. İsâ

Hız İsâ İsrâîloğullarına gönderilen son peygamberidir. Kendisine dört büyük kitaptan biri olan İncil indirilmiştir. Hz. İsâ bir mu'cize olarak Hz. Meryem'den babasız olarak doğmuştur. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir. "Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken, nasıl bir çocuğum olabilir?" dedi. (Fakat) Allah neyi dilerse yaratır. Bir işin olmasına karar verirse, yalnızca ona "ol" der, o da hemen oluverir."¹⁰⁴ Hz. İsâ hakkında, Kur'an-ı Kerim'de 22 yerde geniş bilgi vardır.

¹⁰⁴ Bk.,Al-i İmran, 3/47.

Hız. İsa, Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. "Hız. İsa Kur'an-ı Kerim'de İsa, İbn Meryem ve Mesih şeklinde zikredilir. "Allah'tan bir ruh ve kelime" olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir. Hristiyanlık'ta ise İsa Mesih Tanrı'nın oğlu, dolayısıyla tanrı kabul edilmektedir."¹⁰⁵ Hız İsa'nın özellikleri Al-i İmran Suresi ve Meryem Suresinde uzun uzun anlatılmaktadır. En büyük mu'cizesi babasız dünyaya gelmesidir, bunun yanında nefesiyle cân vermesi, çamurdan kuşlar yaparak nefesiyle uçurması, bebekken konuşarak annesini savunması, ölüleri diriltmesi, alaca hastalığını iyileştirmesi, Körlerin gözünü açması, su üstünde yürümek gibi birçok mu'cize göstermiştir.¹⁰⁶

Hız İsa divan edebiyatımızda pek çok şiire konu olmuştur. "Rûhu'l Kuds" ve "Mesih" lakaplarıyla şiirimize konu olmuştur. Özellikle şiirimizde sevgilinin dudağıyla özdeşleştirilmiş ve nasıl ki Hız İsa ölüleri nefesiyle diriltiyorsa sevgilide nefesiyle sevgiliye cân verir.

Mir Nigârî divanında da birçok beyitte İsa, Mesih, Meryem, Mehdi, Ruhul Kuds şekliyle kullanılmaktadır. Özellikle birçok beyitte telmih yoluyla Hız İsa'nın ölüleri diriltmesi şekliyle sevgilinin dudağına benzetilmiştir. Nasıl ki Hız İsa ölüleri diriltiyorsa sevgilinin dudağı da aşığı cân vermektedir. Bunu bir beyitte şu şekilde ifade etmektedir.

Derd-i bî-çâreligim la'l-i Mesihâya diyin

Sırr-ı pinhânımı ol ağızı mu'ammâya diyin (826/II/3)

Çaresiz derdimi kırmızı dudaklı Mesiha'ya sevgiliye söyleyin, gizli sırrımı o ağızı muamma olana söyleyin. Görüldüğü gibi sevgilinin dudağı cân vermesi yönünden Hız İsa'nın dudağına benzetilmektedir. Benim öyle derdim var ki bu derdi sadece cân veren sevgilinin dudağı çaresi olur. Burada Hız İsa'nın ölülere cân veren nefesi sevgilinin nefesine benzetilmiştir. Gizli sırlarımı da ona verin o saklayacaktır ona verilen sırlar muamma olarak yani bilinmez olarak kalacaktır.

¹⁰⁵ Ömer Faruk Harman, "İsa" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C.22, s.473-475.

¹⁰⁶ Köksal, age, s.316.

Güft ü gûyun ey sanem nefs-i Mesîhâdır bana

Muhtasar her bir sözün bin rûh-efzâdır bana (35/1)

Sözlerin kelimelerin ey sanem (sevgili) bana îsâ'nın nefesi gibidir. Kısa her bir sözün bin defa ruhuma cân katar. Yine bu bette de sevgilinin konuşması nefesi Hz îsâ'ya benzetilmiştir. Ve sevgilinin her konuşması benim cânıma cân katmaktadır. Kısa ve az olsa da o konuştuğça ben cânlanmaktayım âşık sevgilinin kendisine olan ilgisinden bahsetmektedir. Ve bundan çok mutludur, bu ilgi az da olsa îsâ'nın nefesi gibi onu cânlandırmaktadır.

Dökersin kanım ey büt kandan aldın söyle bir fetvâ

Ki eylersin bir iş kim câyiz olmaz dîn-i 'Îsâda, (618/6)

Ey sevgili her zaman kanımı dökersin, kimden böyle bir fetva aldın bir iş eylersin ki îsâ'nın dinde caiz olmaz. Sevgilinin aşığa sürekli eziyet etmesinden bahsetmektedir. Bu eziyetler o kadar ileri gider ki aşığını kanını bile döker aslında âşık bundan memnundur zira kendisine sevgili bakmaktadır ilgisi vardır. Bir taraftan da böyle bir işin Hz îsâ'nın dinin de yoktur bunu kimden nereden öğrendin sen cân vermelisin neden cân kan dökmek için uğraşıyorsun diyerek sevgilisine sormaktadır.

Çıkdı çün fırka-i Deccâl velî

Çıkmadı Mehdî Mesîhâ ne 'aceb (69/2)

Deccal fırkası grubu ortaya çıktı fakat mehdi Mesiha çıkmadı acaba ne oldu. Bu beyitte kıyâmetin yaklaştığını habercisi olan deccal çıktı, asıl beklenen mehdi olan Hz Mesih'ten haber yok ne zaman gelecek acaba diyerek sormaktadır. Kıyâmet kopmadan önce Hz îsâ'nın geleceği ve insanları kurtaracağı haberlerine atıf vardır. Bir başka beyitte de Ruhul-Kudüs, Mesiha ve Hz Meryem şu şekilde kullanılmıştır.

Feyz-i Rûhu'l-kudüsün mâ hüve keyfin ey cân

Nefes-i nefis-i Mesîhâ leb-i Meryemden sor (262/6)

1.4.3. Hz. Süleymân

Süleymân isminin İbrânîce'deki karşılığı olan Şelomoh'nun (Şlomo) “barış, selâmet, sükûnet” mânasındaki şalom kelimesinden geldiği ve “barışsever, barışçı”

anlamını taşıdığı belirtilir.¹⁰⁷ Saltanat ve nübüvvetle şereflendirilen Hz. Süleymân Dâvûd (as) en küçük oğludur. Ehli kitap olan Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından kral olarak kabul edilmektedir sadece Müslümanlar hem peygamber hem de Allah'ın kendisine mülk verdiği hükümdar olarak kabul edilir.¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerim'de Hz Süleymân elli üç âyette geçmektedir. Hz Süleymân'a birçok mu'cize verilmiştir. Kuşdilini bilir, hayvanlarla anlaşır, cinlerle konuşur, cinlere ve rüzgâra hükmeder.¹⁰⁹

Hz. Süleymân birçok kıssa ve menkıbelerde ele alınmış divan şiirimizde ve halk şiirimizde birçok şekilde kullanılmıştır bazen müstakil mesnevi konusu olarak da görülmüştür. Telmih, teşbih ve tenasüplü şekilde birçok beyitte yerini almıştır. Hüdhüd, karınca, çekirge gibi hayvanlarla kıssalara konu olmuştur. Özellikle karınca ile olan kıssa Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatılmıştır. "(Süleymân askerleriyle) karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin ki, Süleymân ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler dedi.'¹¹⁰ Hz Süleymân dünyevi gücün, saltanatın da ve bilginin de sembolü olmuştur. Cin, dev, ifrit gibi yaratıklar, mühür, hatem, asa gibi sözcüklerle tenasüplü kullanılmıştır. Zenginlik saltanat gibi sıfatlar birçok yerde Hz. Süleymân'a atfedilmiştir.

Sebe melikesi Belkıs'la geçen kıssada göz açıp kapayıncaya kadar tahtının yanına getirilmesine Hz Süleymân şu şekilde şükreder. "Kitaptan (Allah tarafından kendisine verilmiş) bir ilmi olan kimse, "gözünü açıp kapamadan ben onu (Belkıs'ın tahtını) sana getiririm." dedi. Süleymân onu yanı başına yerleşmiş olarak görünce: "Bu şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye, beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır." Dedi."¹¹¹

Seyyid Mîr Nigârî divanında da Hz Süleymân edebiyatımızdaki gibi kullanılmıştır. Mülkü Süleymân, mur (karınca), hüdhüd, rüzgâr, tahtı Süleymân ve bilgelik gibi kullanılmıştır. Özellikle mülki Süleymân tamlaması çok sık kullanılmıştır. Şu beyitte olduğu gibi,

¹⁰⁷ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2010,C.38,s.60-62.

¹⁰⁸ Mustafa Necati Bursalı, *Peygamberler Tarihi*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2014, s.375.

¹⁰⁹ Aydın, age, s.705.

¹¹⁰ Bk.,Neml, 27/18.

¹¹¹ Bk.,Neml, 27/40.

Cemi berbâd u tahtın çerh vîrân itdigin bildim

Bana gösterme ey dünyâ-perest mülk-i Süleymânı (692/7)

Cemi (Hz Süleymân) berbat, tahtını zamanla viran ettiğini bildim, ey dünyaya düşkün olan kimse bana gösterme mülki Süleymân'ı. Beyitte cem ifadesiyle Hz Süleymân kast edilmiştir Hz Süleymân'ın namı olarak geçmektedir. Cem, taht, mülki Süleymân sözcükleriyle tenasüp yapılmıştır. Mîr Nigârî şu şekilde seslenmektedir ey dünyaya düşkün kişi dünya malına tapan kişi bana Süleymân'ın mülkünü hatırlatma zaman hepsini perişan etti yok etti. Süleymân peygamberin mülkü o kadar büyüktü ki o bile yok oldu zamanın karşısında hepimiz ondan daha aşağıdayız mülk olarak onun için hepsi yok olacak kaldı ki yok olmasaydı Süleymân peygamberin mülkü yok olmazdı.

Nazar kılmaz gönül meyl eylemez mülk-i Süleymâna

Nazar eyler mi ol kim mülket-i cânâne mâlikdir (738/4)

Gönül mülkü Süleymân'a bakmaz meyil etmez, sevgilinin mülküne bakar mı o maliktir sahiptir. Gönlüm dünya mülküne meyil etmez hatta bu mülk mal o kadar çok olsa da Süleymân mülkü kadar çok olsa da ona bakmam. Sevgilinin mülkünün sahibi yani Allah'tır.

Tanrı bilür virmeyiz mülk-i Süleymâna biz

Dilber-i zîbâmızın zerre-i dirnağını (667/5)

Tanrı bilir mülkü Süleymân'a karşı güzel sevgilimizin, zerre kadar tırnağını bile vermeyiz. Mülkü Süleymân bize verilse bile biz sevgiliden vazgeçmeyiz hatta zerre miktarda olsa onun tırnağının bir kısmını bile vermeyiz. Aşığın karşısına dünyaları sersen de mülkü Süleymân'ı sersen de sevgiliden de vazgeçmez onun tırnağından da vazgeçmez.

1.4.4. Hz. Mûsâ

Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâîloğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir.¹¹²

¹¹² Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C.31, s.207-213.

Mûsâ kelimesinin kökeni hakkında birçok görüş öne sürülmüştür. Bunlardan en çok itibar edilen görüşe göre Mûsâ kelimesi köken olarak Moşeh kelimesinin mısır dilindeki “çocuk” anlamına gelen “mes, mesu” kelimesinin farklı yazılış şekli olduğu kanaati öne çıkmaktadır.

İslâm dinine göre ulul azm peygamberlerden biridir. Hz Mûsâ’ya Allah’la konuşmasından dolayı “Kelimullah” denmiştir. “Edebiyatta Allah ile konuşması, ejderha olabilen asası, Yed-i Beyza’sı, Firavun’u suda boğması vs. yönleriyle ele alınır. Şairlerimiz Sina, Tûr, Eymen, Kelîm, yed-i beyzâ, Mûsâ, tecellî, nûr, şecer, asâ, Firavun, sözleriyle birçok sanatlar ve mazmunlar yapmışlardır”¹¹³

Mîr Nigârî divanında da edebiyatımızdaki kullanımına benzer bir kullanım göze çarpmaktadır. Mûsâ, yedi beyza, turu sina, turu tecella, asa, ejderha, firavun, İsrâîl, gibi kavramlarla kullanılmaktadır. Özellikle yedi beyza mucisesi dikkat çekicidir.

İrdi Fir‘avn bizim dâdımıza

İrmedi bir yed-i beyzâ ne ‘aceb (69/4)

Firavun’un oyunu hilesi bize ulaştı, biz yedi beyza bize ulaşmadı neden acaba. Beyitte aynı Mûsâ peygamber zamanında olduğu gibi birçok sıkıntı bela musibet bize uğradı fakat bize Hz Mûsâ gibi bir kurtarıcı gelmedi yedi beyza ile kast edilen Hz Mûsâ’ya verilmiş olan mu’cizedir. Edebiyatımızda çok sık kullanılan yedi beyza mu’cizesi tasavvufta ilâhî gücün gerçekleşip ortaya çıkmasının bir sembolü olarak görülmektedir. Şair burada bunalmışlığını anlatıyor ve artık kurtaracak olan yedi beyzanın yani ilâhî gücün ne zaman geleceğini soruyor. Yedi beyza tamlaması başka bir beyitte de şu şekilde kullanılmıştır.

Ser-nâme-i Ma’sûm-ı cihân hazreti Yahyâ

Sehhâr u ‘asâ mu‘cize nefsi Yed-i beyzâ (820/III/4)

Dünyanın masumlarının baş ismi Hz Yahyâ, büyüleyen asa mu’cizesi ve nefsi yedi beyza. Beyitte Hz Yahyâ’nın şehit edilmesi olayı telmih yoluyla hatırlatılmaktadır. İkinci dizede ise Hz Mûsâ’nın mu’cizeleri sayılmaktadır. Önce

¹¹³ Pala, age, s. 334-335.

büyüleyici asa olayı hatırlatılmakta ve hemen arkasından yedi beyza mu'cizesi söylenmektedir.

Mîr Nigârî Divanında kullanılan Hz Mûsâ ile ilgili birkaç beyitte şu şekilde geçmektedir.

Gamzene meftûn ‘asâ Mûsâ giriftâr ejdehâ

Ey gözi âfet meger kim gamzen efsûndur sana (34/3)

Kıssa-i Hazret-i Mûsâya haberdâr bilür

Şeb-i târikde sefer eyleme a‘lâ görünür (191/5)

Mısr-ı sevdâda kulun her biri olmaz sultân

Her bir ahras varımaz Tûra Kelîm isterler (269/7)

Vâdî-i sevdânı gör tâlib-i dîdâra bak

Berk deger başına Tûr-ı tecellâ gibi (813/30)

1.4.5. Lokmân

Hz Lokmân veya Lokmân Hekim, Kur’an-ı Kerim’de kendisine hikmet verildiği bildirilen ancak peygamberliği tartışmalı bir din büyüğüdür.¹¹⁴ Lokmân Hekim’in İslâm âlimlerince peygamber olduğuna dair iddialar bulunmakla birlikte İslâm âlimlerinin genel görüşüne göre peygamber olmadığı yönündedir. Kur’an-ı Kerim’de Lokmân Hekim’den Lokmân Suresinde bahsedilmektedir. Allah (cc) tarafından Hz Lokmân’a hikmet ve bilgi verilmiştir.¹¹⁵

“Türk edebiyatında Lokmân, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm/filozof kimliğinden çok hekim/tabîp hüviyetinde görülmektedir.”¹¹⁶

¹¹⁴ Uzun, age, s.406.

¹¹⁵ Bursalı, age, 397.

¹¹⁶ Mustafa Uzun, “Lokman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara,2003,C.27,s.206-207.

Edebiyatımızda Lokmân Hekim, şifayı Lokmân, devayı Lokmân, Lokmân eli, merhem-i Lokmân, babı Lokmân gibi tamlamalar şekliyle kullanılmaktadır.

Mîr Nigârî divanında dört farklı şekilde kullanılmıştır. Edebiyatımızdaki kullanımıyla aynı olduğu görülmektedir.

Sultân-ı etibbâ-yı cihân Hazret-i Lokmân

Enfâs-ı Mesîh nefs-i Hızır Çeşme-i hayvân (820/VII/4)

Bu beyitte Hz Lokmân dünyada tabiplerin sultanıdır, ifadesiyle Hz Lokmân'ın her zaman hekimlerin piri şahı olarak görüldüğünü göstermektedir. Dünya üzerinde gelmiş geçmiş tüm tabiplerin piri olarak görülmüştür.

Var mı tayyiblerde yâ gördün mü hikmet hânede

Söylemiş mi derd-i 'aşka çâre Lokmân ey tabîb (52/4)

Bu beyitte de Hz. Lokmân hekim olarak görülmektedir. Ey tabip Lokmân aşka çare söylemiş mi gördün mü var mı çaresi diyerek soru yoluyla aslında aşkın bir çaresi olmadığını bunu hekimlerin piri hükmündeki Hz. Lokmân bile söylememiş o zaman çaresi yoktur demektedir. Bu söyleyişin bir benzerini de şu beyitte görmekteyiz.

Derd-i bî-dermânımış 'aşkın ki 'âcizdir tabîb

Bulmadı bir çâre derd-i 'aşka Lokmânâm diyen (527/5)

Derdi dermansızmış aşkın tabip bile acizdir, aşk derdine Lokmân'im diyen kişi bile bir çare bulamadı. Aşk derdi öyle bir derttir ki çaresi yok aslında âşık burada aşk derdinden mutlu olduğunu ifade etmektedir. Çaresi yoktur bu derdir. Her derde derman bulan tabipler bile bu derde çare bulamamış hatta Hz. Lokmân bile bu derde bir derman sunamamış ki Hz Lokmân'da her derdin bir ilacı vardır lakin o bile bu derde bir çare bulamamıştır. Bu beyitlerden farklı bir kullanımı da şu şekildedir.

Gördiler beni kim hâli perîşân

Cem' oldı Eflâtûn Aristû Lokmân

Nabzıma el urdı bir bir tabîbân

Didiler dermân yok buna ne çâre (839/VI/2)

Benim halimi perişan görünce, Eflatun, Aristo, Lokmân toplandı, tabipler nabzıma baktı, dediler ki bunun derdine çare yoktur. Bu beyitte Eflatun Aristo ve Lokmân'ın hem tabip yönlerine hem de bilgelik yönlerine atıf vardır. Bu kadar bilgiye bu kadar tecrübeye rağmen bana yardımcı olamadılar bana bir derman olamadılar.

Divanda görüldüğü üzere Hz Lokmân'ın daha çok doktorluğu tabipliği üzerinde durulmaktadır. Bilgelik kısmı ise bunun devamında olmaktadır. Kendisine verilen hikmetten bahsedildiği görülmüştür.

1.4.6. Hz. Yûsuf

Yûsuf kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Kelimenin üzölmek anlamına gelen "esef"ten türediğı ayrılığı ile babasını üzen Yûsuf'a "üzen" anlamındaki Yûsif anlamına gelen kelimedenden türediğı görüşü pek kabul görmemiştir. Yûsuf kelimesinin aslı İbrânîce Yosef'tir.¹¹⁷ Hz Ya'kûb'un on iki oğlundan biridir. İçlerinden en çok Hz. Yûsuf'u severdi. Hz Yûsuf gördüğü rüyayı babasına anlatışı Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir. " Hani Yûsuf, babasına "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti. Babası, şöyle dedi: "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır."¹¹⁸

Hz. Ya'kûb oğulları içinde en çok Yûsuf'u severdi vaktinin büyük bir kısmını ona verirdi. Çünkü onun peygamber olacağını bilirdi. Bu sevgi kardeşlerine ağır geldi, onları kötülüğe sevk etti. Yûsuf babasının kendisine olan ilgisini kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır.¹¹⁹ Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yûsuf'u Medyen'den gelip Mısır'a giden bir kervan tarafından kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülerek köle olarak Mısır azizine satıldı. Sarayda yetişen Yûsuf'un güzelliğine gönlünü kaptıran azizin karısı Züleyha'nın iftirasıyla zindana atılır. Allah(cc) kendisine verdiği rüya tabir ilmi sayesinde zindandan kurtularak maliye vezirliğine getirilir. Kıtık yıllarında kardeşlerini Mısır'a yiyecek almak için

¹¹⁷ Ömer Faruk Harman, "Yusuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C.44, s.1-5.

¹¹⁸ Bk., Yusuf, 12/4-5.

¹¹⁹ İsmail Lütfü Çakan, Mehmet Solmaz, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019, s.117.

gelmesiyle kardeşlerini tanır ve babasına gömleğini göndererek kör olan gözlerinin açılmasını sağlar. Hz. Ya'kûb ve kardeşlerini Mısır'a davet eder. Kendisine yaptıkları kötülükleri affeder ve Mısır'da vefa eder.¹²⁰

Divan edebiyatında adı en çok anılan peygamberlerden biri de Hz. Yûsuf'tur. Kur'anı Kerim'de ahsenü'l-kasas (kıssaların en güzeli) olarak geçmektedir. Kuyuya atılması, oradan çıkıp Mısır'da köle olarak satılması ve daha sonra Mısır'a sultan olması, zindanlara düşmesi, rüya tabir etmesi, harikulade güzelliği, Züleyha ile olan kıssalarıyla edebiyatımızda hayli yer etmiştir. Edebiyatımızda birçok mesneviye de konu olmuştur.

Mîr Nigârî divanında Hz. Yûsuf dokuz beyitte geçmektedir. Divan edebiyatında kullanılan şekillerinden farklılık göstermemekle birlikte daha çok Kur'an-ı Kerim'de geçen şekliyle kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte ise Sûre-i Yûsuf ifadesiyle bu kullanımın en güzel ifadesi görülmektedir.

Tahammül bâyed ey dil sûre-i Yûsuf sana kâfi

Ümidin kesmegil Hak'tan olursun kâm-kâr elbet (78/6)

Tahammül et ey gönül sure-i Yûsuf sana yeterlidir. Hak'tan ümidi kesme elbette isteğine ulaşırsın. Beyitte Mîr Nigârî Yûsuf suresinde anlatılan ve Hz Yûsuf'un başından geçen her şeyi hatırlatıyor kardeşlerinin kıskanıp kuyuya atması oradan Mısır'a satılması, zindanlara düşmesi ve sonunda Allah'tan ümit kesmemesi ve Mısır'a sultan olması sen de Hak'tan ümidini kesmezsen elbette sonunda isteklerine kavuşursun ondan asla ümit kesmemelisin. Buradaki Sure-i Yûsuf kullanımıyla Hz Yûsuf'un başından geçenler telmih yoluyla hatırlatılmaktadır. Başka bir beyitte ise Hz. Yûsuf'un güzelliği şu şekilde anlatılmaktadır.

Hüsn bâzârında Yûsufdur cemâlin zerresi

Zülfüne ser-bestedir serdâr-ı hûbânâm diyen (527/6)

Güzellik pazarında senin cemalinin zerresi Yûsuf'tur, güzellerin serdarı önderiyim diyen kişiler gizli kapalı saçına hayrandır. Beyitte Hz. Yûsuf'un güzelliği ile sevgilinin güzelliği kıyaslanmaktadır. Aslında Hz Yûsuf'un güzelliği dillere

¹²⁰ Köksal, age, s.272-371.

destandır ve en güzel olarak bilinir ve böyle kabul edilir şairimiz bunu bilmesine rağmen sevgilinin güzelliğini Hz. Yûsuf'tan üstün tutmaktadır. Güzellik pazarında yüzünün zerresi bile Hz Yûsuf'tur diyerek bunu söylemektedir. Sevgilinin güzelliğini bu şekilde öne çıkarmaktadır. Hz Yûsuf'la kıyaslaması Hz Yûsuf'un güzellik sembolü olarak kabul olunmasındandır. Güzellerin serdarıym diyen kişiler bile senin saçına hayrandır. Güzelliğin bir ölçüsü yüzdür birinci beyitte bunu kullanıyor ikinci beyitte ise ikinci kısma yanı saça geçiyor senin kapalı saçın bile öyle güzeldir ki güzellerin en güzeli bile bunu kıskanmaktadır. Şairimiz burada sevgiliyi övmekte ve yüceltmektedir. Bir eşi benzerini görmemektedir. Bu durum başka bir beyitte şu şekilde ifade edilmiştir.

Sende Yûsufdan füzûn-ter hûbluğun ihlâsı var

Bir şîrînsin sen mücerred Yûsufun da'vâsı var (218/1)

Sende Yûsuf'tan fazla güzelliğin samimiyeti var, sen bir şîrînsin yalnız Yûsuf'un davası var. Hz Yûsuf'un güzelliği ile sevgilinin güzelliği kıyaslanmaktadır sevgilinin Yûsuf'tan daha güzel olduğunu ondan daha çok güzellik samimiyeti olduğu vurgulanmaktadır. İkinci beyitte ise sevgilinin güzelliği olduğu bunun yanında Yûsuf'un güzelliğinin ve bir de davasının olduğu vurgulanmaktadır. Yani peygamberlik yönüne dikkat çekilmektedir. Hz. Yûsuf'un hem güzelliği hem de Peygamberliği bu beyitte öne çıkarılmıştır. Bir başka beyitte sevgilinin güzelliği Hz. Yûsuf'a şu şekilde benzetilmektedir.

Eyvâh ne sabr eyleyem âh eylemeyem kim

Bağrımdaki bir Yûsuf-ı hüsnün veremi var (157/5)

Beyitte yine Yûsuf'u hüsn ifadesiyle sevgilinin güzelliği ile Hz. Yûsuf'un güzelliği kıyaslanmaktadır. Sevgilinin de en az Hz Yûsuf kadar güzel olduğu vurgulanmaktadır. Diğer kullanımları da aşağıdaki gibidir.

Bana 'arz eyleme Yûsuf sözün ey râvî ki men

Kurbânam ol kese kim Mîr Nigârî kuludur (159/9)

Eyliyor kâfile-i Mısra harîdâr-ı sühan

Yûsuf-tab'ımızın kâle-i zîbâsından (543/6)

Ferhâd u Şirîn Leylî ü Mecnûn ü Züleyhâ

Sultân-ı melâhat gül-i ter Yûsuf-ı zîbâ (820/III/1)

1.4.7. Hz. İsmâîl

Hz. İbrâhim peygamberin ilk oğlu olan peygamberdir.¹²¹ Kuran-ı Kerim'de on iki yerde adı zikredilmektedir. Annesi Hacer'le birlikte Mekke'ye bırakılması Allah (cc) tarafından istenmiştir. Burada zemzem suyunun bulunması, babası Hz. İbrahim'le birlikte Kâbe'yi yapması Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmektedir. "İbrâhim, İsmâîl'le birlikte Evin (Ka'be'nin) sütunlarını yükselttiğinde (ikisi şöyle dua etmişti): Rabbimiz bizden (bunu) kabul et. Şüphesiz, Sen işiten ve bilensin."¹²² Yemen'deki Amâlika Kabilesini irşâd ile görevlendirilen Hz. İsmâîl onlara babası Hz. İbrâhim'e vahyedilen dini anlatmış, bir kısmı imân etmiş, bir kısmı ise inkâr ve küfür üzerine kalmışlardır.¹²³

İsmâîl, babası İbrâhim'in yaşlılık döneminde ve bir duası neticesinde dünyaya gelmiş, çok küçükken babası tarafından Beytülharâm'ın bulunduğu yere bırakılmıştır. Adı açıkça zikredilmemekle birlikte belli bir yaşa gelince kurban edilmek istenenin İsmâîl olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴ Babası tarafından kurban edilmek istenince buna razı olup sabır göstermiştir.

Edebiyatımızda Hz İsmâîl Kâbe'nin yapımı, kurban edilmek istenmesi, zemzem suyunun fişkırması ile ilişkili kullanılmıştır.

Mîr Nigârî divanında da çok az kullanılmakla birlikte üç yerde kullanımı görülmektedir. İbrâhim peygamber ve kurban edilmesiyle ilgili beyitte şöyle dile getirilmiştir.

¹²¹ Pala, age, s. 238.

¹²² Bk.,Bakara ,2/127

¹²³ Ahmet Lütfi Kazancı, *Hazreti Âdem'den Hatemü'l Enbiyâ'ya Peygamberler Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019, s.275.

¹²⁴ Ömer Faruk Harman, "İsmail", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001,İstanbul, C.23,s.76-80.

Âl-i İsmâ'îl ü evlâd-ı Halîlden ey cân

Var bu Mîr Nigârî gibi bin kurbânın (397/9)

Halil'in evladı İsmâîl'in soyundansın ey cân, bu Mîr Nigârî gibi bin kurbanın var mıdır? Evladı Halil derken Hz İbrâhim'in evladı Hz. İsmâîl'in soyundan geldiğini söylüyor aslında bunu söylemesinin sebebini ikinci dizede açıklamaktadır Mîr Nigârî gibi bir kurbanın var mıdır diyerek soru yoluyla aslında olmayacağını kast etmektedir. Ben senin yoluna kurban olurum sevgili diyerek samimiyetini anlatmaktadır. Hz İsmâîl soyundan geldiğini aşağıdaki beyitte şu şekilde ifade etmiştir.

Nesl-i İsmâ'îlsin aslı 'Arabsın

Âl-i Muhammedsin âl-i nesebsin

Müntehıbsin silsile-i zehebsin

Ey Seyyid Nigârî ey Karabağî (829/XIV/5)

İsmâîl'in neslindensin aslın Arap, Hz Muhammed'in soyundansın, silsilen altın ey Seyyid Nigârî. Bu beyitte Seyyid Nigârî soyunun nereden geldiğini anlatmaktadır. Peygamberimizin soyu Hz İsmâîl vasıtasıyla Hz İbrâhim'e dayanmaktadır bu hatırlatılmıştır. Kendisinin de bir Seyyid olduğunu soyunun peygambere dayandığını ifade etmektedir. Son dörtlükte ise şu şekilde kullanılmıştır.

Çâker eylemiş kim seni bir şâhid

Hâsıl olmuş sana ülfet-i câvîd

Şükr eyle kim buldun devlet-i Hâlid

Ey deli dil ey bende-i İsmâîl (838/XXIII/2)

Mîr Nigârî bu beyitte de ey deli gönül ey İsmâîl'in kölesi şekliyle kullanmıştır.

1.4.8. Hz. Ya'kûb

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen yirmi beş peygamberden biridir. Hz. İshak'ın oğludur. İsrâîloğullarının isim babası olarak kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Ya'kûb, hem Ya'kûb hem de İsrâîl olarak geçmektedir. Ya'kûb kelimesinin aslı

İbrânîce Yaakov'dur (Yaakov).¹²⁵ Hz. Ya'kûb evlat acısı ve evlat ihanetiyle imtihan edildi. Yûsuf'un hasretiyle yıllarca sesiz sessiz inledi, sonunda gözlerine ak indi. Hüznünü içinde gizledi, şikâyetini sadece Allah(cc) iletti.¹²⁶

Divan edebiyatında Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf ve on bir kardeşleriyle birlikte işlenmektedir. Özellikle Hz. Yûsuf'u yitirmesi üzerine üzüntü ve gamın sembolü haline gelmiştir. Divan edebiyatı şairleri Hz Ya'kûb'un çile çektiği yer olan evini "beytü'l hazen, beytül ahzan, külbe-i ahzan" olarak adlandırmışlardır. Hz. Ya'kûb'tan çektiği acıdan dolayı âşıklar çok sık kendi aralarında bağ kurarak aynı Hz. Ya'kûb gibi kendilerinin de çok çile çektiklerini ifade etmişlerdir.

Seyyid Mîr Nigârî divanında Hz Ya'kûb gibi çektiği acıyı ifade etmek için külbe-i ahzan, virane-i ahzan ve bir yerde de Ya'kûb ismiyle kullanılmıştır.

Külbe-i ahzânıma gel ey habîb

Gör ne belâlar çekerim ey tabîb (65/1)

Külbe-i ahzânıma gel ey sevgili, gör ne belalar çekerim ey tabibim. Şair çektiği sıkıntıların çok büyük olduğunu sevgilisine göstermek istemektedir. Bu durumu Hz Ya'kûb'un ağlamaktan gözlerini kaybettiği yer olan Külbe-i ahzana benzetmiştir. Aslında şair sevgilisine olan ilgisini göstermek istemektedir. Bu ilgiye cevap alamadığından yaşadığı sıkıntıları yine sıkıntı veren ve tek derman olacak sevgiliye açmakta ona göstermektedir. Burada çektiğim belaları gör ve derdime derman ol ey sevgili diyerek hem yaşadığı sıkıntının büyüklüğünü göstermekte hem de sevgilinin insafını beklemekte çünkü tek çare olacak olan sevgilidir. Aynı ifade başka bir beyitte şu şekilde dile getirilmektedir.

Külbe-i ahzânıma rahm eyle bir sâye sal

Seyr eyle sûzânıma âteş-i hicrâna bah (124/4)

Külbe-i ahzânıma bir haber gönder merhamet et, yardım et, ateşimi seyreyle, ayrılık ateşime bak. Bu beyitte şair sevilisine külbe-i ahzanındaki durumunu göstermek istemektedir. Orada öyle ateşler içinde yanmaktadır ki ayrılık ateşinin nasıl yakıldığını sevgilisinin gelip izlemesini istemektedir. Gelmesini istemesindeki bir

¹²⁵ Ömer Faruk Harman, "Yakup", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2013, C.43.s.274-276.

¹²⁶ Çakan, Solmaz, age, s. 116.

sebebi ayrılık ateşinden ne hale geldiğini göstermek istemesi diğeri ise merhamet etmesi ve bu ayrılığın bir an önce bitirmesini istemesidir. Külbe-i ahzanında nasıl mutlu olacağını şöyle anlatmıştır.

Gamlar dağılıp meclisimiz oldu ferahnâk

Hâk-i peyi kim külbe-i ahzânıma değdi (552/6)

Gamlar dağılıp meclisimize mutlu neşeli oldu, külbe-i ahzanımıza ayağının tozu değdi. Aşığın mutlu olması sevgilinin kendisiyle ilgilenmesiyle olur. Külbe-i ahzanda en sıkıntılı olduğu yerde sevgilinin oraya sadece uğraması âşık için yeterlidir. Bu ona öylesine mutluluk verir ki şair mutluktan neşeden önceki hüzünlü halini birden unutmuştur. Sevgilinin sadece gelmesi yetmiştir belki aşığa ümit vermemiştir lakin âşık onun gelmesinin kendisine olan ilgisinden olduğunu düşünür ve mutlu olur.

Sensiz ey gonçe-i gül bülbül-i dil kan ağlar

Ûn virür şâm u seher külbe-i ahzân içre (599/2)

Ey gül goncası sensiz bülbülün gönlü kan ağlar, sabah akşam ses verir, külbe-i ahzan içine. Beyitte gül bülbül hikâyesine telmih vardır aynı zamanda gül, bülbül, gonca, kan ağlamak, ün vermek sözcükleriyle tenasüp yapılmıştır. Aşığın gönlü sensiz kan ağlar nasıl ki bülbül gülden ayrı kaldığı için kan ağlamaktaysa senden uzakta olmak da beni kan ağlatıyor. Sabah akşam nasıl ki bülbül inlemekteyse külbe-i ahzanıma bende öyle inlemekteyim. Sensiz olmak beni acılarımla baş başa bırakıyor külbe-i ahzanımda.

1.4.9. Hz. Muhammed (sav)

İslâm peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (sav) Milâdî 571 senesinde, rabiulevvel ayının on ikinci gecesi pazartesi gecesi sabaha doğru dünyaya gelmiş, o gece gün doğmadan âlem nur ile dolmuştur. İlk peygamber Hz. Âdem'den itibaren evlattan evlada geçen peygamberlik nuru onda sahibini bulmuştur.¹²⁷

Her Müslümanın bilmesi gerektiği peygamberimizin hayatı ve sünneti şairlerinde ilgisini çekmiş böylece çok zengin bir dinî tasavvufî edebiyatımız

¹²⁷ Pala, age, s.330.

olmuştur. Peygamberimiz Hz. Muhammed'le (sav) alakalı birçok dinî edebî tür mevcuttur. Bu dinî edebî türler üzerine birçok araştırma ve kitap yazılmaktadır. Peygamberimizin hayatını konu edinen bu eserler arasında siyer, mevlid, mi'râc, mu'cizâtü'n-nebî, hilye, şefaathname, esmâü'n-nebî, evsâfü'n-nebî, şemail, mi'râciyye, regâibiyye, hicretnâme, gazavatname, kırk Hadis faziletname gibi eserler ön plana çıkmaktadır. Âlemlere rahmet olarak gönderilen peygamberimizin şefaatine ulaşmak ümidiyle bizim edebiyatımızda da bu türlerin birçok örneği görülmektedir. Peygamberimize duyulan sevginin bir sonucu olarak hemen hemen her eserde ya onun için müstakil bölümler teşkil edilmiş ya da onu anlatan birçok şiir kaleme alınmıştır. Edebiyatımızda özellikle peygamberimizi anlatan onun üstün vasıflarını övmek için yazılan türlerin başında naatlar gelmektedir. Divan edebiyatında hemen hemen her şairin divanında peygamberimizi öven naatlar kasideler yer almaktadır. "Resûlullah'a dair edebî eserlerle çeşitli şiirler kaleme alınmıştır. Bunların arasında tevhîd, münâcât, ramazâniyye, bayramiyye (ıydiyye), mersiye, maktel, muharremiyye, menâkıbnâme, velâyetnâme, menâsik-i hac, deve, güvercin, geyik hikâyeleri, pendnâme, nasihatnâme, fütüvvetnâme, tâcnâme, devriyye ve nutuklar sayılabilir"¹²⁸

"Gül Hz. Peygamber'i ifade etmekte en çok rağbet edilen çiçek olmuştur. Resul-i Ekrem'in yüzü, yüzünün ve teninin rengi, kokusu, peygamberler arasındaki yeri ve değerinin gonca, gül-i ra'nâ, gül-cemâl, gül-gûn, gül-i hoş-bûy, gül-i gül-zâr-ı nübüvvet gibi tabirlerle ifade edilmiştir. Fuzûlî'nin "Gül" redifli kasidesi bu anlayışın en güzel örneğidir."¹²⁹

Seyyid Mîr Nigârî divanında ise peygamberimizi ifade ederken şu ifadeler göze çarpmaktadır. Ahmed-i Muhtâr, Şefî'u'l-müznibîn, Rahmeten li'l-âlemîn, Hayre'l-beşer, Habîb-i Kibriyâ, Ebe'l-Kâsım, Muhammed Mustafâ, Ahmed, Mahmud isimleriyle kullanılmıştır. Divanda ismi en çok zikredilen peygamber Hz Muhammed'dir (sav). Birçok müstakil şiirde onun adına yazılmıştır. Muhammed ve Ahmed redifli gazeller özellikle göze övgünün en üst seviyesine çıkmaktadır.

¹²⁸ Mustafa Uzun, "Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2005,C.30,s.457-459.

¹²⁹ Mustafa Uzun, "Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, C.30, s.457-459.

Muhammed redifli gazeli buraya alarak kısa bir açıklamasını vermeyi Mîr Nigârî'nin peygamber sevgisini göstermesi açısından uygun görüyoruz.

Sînemdedir ol dâg-ı temennâ-yı Muhammed

Gönlümdedir ol nâr-ı tevellâ-yı Muhammed (132/1)

Agyâr elemi kalmadı aslâ ki dilimde

Her lahza gezer fikr-i dil-ârâ-yı Muhammed (132/2)

Her lahza kılur gönlümü reşk-âver-i 'anber

Efkâr-ı dü gîsû-yı semensâ-yı Muhammed (132/3)

Eltâf-ı Hudâdır virür îmân-ı hakîkî

Dil-dâdelere zülf-i çelîpâ-yı Muhammed (132/4)

İsrâda salup velvele mülk-i melekûta

Reftâr-ı şîrîn kâmet-i bâlâ-yı Muhammed(132/5)

Eyyâm u leyâlî heme ser-geşte vü hayrân

Reşk-zede-i leyle-i İsrâ-yı Muhammed(132/6)

Tâ rûz-ı ezel gönlümü şeydâlîğa salmış

Güldeste-i ruhsâre-i hamrâ-yı Muhammed(132/7)

Birdir gice gündüz bana zîrâ ki serimde

Oynar heme dem berk-ı tecellâ-yı Muhammed(132/8)

El-minnetü li'llâh menem rûz-ı ezelden

Pervâne-i esmâ-yı müsemâmâ-yı Muhammed(132/9)

Ser-halka-i rüsvây ü ser-hayl-i cünûnem

Tâ kim olubam 'âşık-ı şeydâ-yı Muhammed(132/10)

Ey Mîr Nigârî bana mahsûs u müsellemler

Ser-hıdmet-i meyhâne-i sevdâ-yı Muhammed(132/11)

Açmış ki şîrîn tab'ımı tûtî gibi söyler

Evsâf-ı leb-i la'l-i şeker-hâ-yı Muhammed(132/12)

Göğsümdedir o Hz. Muhammed'e olan minnettarlık mührü damgası, ehl-i beyt sevgisinin ateşi de gönlümdedir. Mîr Nigârî bu beyitle ehl-i beyte olan sevgisiyle gazeline başlıyor ve bu sevginin hem ateşini gönlünde kalbinde taşıdığını hem de bunu göğsünde bir damga olarak taşıdığını ifade etmektedir. Kendisinin de bir Seyyid olduğunu vurgulamakta bunu kastederek peygamber sevgisinin kalbinde olduğunu anlatmaktadır.

Gönlümde asla rakibin acısı kalmadı, her an aklımda gönül alan Hz. Muhammed'in fikri geçer. Şair burada gönlümde peygamber sevgisinden başka bir sevginin kalmadığını vurgulamaktadır. Bu sevgi öyle bir sevgidir ki gönlümüzü hoş eder fikrimizi güzelleştirir. Peygamber sevgisinin en yüce sevgi olduğu anlatılmıştır.

Gazelin tamamında peygamberimize övgü vardır. Peygamber sevgisinin ona bağlılığını en güzel şekilde getirmektedir. Mîr Nigârî divanında peygamberimize olan sevginin dile getirildiği birçok beyit vardır bunların çoğunda Muhammed, Ahmed redifli gazeller ön plana çıkmaktadır. Gazellerin tamamını almak hayli hacimli olacağı için seçtiğimiz bazı beyitlerin açıklamasını yapmayı uygun gördük. Zira divanın birçok yerinde peygamberimizi anlatan beyit vardır hepsinin açıklamasının yapılması ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniştir.

Bu beyitte Mîr Nigârî'nin tüm anlayışını yansıtacak manayı ifade etmesi bakımından ele almayı uygun bulduk.

Yâ 'Azîme'l-hulk ü yâ Hayre'l-beşer

Kesmeğil Mîr Nigârîden nazar (181/12)

Ey, yaratılmışların en yücesi, ey yaratılmışların en hayırlısı, Mîr Nigârî 'den bir an olsun bakışını kesme. Peygamberimiz yaratılmışların en hayırlısı ve en yücesi olarak adlandırılmaktadır. Ondan başka yaratılmışlar içinde mevki olarak yüce yoktur. Bununla peygamberler içinde de en yüce olan meleklerden bile yüce konumda olan peygamberimiz kast edilmektedir. Şairimiz peygamberimize seslenerek Mîr Nigârî'den nazarını kesme onunla daima ilgilen diyerek ona yalvarmaktadır. Ona olan sevgisinin bir göstergesidir. Aynı gazelin devamında peygamberimize şu şekilde seslenilmektedir.

Seyyid Nigârîden kesme iltifât

Ey Deryâ-yı kerem ey Hayre'l-beşer (185/9)

Seyyid Nigârî'den kesme iltifat, ey Kerem sahibi ey yaratılmışların hayırlısı. Yukarıdaki beyitlerde ifade edilen anlamın bir benzeri burada söylenmiştir. Seyyid Nigârî kendisinden iltifatın ilginin kesilmemesini istemektedir. Senin keremin lütfün çoktur, yaratılmışların en hayırlısının benden iltifatını kesme

Âhir ne olur hâl-i perîşânımız âyâ

Kılmazsa meded Ahmed-i Muhtâr içeriden (514/4)

Acaba perişan halimiz ahirette ne olur, Ahmed-i Muhtar içerden bize medet kılmazsa. Bu dünyadaki halimiz perişandır. Acınacak halimiz vardır. Peygamberimiz bize şefaet etmezse bizim halimiz nice olur sıkıntılı halden kurtulmak için bize şefaet etmesini istemektedir. Aslında peygamberimizin şefaatinin umarak ona yalvarmaktadır. Yaptıklarına yapacaklarına değil de Ahmed-i Muhtar'ın yani peygamberimizin şefaatinin onu kurtaracağını ifade etmektedir. Bu düşüncenin bir benzerini diğer bir beyitte şu şekilde ifade etmektedir.

Ahmed-i Muhtâra bağışla beni

Eyleme şermende amân yâ İlâh (625/6)

Beni Ahmed-i Muhtar'a bağışla, Ey İlâh'ım beni utanılacak bir iş yapanlardan eyleme, kendisini peygamberimizin yoluna bağışlıyor o yoldan ayrılmak istemiyor. Bu yol Allah (cc) yoludur. O yolda daima olmak istiyor hatta beni buraya bağışla bu yoldan ayırma diyerek dileğini ifade etmektedir. Bu yoldan ayrılmasını ise utanılacak bir iş olarak görmektedir ve İlâh'ına Rabb'ine yalvararak bu yolda daima olmak istediğini anlatmaktadır. Bu yolun nasıl bir yol olduğunu şu şekilde anlatmaktadır.

Allâhı Muhammedi âli seven dostânız

Ne Sünnîyiz ne Şî'î bir hâlis müslümânız (720/1)

Allah'ı Muhammed'i ve ehl-i beytini seven dostlarınız, biz ne sünniyiz ne şiiyiz biz halis bir Müslümanız. Gerçek bir Müslüman'da olası gereken vasıflardan bahsediyor. Biz Allah'ı Muhammed'i ve onun soyundan olanları onun yolunda olanları seven onların dostlarıyız. Biz Sünni Şii ya da başka bir şekilde anılmak istemiyoruz biz sadece halis bir Müslümanız. Aslında günümüzün büyük sorunlarından birine ışık tutmaktadır. Müslüman toplumların sürekli bölünmüşlüğüne karşı biz sadece Müslümanız ve Allah'ı Muhammed ve onun yolundan gidenleri sevmekteyiz demektedir.

Ahmed mi Muhammed mi yâ şâh-ı melâhat mı?

Sordum didiler vallâh mahbûb-ı Hudâdır bu (561/6)

Ahmed mi Muhammed mi veya yüzü güzelliğinin şahı mı, sordum dediler ki Hudâ'nın sevgilisidir. Peygamberimizin güzelliği karşısında şaşkınlığını ifade etmektedir. Bu güzellik karşısında kendinden geçmektedir. Bu güzelliğin ancak Ahmed, Muhammed'e layık olduğunu söylemektedir istifham sanatıyla sanki onun başka biri olduğunu söylemekte ve bu güzelliğin ancak Allah (cc) sevgilisi olabileceğini ifade etmektedir. Aslında saydıklarının hepsi peygamberimizdir onun yaratılmışların en güzeli olduğunu ve onun ancak Allah'ın sevgilisi olduğunu vurgulamaktadır.

Ben bilmezem evsâfını Mevlâ bilür ammâ

Hûrşîde virür şa‘şa‘a gülhâne-i Ahmed (131/6)

Ben vasıflarını bilmem Mevlâ bilir ama güneşe parlaklığını Ahmed’in bahçesinden verilmektedir. Peygamberimizin birçok vasfı vardır. Bu vasıfların hepsini bizler bilemeyiz o kadar çok ki bunu ancak Mevlâ bilir. Güneşe parlaklığını Ahmed’in gülhanesinden gelmektedir güneş en parlak olan nesnedir. O parlaklığını peygamberimizden aldığını söyleyerek peygamberimizin yanında sönük kaldığı belirtilmiştir. O kadar güzel ve parlaktır ki güneş bile yanında sönük kalacaktır.

1.4.9.1. Ehl-i beyt / Âl-i abâ

Ev halkı” anlamına gelen Ehl-i beyt (ehlü’l-beyt) terkibi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber’in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur.¹³⁰

Hz. Peygamber Ümmü Seleme’nin evinde iken, “Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister.”¹³¹ meâlindeki âyet nâzil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali’yi, Fâtıma’yı, Hasan ve Hüseyin’i abâsının altına alarak, “Allahım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!” diye dua etmiştir.¹³² Peygamberimiz abâsının altına alarak dua ettiği için edebiyatta Âl-i abâ, Ehl-i abâ şekliyle kullanılmış ve peygamberimizin ev halkı ve soyu kast edilmiştir.

Divanda ehl-i beyt kavramı kullanılmamıştır onun yerine âl-i abâ kavramı kullanılmıştır. Nigârî kendisinin de peygamber soyundan olduğunu ifade ederek Seyyid olduğunu şiirlerinde sıkça işlemiştir.

Âl-i a‘lâ nesebem rindi-i şeydâ hasebem

Bende-i âl-i ‘abâ Mîr Hamza adımdır (238/5)

¹³⁰ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C.10, S.498-501.

¹³¹ Bk., Ahzap, 33/33.

¹³² Süleyman Uludağ, “Âl-i Abâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, C.2, s.306-307.

Soyum âl-i abâdır, rindi şeydadır, adım âli abânın kölesi Mîr Hamza'dır. Soyunun peygamber soyu olduğunu ve bu soya yani âl-i abâyâ köle olduğunu söyler.

Dûstân-ı Ahmedî sevmek itâ'atdır bize

Düşmen-i âl-i 'abâyâ ta'n tâ'atdır bize (574/1)

Ahmed'in dostlarını sevmek itaattir, âl-i abâ'nın düşmanlarını tan etmek bize ibadettir. Peygamber dostlarını sevmenin öneminden bahsetmektedir. Peygamber dostlarıyla sahabeler ve onları sevenler kast edilmiştir. Âl-i abânın düşmanlarını eleştirmek onları tan etmek ayıplamaksa bizim için ibadettir.

Eylegil haşr bizi Ahmed-i Muhtâr sever

Zümre-i âl-i 'abâ nesl-i Benî Hâşim ile (608/4)

Bizi Benî Hâşim, âl-i abâ zümresi ve Ahmed-i Muhtâr ile haşr et. Peygamber ve soyuna olan sevgisini ileri bir boyuta taşımaktadır. Ahirette onlarla birlikte haşrolmak isteğiyle sevgisinin sadece bu dünyaya ait olmadığını anlatmaktadır. Diğer bir beyitte de cennete gitmenin yolunun âl-i abâyâ hizmet etmekten geçtiğini ifade etmektedir.

Dilesen cennet eger Âl-i 'abâyâ hıdmet

Eyle yâ leşker-i Şâmı dile cennetden geç (727/3)

Kim dutar destimiz eyvâh bizim haşr günü

Kim yiter dâdımıza Âl-i 'abâdan gayrı (664/7)

Eyvah bizim elimizi yeniden dirilme günü elimizi kim tutar, bize âl-i abâdan başka kim eder insaf. Ahirette kendisine şefaata edecek elinden tutup yardım edecek olanların yine peygamber ve soyu olduğunu söyler.

1.4.9.2. Mi'râc/İsrâ

Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamındaki urûc kökünden türemiş bir ism-i âlet olan mi'râc kelimesi “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim olarak Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder.¹³³ İsrâ kelime anlamı olarak birisini geceleyin seyahat ettirmek anlamına gelir. Bu deyim Kur'an-ı Kerim'in 17. suresinin ilk âyetinden alınmıştır.¹³⁴ İsrâ ve Mi'râc olayları Kur'an-ı Kerim'le sabittir. “ Bir gece kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”¹³⁵ İsrâ peygamberimizin Mescid'i Aksâ'ya götürülmesi, Mi'râc ise buradan Allah'ın katına yükseltilmesidir. Mi'râc'ta peygamberimize üç hediye verilmiştir. Birincisi beş vakit namaz, ikincisi Allah'a şirk koşmayanların cennetle müjdelenmesi, üçüncüsü ise Bakara Suresi'nin son iki âyetidir.

Divanda Mi'râc ve İsrâ kelimeleri gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Leyli İsrâ ve Mi'râc şekliyle kullanılmaktadır.

Şeb-i mi'râc ki berk urdu Burâkın na'li

Mâh yandırdı meşâ'il ki virüp çerha revâc (100/4)

Mi'râc gecesinde Burak'ın nalı şimşek çıkardı, ay yandırdı gökyüzündeki kıymetli meşaleleri. Beyitte peygamberimizin miraca yükselirken yaşadıkları anlatılmaktadır. Burak adlı binitin hızla yükselmesiyle ayağından çıkan kıvılcımla birlikte ayın ve gökyüzündeki meşalelerin yıldızların yandığını gökyüzünün aydınlandığı anlatılmaktadır. Beyitte hüsni ta'lil sanatı vardır aslında ayın ve yıldızların parlaklığını Burak'ın ayağından çıkan kıvılcımla oluştuğu söylenmektedir.

İsrâda salup velvele mülk-i melekûta

Reftâr-ı şîrîn kâmet-i bâlâ-yı Muhammed (132/5)

¹³³ Salih Sabri Yavuz, “Mi'raç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, C.30, s.132.

¹³⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev., Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004, s.120.

¹³⁵ Bk., İsrâ, 17/1.

Hz. Muhammed uzun boyuyla şirin bir yürüyüşle İsrâ'da meleklerin mülküne bir gürültü verdi. Sevgilinin yürüyüşü her yeri birbirine katıyor sevgili âşıkların olduğu yerde uzun boyuyla yürümesiyle herkesi heyecanlandırarak ortalığı birbirine katar âşıklar kendilerinden geçer. Peygamberimizin de İsrâ'da yürümesi bütün melek mülkünü birbirine katmıştır. Hz. Muhammed(sav) gerçek sevgilidir. Ona insanlar ve melekler çokça salat u selam getirirler İsrâ olayında da peygamberimizi göründe hepsinin birden salat etmesi ve sevinmesi anlatılmaktadır.

Kevneynü ve mâ fihimâ ey sâhib-i mi'râc

Ey hükm-i revân ey şeh-i hûbân sana kurban (820/X/5)

Ey Mi'râc sahibi dünya ahiret ve içinde olanlar, ey gidenlerin hükmü ey sevgililerin şahı sana kurban olsun. Peygamberimize övgü vardır dünya ahiret ve içindekiler, sevgililer bütün yaratılmış olanlar, sana kurban olsun sen ki bu dünyadayken Allah'ın katına çıkış kişisin onun için her şey sana kurban olsun. Senin sevginle her şey tamam olmakta senin adıyla dünya dönmektedir. Beyitte Mi'râc sahibi ifadesiyle peygamberimizin bu dünyadayken yüceltilmesi kast edilmektedir. Allah'ın katına yani Mi'râc'a sadece peygamberimiz çıkmıştır.

Divanda İsrâ ve Mi'râc kelimeleri gerçek anlamında kullanılmış olup birkaç örnek beyitte açıklanmadan verilecektir.

Kim virdi haber âyâ kim gördi bu 'âlemde

Mi'râc-geh-i yâri bî-rehber ü bî-himmet (75/2)

Kamer-tab'ımın ey Mîr Nigârî her gün

Pertevi zâhir olur Leyle-i isrâsından (543/7)

Ne kadar yelse bana bâd irişmez neşe kim

Ser-i mi'râc-ı hevâ pâ-y-ı makâmâtımdır (198/3)

1.4.9.3. Hadis İktibâsları

2. “Allahümme innî eûzü bi-rızâke min sahatike, ve bi muâfâtike min ukûbetik. Ve bike minke. Lâ uhsî senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsik.”¹³⁶

“ Allahım! Öfkenden rızana, azabından affına, senden yine sana sığınırım. Biz seni nasıl övebiliriz ki sen kendini senâ ettiğin gibisin. Biz ancak buna inanırız.”

Sana şâyeste senden özge vasf itmez yakînümdür

Ki lâ uhsî senâen söyledikde server-i dâna (10/7)

3. “fedâke ümmî ebî”

“Resûlullah (a.s.m.), "Fedâke ebî ve ümmî" (Anam babam sana fedâ olsun) cümlesini sadece Uhud günü Hz. Sa'd için söyledi.”

Kurre-i ‘ayn-i Halîl manzar-ı hayl-i Nebî

Dü çeşm-i Âdem ü Havvâ fedâke ümmî ebî (633/1)

1.5. Kazâ Ve Kader

“Allah’ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde kader ve kazâ kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi mânalara gelen kader, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” diye tarif edilir.”¹³⁷ Sözlükte hükmetmek, emretmek, ifa etmek anlamlarına gelen kazâ ise söz konusu nesne ve olayları ezeldeki plan uyarınca icra edip yerine getirmektir.¹³⁸

Kazâ ve kadere inanmak imânın şartlarından biridir. Kur’an-ı Kerim’de birçok yerde isim ve fiil şekliyle kullanılmış ve Allah’a atıf edilmiştir. Divan edebiyatında ise daha çok sema ve yıldızlarla ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Seyyid Mîr Nigârî divanında ise gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır.

¹³⁶ Bk., Nevevî, *Kitabu'l- Ezkâr*, Beyrut, 1991, s.81.

¹³⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C.24s.58-63.

¹³⁸ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, *İslam’da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2012, s.129.

‘Âkıl özin ‘aşka düşürüp âteşe yahmaz

Bu iş bana ey Mîr Nigârî kaderidir (163/7)

Akıl özünü aşka düşürüp ateşte yakmaz, bu iş bana ey Mîr Nigârî kaderimdir. Aşka düşmek demek ateşlere düşmek demektir âşık hiçbir zaman rahat etmez zira onun sıkıntısı her zaman olacaktır. Akıllı olan kişi kendini ateşe atmaz. Şair kendisini diğer âşıklardan ayırarak bu benim kaderimde var ben kendi isteğimle âşık olmadım onun için ben diğer âşıklarla bir değilim. Kaderinin olduğunu belirterek buna rıza göstermekte ve çekeceği sıkıntıları da Allah’tan geldiği için kabul etmektedir. Kaderine asla karşı gelme gibi bir düşüncesi yoktur.

1.6. Ahiretle İlgili Kavramlar

1.6.1. Cennet

“Cennet “örtmek, gizlemek” anlamındaki cenn kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” mânasına gelir. Âhîret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi, genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.”¹³⁹

“Cennetin İsimleri. Kur’ân-ı Kerîm’de müfred, tesniye ve cemi şekilleriyle 147 defa geçen cennet kelimesi yirmi beş yerde dünyadaki bağ bahçe, altı yerde Âdem ile Havvâ’nın iskân edildiği mekân, bir yerde Hz. Peygamber’in, yanında Cebrâil’i gördüğü sidretü’l-müntehânın civarında bulunan me’vâ cenneti, diğer yerlerde de âhîret cenneti anlamında kullanılmıştır.”¹⁴⁰

Cennet hayatının güzelliği hem Kur’an-ı Kerim’de hem de hadislerde anlatılmaktadır. İnsanların bu dünyada yaptıklarının karşılığında gidecekleri en güzel yerdir. Cennetin tasvirleri ve orada sunulacak birçok nimetten bahsedilmiştir. Kevser havuzu, huriler, köşkler, saraylar, değerli taşlar baldan ırmaklar gibi nimetler vardır. Ancak cennet nimetlerinin en güzeli Allah (cc) Müminler tarafından görülmesidir. Cennetin sekiz kapısı vardır. “Cennet, Huld, Me’va, Aliye, Naim, Firdevs, Adn,

¹³⁹ Süreyya Şahin, “Cennet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1993,C.7.s.374-376.

¹⁴⁰ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, age, s.286.

Hevâheyn, Darusselam” sekiz farklı cennet vardır. İnsanlar bu dünyadaki yaptıklarına göre farklı cennetlerde bulunacaklardır.

Divan edebiyatında genellikle “behişt” olarak geçmekle birlikte, “Uçmak” kelimesi de cennet için kullanılmıştır. Cennet âşık için sevgilinin bulunduğu her yerdir. Sevgilinin sarayı, evi, köyü, bahçesi, mahallesi, yurdu kısacası her yer âşık için cennet hükmündedir. Cennetteki bağlık, bahçelik, yeşillik yerleri teşbih yoluyla dünyadaki güzel yerler için de kullanılmaktadır.

Divanda cennet genellikle sevgilinin bulunduğu yer anlamında kullanılmakla birlikte gerçek anlamındaki ahiret yurdu anlamında da kullanılmıştır. Yirmi beş farklı beyitte cennet ifadesi geçmektedir. Cennet, dârü's-selâmet, A'râf, Firdevs, me'vâ kelimeleriyle kullanılmıştır.

Dilersen cennet eger Âl-i ‘abâya hıdmet

Eyle yâ leşker-i Şâmı dile cennetden geç (727/3)

Cennete ulaşmak istersen peygamber soyuna hizmet et, ya Şam askerini olmayı dile ya da cenneti. Cennete ulaşmanın yolu Allah’ın emir yasaklarını yerine getirmektir. Âl-i abâ ifadesiyle peygamberimizin ehl-i beyti kast edilmektedir onun soyundan gelenlere hizmet edersen cennete ulaşırsın onlara hizmet etmek peygamberimize hizmet etmektir. Dünyada ya Şam askeri olursun ya da peygamber ehline hizmet ederek cenneti kazanırsın aslında dünya işlerinden vazgeç peygamber aline hizmet et ve cenneti kazan.

Ravza-ı kûyunda her bir gûşe ey nahl-i hırâm

Heşt cennet âb-ı kûyun âb-ı kevserdir bana (37/3)

Köyünün bahçesinde her bir köşe salınan ağaçtır, sekiz cennet köyünün suyu bana Kevser’dir. Sevgilinin bulunduğu her yer âşık için cennettir. Köyün içindekilerde cennetten birer parçadır. Köyü sekiz cennete benzetmektedir, bunun sebebiyse sevgilinin burada bulunmasıdır. Sevgilinin olduğu her yer kutsaldır divan edebiyatında bazen Kâbe’ye bazen cennete benzetilir bu beyitte de sevgilinin bulunduğu yer cennete oranın suyu Kevser suyuna, kendisi de salınan bir ağaca benzetilmiştir.

Meyhânedey vâ'iz yer yok size kim füccâr

Cennetde bulunmaz çün ol yerde olur ebrâr (170/1)

Ey vaiz size meyhanede yer yok çünkü günahkârlar cennette bulunmaz orada hep iyilikler olur. Vaiz nasihat eden kimsedir ve onun meyhanede yeri yoktur. Orası âşıkların yeridir. Onlardan başkası oraya giremez orası cennetten bir köşe gibidir. Ve cennette de asla günahkârlar olmaz.

Kûy-1 dilberdir makâm-1 gönlümüz kim subh u şâm

Pâs-bân-1 cennetiz dârü's-selâmet bekleriz (301/4)

Gönlümüzün makamı sabah akşam sevgilinin köyüdür, selamet yurdunu bekleyen cennet bekçisiyiz. Sevgilinin köyü cennet bahçesine benzetilmiştir ve âşık da sabah akşam orada cenneti bekleyen bir cennet bekçisidir. Dârü's selâmet mutluluk yurdu cennet için kullanılan Kur'an- Kerim ifadelerinden biridir. Âşık için mutluluk yurdu ise sevgilinin köyünde beklemektir onun için orada selameti bekleyen bir bekçidir.

Âl-i hûn-1 şühedâ şâh-1 belâ hürmetine

Eyle hemdem beni Firdevsde addaşım ile (608/5)

Bu beyitte de Mîr Hamza Nigârî şehitlerin serdarı olan peygamberimizin amcası Hz Hamza ile Firdevs cennetinde birlikte olmak istediğini onunla dost arkadaş olmak istediğini dile getirmiştir.

Ağyâr diler içmek kûyında tütün ammâ

Kavdım didim ey mel'un cennetde duhân olmaz (312/12)

Ağyâr köyünde tütün içmek ister, kovdum ve dedim ki ey mel'un cennette duman olmaz. Ağyâr ile aşığın rakipleri kast edilmektedir. Sevgiliyle ilgilenen herkes âşık için rakiptir ve asla onlarla geçinemez. Ağyâr tütün içmek istemektedir ancak aşığa göre sevgilinin bulunduğu yer cennetten bir köşedir ve asla orada duman bulunmamalıdır. Cennette duman yoktur. O zaman sevgilinin bulunduğu yerde de asla duman olmamalı diyerek rakibini tan etmekte ve onu azarlamaktadır.

Cenneti ashâb-1 safânın müdâm

Yâr ile bir gûşe-i tenhâ imiş (326/5)

Ashabı safanın cenneti daima, yar ile تنها bir köşede olmak, eğlence meclisinin cenneti her zaman için yar ile تنها bir köşede birlikte olmaktır. Âşık daima sevgilin peşindedir ve mutlu olmasının yolu onunla görüşmektir ancak sevgili aşığa asla yüz vermez. Âşık bu durumu bilmesine rağmen her daim onunla تنها bir köşede baş başa kalmak istemektedir.

Seyyid Mîr Nigârî divanında cennet asıl anlamıyla birlikte en çok sevgilin bulunduğu yer olarak kullanılmıştır.

Cennet dilemez geçmez ‘uşşâk kûyundan kim

Ol yerde mezâk-efzâ bir beyle mekân olmaz (312/8)

1.6.2. Cehennem

“Kelime olarak “derin kuyu” anlamına gelen cehennem, âhirette kâfirlerin sürekli olarak, günahkâr müminlerin de günahları ölçüsünde cezalandırılmak üzere kalacakları azap yeridir.”¹⁴¹ Kur’an-ı Kerim’de çeşitli isimlerle kullanılmıştır. Nâr, hâviye, hutame, cahîm, lezâ, sakar ve saîr isimleriyle cehennemin katmanları ifade edilmiştir.¹⁴²

“ Cehennem bir ateşten dünyadır. Yiyecekler, içecekler, meyveler ve bütün tüketim maddeleri ateşten olan bir dünya. Acı ve ızdırap kaynağı olarak ateş orada her yerdedir.”¹⁴³

Divanda cehennem kelimesi çok az kullanılmıştır. Daha çok cennet kelimesi kullanılmıştır. Ancak bazen zıtlığı ifade etmek için kullanılmış ve gerçek anlamında kullanılmıştır.

‘Âşık güler yüzlü vü vâ’iz turş-ruh

Cennetle cehennem berâber degül (426/10)

Âşık güler yüzlü vaiz ise ekşi ruhludur, cennetle cehennem beraber olmaz. Âşık ve vaiz çekişmesi beyitte ana konudur. Âşık sevgiliden dolayı daima güler

¹⁴¹ Algül, vd., age, s.130.

¹⁴² Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, age, s.282.

¹⁴³ Şerafettin Gölcük, *Süleyman Toprak, Kelam Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya, 2012, s. 484.

yüzlüdür. Vaiz ise aşığı sevgiliden uzaklaştırmak istediği için ekşi suratlıdır. Âşık cennetle vaizse cehennemle ilişkilendirilerek leffü neşr sanatına başvurulmuştur. Âşık cennetten bir parçadır ve orada olacaktır. Vaiz ise cehennemden bir parça olacaktır âşığa göre. Vaizin âşık tarafından kötü görülmesinin ana sebebi onu sevgilisinden uzaklaştırmak istemesidir.

Hicrân-ı ruhın ey gül ‘uşşâka cehennemdir

Bes nice diyem âyâ benzer bunu a‘râfa (583/3)

Ey gül yanak ayrılığın âşığa cehennemdir, yeter desem, acaba Araf’a benze mi? Sevgiliden ayrılmak âşık için bir cehennemdir. Ayrılık âşık için en zor şeydir hatta cehennem gibi bir şeydir o kadar sıkıntılıdır. Bu ayrılığa yeter demek istiyor ve cennetle cehennem arasındaki Araf adı verilen bir yerde olabilir miyim diye düşünmektedir. Âşıkların en zor halleri sevgiliden ayrı olduğu zamanlarıdır. Burada cehennem asıl halinde değil de daha çok çekilen sıkıntılar kast edilerek kullanılmıştır. Başka bir beyitte ise şu şekilde kullanılmıştır.

Cennet ehli ne bilür hâlini Mervânîlerin

Sen Mu‘âvîleri şeytân-ı cehennemden sor (262/4)

Cennet ehli ne bilecek Mervanilerin halini, sen Muavileri cehennem şeytanından sor. Bu beyitte Muaviler diyerek Yezid ve soyu kast edilmiştir. Hz Hüseyin’in Kербela’da şehit edilmesine atıf vardır ve onların cehennem şeytanından sor onlar ancak oradadır. Diyerek hem bu olaya telmih vardır hem de bu olayı gerçekleştirenlerin cehennemde olacaklarını ifade etmektedir. Buradaki cehennem kelimesi aslına uygun kullanılmıştır.

1.6.3. Kıyâmet

Sözlükte "kalkmak, dikilmek, ayaklanmak" anlamlarına gelen kıyâmet bir terim olarak, evrenin düzeninin bozulması, her şeyin alt üst edilerek yok olması, yok olan ve ölen şeylerin yeniden yaratılıp diriltilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi demektir.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Algül, vd., age, s.121.

Kur'an-ı Kerim'de birçok âyette kıyâmetle ilgili bilgiler verilmiştir. Kıyâmet anının dehşetli hali dünyanın ve insanın hallerinden bahsedilmekle birlikte kıyâmetin ne zaman kopacağıyla ilgili bilgi verilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de kıyâmet şu isimlerle zikredilmiştir. Kıyâmet günü; saat, vâkıa (kesin olarak meydana gelecek olan), et-tâmmetü'l-kübrâ (en büyük felâket ve belâ), hâkka (gerçek olan), gaşiye (şiddetiyle birden bire halkı saran), karia (kapıyı çalacak gerçek) gibi isimlerle de anılmıştır.”¹⁴⁵

Kıyâmetin ne zaman kopacağı hakkında bilgi verilmemiştir. Bu bilgi sadece Allah katındadır. Ancak hadislerde kıyâmetin alametlerinden bahsedilmiştir. Büyük ve küçük alametlerinin gerçekleşmesiyle İslafil'in Sur'a üflemesiyle kıyâmet kopacaktır.¹⁴⁶

“Divan şiirinde kıyâmet daha çok fitne ile yahut kıyam, kad, kamet kelimeleriyle anlam ilişkisi kurularak ele alınır. Terim olarak özellikle dinî edebiyatta birçok münasebetle kıyâmetten bahsedilmiştir.”¹⁴⁷

Kıyâmet sözcüğü Seyyid Mîr Nigârî divanında iki anlamda kullanılmıştır. İlk olarak gerçek anlamındadır. Bu anlamıyla evren ve dünya düzeninin bozulmasıdır. İkinci anlamı ise sevgilinin kast edilerek kullanılmasıdır.

Habîbâ kâmetin gördüm yakîn itdim kıyâmet var

Kıyâmetden ziyâde kâmetinde çok 'alâmet var (206/1)

Ey sevgili, boyunu gördüm dedim yakında kıyâmet var, kıyâmetten daha çok boyunda kıyâmetin alametleri var. Sevgilinin boyu divan edebiyatında serviye benzetilir uzun boylusudur. Salınarak yürüyerek bahçeye girmesiyle her şey adeta durur ona bakar herkesin ona bakması âşık için bir kıyâmettir. Âşıkların kıyâmeti sevgilinin bahçede yürümesiyle başlar aslında sevgilinin boyu uzundur. Kıyâmet alametleri ile bağ kurularak uzun boyu ile yürümesi istenmemekte zira o yürüyünce âşıklar arasında kıyâmet kopmaktadır.

¹⁴⁵ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, age, s.252.

¹⁴⁶ Gölcük, Toprak, age, s. 458.

¹⁴⁷ Pala, age, s.275.

Bülbül-i gülzâr-ı hüsnüz tâ kıyâmet nâle-zen

Zâde-i âl-i melîhiz kim melâhat bekleriz (301/8)

Gül bahçesinin güzellik bülbülüyüz, ta kıyâmete kadar inleriz, güzellik ailesinin soyundanız ki güzellik bekleriz. Beyitte bülbül, gülzar, hüsn ve nale-zen sözcükleriyle tenasüp yapılmıştır. Divan şiirinin en çok kullanılan mazmunlarından bülbülle gül hikâyesine telmih yapılmıştır. Şair güzellik bahçesinin bülbülü olduğunu ve kıyâmete kadar da burada inleyeceğini ifade etmektedir. Bülbül âşıktır, gülse sevgilidir ona karşı her daim aşkla inlemekte yalnız sevgili bunu duymamaktadır. Buna rağmen âşık inlemekten vazgeçmez şairimiz kıyâmete kadar inlemek istemektedir. İkinci beyitte ise güzellik ailesinin soyundan geldiğini ve kıyâmetin sonunda ise bir güzellik beklediğini ifade etmektedir. Âşık sevgiliye bu dünyada kavuşmasa da kıyâmetten sonraki dirilişle ona kavuşacağını bilmektedir ve istemektedir.

Tâlib-i elfiz ki dâim istikâmet bekleriz

İstikâmet kâmetin biz tâ kıyâmet bekleriz (301/1)

Binlere talibiz ki daima doğru yolu bekleriz, doğru yol senin boyun biz kıyâmete kadar bekleriz. Âşıklar daima sevgilinin yanında olmak istemektedir. İstikamet üzere olmak yani doğru yol üstünde olmak boyunu yürüyüşünü görmektir biz bunun için kıyâmete kadar bekleriz. Sevgilinin yürümesiyle kıyâmetler kopar âşık bunu beklemektedir.

1.6.4. Haşir/Mahşer

“Sözlükte “bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydana toplamak” mânasına gelen haşir (haşr) kelimesi, kıyâmet gününde yeniden diriltiren (ba’s) bütün varlıkların hesaba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifade eder. Toplanılacak yere mahşer, mevkıf veya arasât denir.”¹⁴⁸ Hz. peygamberin hadislerinde mahşerin dümdüz bir yer olacağı insanların çıplak, yalın ayak, sünnetsiz ve kusursuz olarak haşrolacakları, mahşer yerinde beklerken güneşin yakacağı ve terlecekleri insanlar o gün yaya, binintli ve yüzüstü sürünenler olmak

¹⁴⁸ Süleyman Toprak, , “Haşir” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C.16, s.416-417.

üzere üç grup halinde haşrolunacakları bazılarının deveye bineceği bazılarının ise arkasından ateş kovalayacağı haber verilmektedir.¹⁴⁹

“Rûz-ı mahşer” kıyâmet günü yerine kullanılır. Divan şiirinde canlıların dirilip toplanması, amel defterinin açılması, hesap görülmesi vs. yönlerden ele alınır.¹⁵⁰

Divanda mahşer, haşr iki beyitte kullanılmıştır. Kullanılışı şu şekildedir.

Bir sevâbım yok meger mahşer günü la‘linle ben

İtdigim subh-ı ezel ger çıksa peymânım çıkar (216/5)

Mahşer günü bir sevabım yok senin kırmızı dudağınla ben, ezel sabahında karşıma yeminim çıkar. Mahşer gününde önemli olan hesap verilirken günahların azlığı sevapların çok olmasıdır. Mîr Nigârî ise benim mahşer gününe bir hazırlığım yok hazırlığım olmadığı gibi senin kızıl dudağınla ben varım sana olan sevgim ve düşkünlüğüm var şair bu dünyada sevgiliyle olan muhabbetini kıyâmet günü elinde bulunan tek gerçek olarak görmektedir. Ondan başka bir sevabı da yoktur. Sonsuzluk sabahında karşıma yeminim çıkacaktır. Âşıklar bu dünyada sevgiliyle ilgilenmekten memnundur, bunu bir adım daha ileriye taşıyansa Seyyid Nigârî’dir ve mahşer gününde bile elindeki tek gerçeğin sana vermiş olduğum yeminimdir.

Dergâh-ı dil-ârâsına ‘uşşâk cem‘ olmuş

Mahşer günü tek çıkmasa feryâd olacaktır (221/2)

Gönül alan sevgilisinin dergâhına âşıklar toplanmış, mahşer günü tek çıkmasa feryat olacaktır. Sevgilinin dergâhına çevresine tüm âşıklar toplanmıştır. Mahşer gününde eğer gönül alan sevgili görünmezse çok feryat eden olacaktır.

2. İslâm

2.1. Namaz

İslâm’ın temel şartlarından biri olan namaz kelimesi dilimize Farsçadan geçmiştir. “Namaz diye dilimize tercüme ettiğimiz salât kelimesi, Arapçada dua

¹⁴⁹ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, age, s.286.

¹⁵⁰ Pala, age, s. 295.

etmek, övmek, tânzim etmek gibi anlamlara gelmektedir.”¹⁵¹ Allah (cc) ibadetin en özel şekli olan namazı Allah (cc) sadece Müslümanlara değil önceki ümmetlere de farz kılmıştır. “Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsânî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar ebette azgınlıklarının cezasını bulacaktır.”¹⁵² Kur’an-ı Kerim’de namaz kelimesinin yerine zikir ve tesbih kelimesi de kullanılmıştır.

Mîr Seyyid Nigârî divanında hem namaz kelimesi hem de salât kelimesi kullanılmaktadır. Namaz sözcüğü ibadet anlamıyla kullanılmıştır salât sözcüğü ise Hz. Peygambere olan saygı ve sevgiyi göstermek amacıyla okunan duayı ifade etmektedir. Salât sözcüğü bazı beyitlerde de namazla eş anlamlı kullanılmıştır.

Salâ it gelsün ashâb-ı şehâdet hep namâz için

Husûsâ Hazret-i Hamzâ Hüseyin-i Kerbelâ Mevlâ (11/6)

Salâ ile namaza çağır hep şehit ashap gelsin, özellikle Hz. Hamza, Hz. Hüseyin gelsin. Beyitte namaz gerçek anlamıyla kullanılmış olup müminlerin Allah’a yaptığı en özel ibadeti ifade eder. Aynı anlamda kullandığı beyitlerden birinde de namaz ve niyaz kıyaslanmaktadır.

Farkı çokdur namâz ile niyâzın

Tebbet kul hüve'llâh berâber degül (429/2)

Namaz ve niyazın yalvarmanın farkı çoktur, Tebbet suresi ve kul hüve'llâh sureleri birbirine eşit değildir. Namazın içinde yalvarma yakarma vardır ancak namaz daha bundan daha fazlasını ifade eder çünkü namaz müminin miracı olarak görülmüştür. Onun huzurunda olmanın farkındalığını yaşar müminler namazla. Tebbet ve İhlas surelerinin birbirine eşit olmayacağını ifade ederken birinde Allah’ın bir ve tek olmasından tevhid inancından bahsederken diğerin de ise Ebu Lehep’in çekeceği azaptan bahseder ikisinin de eşit olmadığı vurgulanmıştır.

¹⁵¹ Algül vd., age, s.220.

¹⁵² Bk.,Meryem, 19/59.

Salınma eger itdin edâ savm u salâtı

Terk it harekâtı

Satma özünü halka sen ey zâhid-i ahmak

Dutma yolu nâ-hak (836/6)

Beyitte salât kelimesi namaz kelimesinin yerine kullanılmıştır. Aşağıdaki dörtlükte ise peygamber efendimize salat etmek anlamında kullanılmıştır onun adını anarak dua etmek onu övmek anlamındadır.

Fikrimde budur salât-ı kâim

Gönlümde dilimde ola dâim (841/II/52)

Hamdinle gece günim müdâm it

‘Ömrümi salât ile tamâm it (841/II/53)

Her dem sana bin salâtım olsun

Her lahza bu varidâtım olsun (841/II/54)

Hamdinle gece gündüz devam et, ömrünü de salât ile tamamla. Bu beyitte de yine Allah’a gece gündüz hamd etmek gerektiğini hamdin bir an olsun bırakılmaması gerektiğini söyleyerek namazın önemini anlatmak için de ömrünü namaz ile tamamlamasını istemektedir. Namazın dinimizde ne kadar önemli olduğunu ifade etmekle ve kendisine bu telkini vermektedir Nigârî.

2.2. Oruç

İslâm’ın beş şartından biri olan oruç, imsaktan iftar vaktine kadar yemeden içmeden uzak durmaktır. Hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Ramazan ayında tutulması farz olan orucun ve bu ayın değeri büyüktür. Çünkü bu ayda bin aydan daha üstün olan Kadir Gecesi saklıdır. Yine bu ayda Kur’an-ı kerim nazil olmuştur.

“Oruç Farsçadaki rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Arapçası savm ve sıyâmdır. Savm kelimesi Arapçada "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek" anlamında kullanılır.”¹⁵³

Divanda oruç kelimesi yerine savm ve sıyam kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler gerçek anlamlarında kullanılmışlar ve oruç kelimesinin karşılığıdır.

Zâhidin toğdı günü ay-1 sıyâm irdi yâ

Kevkebi işledi yahşı velî encâmı yaman (547/3)

Bu beyitte ay-1 sıyam ifadesiyle ramazan ayı kast edilerek onun yerine oruç ayı ifadesi kullanılmıştır. Oruç ayının gelmesiyle zâhid olan kimseye gün doğmuştur zira zâhid hep ibadetlerin görünen yönündedir ve bu ayda ibadetleri çokça yapacağı zaman vardır. Zâhid eleştirilmektedir. Diğer bir beyitte de yine zühd ve ile bağlantı kurularak savm şekliyle kullanılmıştır.

Hâsıl-1 savm ü salâ zühd ü vera'-kârlığım

Cür'a-1 câm-1 ferah-dâde-i cânâneye bahş (343/3)

Oruç ve salâ ile ortaya çıkan zühd ve takvâ halim, içki ile ferahlığım sevgiliye verilmiş vergidir. Beyitte yine oruç ayı ramazanda insanların zühd hali hatta takvânın da ilerisi olan verâ' halini oruca bağlamaktadır. Diğer bir beyitte de savm u salat ifadesiyle oruç kullanılmıştır.

Salınma eger itdin edâ savm u salâtı

Terk it harekâtı

Satma özünü halka sen ey zâhid-i ahmak

Dutma yolu nâ-hak (836/6)

Divanda son kullanılan şekli ise şöyledir. Eyyamı sıyam ifadesiyle oruç günleri şekliyle kullanılmıştır.

Nehy-i nâçâr mey-i nâbdan eyyâm-1 sıyâm

Kıldı mey-hârları pîr-i mugân âh-zenân (547/2)

¹⁵³ Algül vd., age, s.381.

Eyyamı sıyam ifadesiyle oruç günleri kast edilmiştir. Oruç bütün kötülüklerden insanları alıkoyduğu gibi çaresiz âşıkları da içtikleri meyden onları uzaklaştırmıştır. Burada kast edilen oruçlu olduğundan dolayı içememesidir. Değilse âşık içtiği meyden memnundur. Her ne kadar zâhid olanlar yanlış anladığından içkiden onları uzaklaştırmaya çalışsa da onlar meyden meyhaneden ve piri mugândan memnundur.

2.3. Hac/Tavâf

“Arapça, gelmek, kastetmek vs. gibi çeşitli anlamları olan bir kelime”¹⁵⁴ dinî terim olarak ise “İmkânı olan Müslümanların zilhicce ayında ihram giyerek, Arafat’ta vakfe yaparak ve Kâbe’yi tavâf ederek yaptıkları farz ibadet”¹⁵⁵

Divanda hac kavramı birkaç beyitte geçmektedir. Bu beyitlerde terim anlamdaki hac kullanılmıştır. Hac kavramıyla birlikte ihram, hacı ve tavâf kullanılmıştır. En çok üstünde durulan kavram ise tavâf kavramıdır.

“Dönme çevresini dolanma bir şeyin etrafında yürüme, ziyaret etme”¹⁵⁶ “Terim olarak ise tavâf, Hacer’ül esved’in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp, Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmektir.”¹⁵⁷ Divanda tavâf kavramı daha çok sevgilinin kutsal kabul edilen köyünün evinin etrafında dönmek anlamında kullanılmıştır.

Kıble-i ‘âlem-i kudsî ser-i kûyundur kim

Zâyiri zümre-i ervâh Cibrîl mîr-i hâc (100/5)

Ey hacı cânımın Mekkesi Medînesi

Sefine-i gönlümün lengeri sekînesi (669/1)

¹⁵⁴ Cebecioğlu, *age*, s.238

¹⁵⁵ Ahmet Nedim Serinsu, vd., *MEB Dini Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü, Ankara, 2009, s.109.

¹⁵⁶ Serinsu vd., *age*, s. 351.

¹⁵⁷ Algül vd., *age*, s.529.

Sultân-ı ‘Arab şâh-ı ‘Acem Âmîr-i mîr-hâc

Hükkâm ü cümel sâlik-i Hak kâfile minhâc (820/XI/3)

2.3.1. Kible/Kiblegâh

“Sözlükte “yön, yönelinen cihet veya şey” anlamına gelen kible terim olarak Müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Kâbe’yi ifade eder.”¹⁵⁸ Kibleye dönmek namazın şartlarından biridir. Müslümanlar hicretten önce Kudüs’e dönerek namaz kılarlardı. Hicretin ikinci yılından sonra Kâbe’ye yönelme emri gelmiştir. Hicretin ikinci yılından sonra Müslümanların kiblesi Kâbe olmuştur. Beni Seleme Mescidi’nde öğle namazı kılariken ilgili âyetler nazil olmuş ve ilk iki rekâtı Kudüs’e son iki rekâtında Kâbe’ye dönerek namaz tamamlanmıştır. Bundan dolayı bu mescide Mescid’ül Kibleteyn diye anılmıştır. “Ey Muhammed! Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin.”¹⁵⁹

Divan şiirinde sevgilinin bulunduğu yer Kâbe olarak kabul edilmiştir. İki kaşının arası ise Kiblegâh olarak kabul edilmiştir. Sevgilinin kaşlarını çatmasıyla âşıklar Kiblelerini şaşırılmışlardır. Hangi tarafa döneceklerini bilemez olurlar.

Nazar kesmez gözüm dildâr kûyundan ki ‘uşşâka

Hatâ-ender-hatâdır yüz çevirmek kiblegâhından (540/2)

Ey âşıklar gözüm gönül alan sevgilinin köyünden bakışını çevirmez, hata içinde hatadır yüz çevirmek kiblegâhından. Sevgili gözünü bir an olsun sevgilini bulunduğu mekândan yüzünü çevirmemektedir. Çünkü orası âşıkların kiblegâhıdır. İbadetler yapılırken kibleye dönülür burada sevgili ilgilenmenin aynı ibadet gibi olduğu ifade edilmektedir. Onun için yüzünü çevirirse hata içinde hata olur birincisi ibadetler kabul olunmaz ikincisi ise sevgiliden uzaklaşmak istememektedir. Her an ilgisi onun üstünde olmasını istemektedir.

¹⁵⁸ Ahmet Güç, , “Kible”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.25, s.364-365.

¹⁵⁹ Bk.,Bakara , 2/144.

Mâ-beyn-i dü ebruvân-ı ‘ârif

Çeşm-i dile kıblegâh söyler (250/6)

Arif, iki kaşının arasını kalp gözüyle kıblegâh olduğunu söyler. Divan şiirinde sevgilinin kaşlarının arasını kıblegâh olarak kabul edilir. Mîr Nigârî bu beyitte ariflerin iki kaşının arasını kıblegâh olduğunu kutsal olduğunu belirtiyor. Onun için sevgilinin asla kaşlarını çatması âşıklar tarafından istenmez. Çünkü kıblegâh belli olmayacak ibadetler yeterince yapılamayacaktır. İki kaşının arasının kıblegâh olması bir başka dörtlükte de şu şekilde işlenmiştir.

Şa‘şa‘a-i sevdâ mihr ü mâhımdır

Ebrû-yı dil-ârâ kıblegâhımdır

‘Îzâr-ı dil-rübâ nazar-gâhımdır

Âfitâba nazar kılmazam âyâ (839/I/2)

2.3.2. Kâbe / Tavâf / Beytullah

“Sözlükte “dört köşeli veya küp şeklinde olmak” anlamındaki ka‘b (كعب) kökünden gelen ka‘be “küp şeklinde nesne” demektir.”¹⁶⁰ Kâbe ile ilgili birçok mefhumdan edebiyatımızda bahsedilmiştir. Safa ve Merve tepeleri, zenzem kuyusu, Makam-ı İbrahim, altınoluk, ihram, tavâf sa’y gibi birçok kavramla birlikte zikredilmiştir.

“Kâbe edebî eserlerde Kâbetullah, Kâ‘be-i Muazzama, Kâ‘be-i Ulyâ, Beytullah, Beytü’l-atîk, Beytü’l-harâm, Beytü’l-ma‘mûr, Harem-i şerif gibi adlar; Kâbe ziyareti, Kâbe yolu, Kâbe toprağı, Kâbe eşiğı, Kâbe örtüsü, Kâbe oluğu gibi kavramlar; Kâ‘be-i dîdâr, Kâ‘be-i derd, Kâ‘be-i hâcât, Kâ‘be-i maksûd, Kâ‘be-i vasl gibi tabirlerle yer almıştır.”¹⁶¹

Yeryüzünün ilk ibadethanesi Kâbe’dir. Temelleri Hz. Âdem tarafından meleklerle birlikte atılmıştır. Hz. İbrahim ve oğlu İsmâîl tarafından o temeller üzerine inşa edilmiştir. Müminler namazlarını Kâbe’ye yönelerek kılmaktadır.

¹⁶⁰ Sadettin Ünal, “Kâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C.24, s.14-21.

¹⁶¹ Mustafa Uzun, “Kâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001, C.24, s.21-22.

Mekke-i Mükerreme’de bulunan Kâbe’nin çevresinde Müslümanlar için birçok kutsal mekân vardır.

Seyyid Mîr Nigârî divanında Kâbe iki şekilde kullanılmıştır. İlk olarak gerçek anlamındadır. Bu kullanım çok değerlidir ikinci kullanımı ise divan edebiyatında sevgilinin bulunduğu yerin kutsal kabul edilmesi nedeniyle benzetilmek suretiyledir. Sevgilinin bulunduğu yer kutsaldır aynı Kâbe’nin çevresinin kutsal olması gibi şair sevgilinin evinin etrafında dönmesiyle tavâf yapar.

Ehl-i sevdâ niçün ağlar ü ne çün kara giyer

Haber al Ka‘beden esrârını zemzemden sor (262/2)

Sevda ehli niçün ağlar niçün kara giyer, Kâbe’den haber al sırrını zemzemden sor. Sevda ehlinin ağlamasıyla Kâbe’ye gidenlerin ağlaması bir tutulmuştur, sevda ehlinin siyah giyinmesiyle de Kâbe’nin siyah örtüsü bir tutulmuştur. Bunları ancak zemzem suyundan sorabilirsin o sırrı sana o verir. Hacer validemizin oğlu İsmâil için gözü yaşlı şekilde su araması ve ona Allah tarafından zemzem suyunun verilmesi olayı hatırlatılmaktadır. Sevda ehlinin ağlaması aynı Kâbe’ye gelenlerin ağlaması gibi mutluluk gözyaşlarıdır. O mutluluk gözyaşları aynı Hacer validemizin oğlu için bulunduğu zamanındaki gibidir ve bu sırrı ancak zemzem suyu bilir ona sorabilirsin.

Kâbe’yi ziyaret etmekle ilgili olan beyitte ise onu küçükken ziyaret etmenin önemine değinmiştir.

Tıflken kılğil ziyâret Ka‘be-i ‘uşşâkı kim

İhtiyâr oldukda elbet ihtiyâr elden gider (255/4)

Küçükken Kâbe’yi ziyaret et, ihtiyarlık geldikçe gücün elbette elden gider. Bu beyitte Kâbe’ye yapılacak olan hac ve umre ziyaretlerini küçük yaşta yapılmasını istemektedir. İhtiyarlayınca elbette gücümüz elden gidecek ve ibadetleri yeterince yerine getiremeyeceğinden bahsetmektedir. Kâbe’yi ziyaret etmenin zorluğunu ve güzelliğini şu şekilde anlatmaktadır.

Kim çeker zahmet-i deşt-i Hicâzî

Kim gider Ka‘be’ye kim giyer ihrâm

Kim keser kurbân kim kılur namâzı

Olmasa hakikat kim eyler bayram (838/XXIV/1)

Hicaz çölünün zahmetini kim çeker, Kâbe'ye kim gider kim ihram giyer, kurbanı kim keser kim namaz kılar, gerçek olmasa kim bayram eyler. Beyitte kim yapar diyerek istifhamlı bir şekilde aslında herkesin yapacağını bu yolculuktaki tüm zahmetlere atlanacağını anlatmaktadır. Kâbe'nin yolculuğu her ne kadar zor da olsa her Müslüman için o kutsal yerleri görmek en büyük arzudur. Aynı zamanda tenasüplü bir kullanımla Hicaz Kâbe, kurban namaz, bayram ifadeleriyle hacca ilgili mefhumlar sıralanmıştır. Mîr Nigârî de oralara gitme arzusunu dile getirmektedir.

Ne mümkün men'in ey vâ'iz ki Beytullâhdır gönlüm

Tavâf itmez mi erbâb-ı taleb ü züvvâr gelmez mi (678/4)

Ey vaiz gönlüm Beytullah'tır mümkün değildir men etmen, tavâf etmez mi taleb ehli ve ziyaretçi gelmez mi? Gönül Kâbe'ye benzetilmiştir, Allah'ın evi Beytullah'tır, gönül de Allah'ın evidir. Onu görmek isteyen nasıl ki tavâf ediyor ve ziyarete geliyorlarsa benim gönlümün erbabı da onun için ziyarete gelir vaize seslenerek gönlüne gelecek kişinin aslında sevgili olduğu anlaşılmaktadır zira vaiz ancak aşğın gönlünde olan bu sevgiden hoşnut değildir. Vaiz her ne kadar men etse de aşğın gönlünde daima sevgili vardır var olacaktır. Burası Allah'ın evidir ve buraya gelen ziyaretçileri taleb ehlini asla boş gönderemezsin.

2.4. Zekât

“Dinen zengin olan Müslümanların dinî bir görev olarak her yıl mallarının ve paralarının yüzde iki buçüğünü ibadet niyetiyle, fakirler başta olmak üzere Kur'an-ı Kerim'in belirlemiş olduğu yerlere vermeleridir.”¹⁶² Zekât farz olan bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de zekâtın kimlere verileceği açıklanmıştır. “Sadakalar(zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda

¹⁶² Serinsu vd., age, s.398.

çalışanlar ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”¹⁶³

Divanda zekât kavramı dört beyitte geçmiştir. Kullanımları temel anlamdaki zekât kavramı değildir. Zekât kavramını sevgili ile ilişkilendirilerek kullanmıştır.

Sâkî idün şâh-ı mugâna salât

Tâ vire ol feyz-i hüsünden zekât (811/III/1)

İçki dağıtan kişi idin, pire salat olsun, ta ki verdiği güzelliğinin zekâtı olsun. Zekât kavramı burada güzelliğin zekâtı olarak kullanılmıştır. Piri muganla tasavvufta yol gösteren kişiyi kast edilir ve onu övmek yüceltmek için salat ediyor. O salat o kadar çok olsun ki o güzelliğinin feyzinden zekât versin. Bu beyitte işlenen konu başka bir beyitte de şu şekilde ifade ediliyor.

Sâkî kerem eyle hüsünden zekât

Vir dil-i muhtâc-ı tere al berât (811/III/5)

Saki güzelliğinden bize de kerem et ver, gönlü kötülükle olan muhtaçlara ver ve kurtuluşu al. Şair sevgiliye seslenerek güzelliğinin zekâtını vermesini dilemektedir bu zekât sayesinde kurtuluşa erecektir. Diğer bir beyitte de zekât kavramı şu şekilde ifade edilmektedir.

Cümle kemâlât-ı cünûn-kârlar

Sâye-i ‘aşkımda zekâtım benim (469/5)

Bütün iyilikler ve aşkıta çıldırmış olanlar, aşkımin gölgesinde zekâtımdır. Şair kendi yaptığı iyilikleri ve aşkıni öyle büyük görmektedir ki aşktan çıldırmış olanların hepsi benim aşkımin gölgesindedir ve benim aşkımin zekâtı kadardır. Aşkımin gölgesinde bile birçok aşktan çıldırmış kişi vardır. Bunalar ancak benim aşkımin zekâtı olabilir yani benim aşkımin ancak küçük bir kısmıdır, bense çok büyük bir aşkıim sevgiliye olan aşkımin büyüklüğünü bu şekilde ifade etmektedir. Divanda kullanılan son beyitte ise şu şekilde geçmektedir.

¹⁶³ Bk.,Tevbe, 9/60.

Nezr ü yâ hums vü yâ înkî zekât her ne ise

Bî-nevâyam bana bahş eyle nigârım sadakât (88/4)

Adak ya beşte biri veya zekât her ne ise, çaresizim bana bahşet ey sevgilim sadakati. Mîr Nigârî bu beyitte sevgilisine seslenmektedir çaresiz kaldığını anlatmakta ancak yine çareyi de güzel yüzlü sevgiliden beklemektedir. Her ne olursa olsun ister adak ister zekât isterse beşte bir olarak kendisine verilmesini istemektedir. Şair burada sevgilisinin kendisiyle ilgilenmesini istemektedir. Tüm beyitlerde de görüldüğü üzere zekât kavramı divanın genelinde sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

3. Dinle İlgili Diğer Mefhumlar

3.1. Tevbe

“Arapça, dönme, pişmanlık anlamlarını ifade eden bir kelime. Günahattan pişmanlık duyarak vazgeçmek.”¹⁶⁴Kur’an-ı Kerim’de seksen sekiz yerde geçmektedir. Günah işlemek insanoğlunun fitratında vardır. Allah (cc) insanlardan işlemiş olduğu günahlardan af dileyip tevbe etmelerini istemektedir. “Günahından tam olarak dönüp tevbe eden onu hiç işlememiş gibidir.”¹⁶⁵ Hadis-i Şerifinde tam olarak günahattan tevbe etmekten yani tevbe-i nasuhtan bahsedilmektedir. İşlenen günaha bir daha dönmemek üzere tevbe etmektir. Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde ifade edilmektedir. “Ey imân edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte imân edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar.”¹⁶⁶

Seyyid Mîr Nigârî divanında tevbe kelimesi on yerde kullanılmıştır. Tevbe kıl, tevbe-i Nasuh, tevbe vakti, tevbeten lillah şekliyle kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’deki ve hadislerdeki kullanımıyla paralellik göstermektedir.

Tut dâmen-i ehl-i dili tevbe-i nasûh it

İhlâs ile tâ çekmeyesin dâg-ı nedâmet (89/8)

¹⁶⁴ Cebecioğlu, age, s.272.

¹⁶⁵ Bk.,İbn Mace, Zühd 30.

¹⁶⁶ Bk.,Tahrîm, 66/8.

Gönül ehlinin eteğinden tut ihlâs ile tevbe-i nasuh et ki pişmanlık yarası çekmeyesin. Gönül ehli ile kast edilen mürşidi kâmindir. Bir mürşidin yanında bulunarak onun yol göstermesiyle tevbe etmek istemektedir. Bu tevbeyi ihlâs ile yap ki pişmanlık acısı yaşamayasın. Aynı düşünce diğer bir beyitte şöyle ifade edilmiştir.

Ey Nigârî kadir-i mîrim için

Tevbe kıl söyleme hâşâ ne ‘aceb (69/9)

Ey Nigârî kadiri miri için tevbe et, haşa ne gerek var deme yol gösteren miri için onun tavsiyeleriyle tevbe etmek istemekte tevbe etmenin önemini anla ve asla ne gerek var deme çünkü tevbe ile kurtuluşa ereceğinin bilincindedir.

Tevbeten lillâh ‘ucb ü riyâdan

‘Ucb ü riyâdan tevbeten lillâh (624/4)

Kibir ve riyadan Allah’a tevbeler olsun, kibir ve riya İslâm dinince yerilen iki davranıştır şairimiz de kibir ve riyadan Allah’a tevbe ederek sığınmaktadır. Beyitte akis sanatı yapılarak aynı söyleyiş ikinci dizide tersten söylenmiştir. Yersizce yapılan amellerden yine Allah’a sığınarak tevbe etmektedir.

Kirdâr-ı sôfi bî-câ ‘amelden

Tevbeten lillâh tevbeten lillâh (622/6)

3.2. Sevap / Günah

“Bir şeyin karşılığını verme, ödeme mükâfat ecir.”¹⁶⁷ Gibi anlamlara gelen sevap sözcüğü dinî bir terim olarak ise “Kişinin îmân ibadet, ahlak ve tüm güzel davranışlarının karşılığı olarak Allah tarafından kendisine verilen ödül mükâfat.”¹⁶⁸ Kur’an’ı Kerim’de birçok yerde geçen sevap sözcüğünün zıttı ise günahdır.

“Dinin emir ve yasaklarına aykırı olarak yapılan söz iş ve davranışlardır”¹⁶⁹ Günah sözcüğüyle eş anlamlı olarak cürm ve suç sözcükleri de kullanılmıştır. Müslümanlar sevapları karşılığında Allah (cc) tarafından mükâfatlandırılacaktır. Günahkârlar ise bu dünyada yaptıklarının karşılığını olan cezayı çekeceklerdir.

¹⁶⁷ Serinsu vd., age, s.324.

¹⁶⁸ Serinsu vd., age, s.324.

¹⁶⁹ Serinsu vd., age, s.108.

Divanda sevap ve günah kavramları terim anlamıyla kullanılmakla beraber sevgili, âşık kavramları ile ilişkilendirilerek kullanılmaktadır.

Cürm ile seher ü şâmı geçer nefs-i habîsin

‘Ömrümde ki bir zerre günâh eylemedim dir (158/5)

Kötü nefsin sabah akşam suç ile geçer, ömrümde bir zerre günah işlemedim der. Kötü olan kimsenin her anı suç ve günahla geçer hatta sabah akşam ifadesiyle her anı kast edilmektedir. Tüm bunlara rağmen bir zerre günah işlemedim der. Günahlarını inkâr etmektedir.

Niçün gelmez mey içmez ‘âşık olmaz bî-nevâ zâhid

Elin tutmaz mugun bir tevbe itmez bin sevâb almaz (289/2)

Niçün gelmez içki içmez âşık olmaz nasipsiz zâhid, elinden tutmaz pirin bir tevbe etmez bin sevap almaz. Beyitte şair dini sadece şekilden ibaret gören zâhide kızmaktadır. O hiçbir zaman içki içmez meyhaneye gelip pirin elinden tutup tevbe etmez ve sevap almadığını ifade ederek eleştirmektedir. Bir tevbenin karşılığı binlerce sevaptır.

Aldı etrâfımızı bahr-i günâh ey sâkî

Kıldı her yerde bizi rûy-ı siyâh ey sâkî (573/1)

Ey saki etrafımızı bir günah denizi aldı, ey saki bizi her yerde siyah yüzlü kıldı. Etrafında birçok yerde günah işlendiğini hatta bu günahların bir deniz gibi çok olduğu ifade edilmektedir mübalağalı olarak. Bu günahlar bizim yüzümüzü simsiyah hale getirmiştir. Günah kavramındaki kötülük siyah kelimesi ile açıklanmaktadır.

3.3. Şeytan

Sözlükte “inatçı, haddi aşır kibirlenen, azgın, taşkın, şerli olan bütün kötü varlıklar”¹⁷⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Kur’an-ı Kerim’de birçok yerde şeytan kavramı geçmektedir. İnsandan önce yaratılmıştır ve Allah(cc) Hz. Âdem’i

¹⁷⁰ Serinsu vd., age, s.341.

yarattıktan sonra meleklerle secde emrini vermiş ve şeytan hariç bütün meleklerin secde etmiştir.¹⁷¹

Şeytan secde emrine asi olduğu için Allah(cc) huzurundan kovulmuştur. Cezası kıyâmete kadar ertelenerek isyankâr kulları saptırmak görevini üstlenmiştir.
172

Divanda şeytan kavramı asıl anlamına uygun şekliyle on yedi yerde kullanılmıştır.

Ey Mîr Nigârî yine şeytâna taş atdın

Dökdün gözünü gör bu sa'âdet ne sa'âdet (89/9)

Ey Mîr Nigârî şeytana taş attın, döktün gözünü bu ne güzel bir mutluluk. Şair burada hac görevini yerine getirirken şeytan taşlamaktan bahsediyor ve büyük bir mutluluk olduğunu dile getirmektedir. Aynı zamanda şeytanın istediklerini yapmamakla şeytana uymamakla onu taşıdığını ifade etmektedir.

Maksûdına yol virmegil agyârı zebûn it

'Afv it beni mağmûm eyle şeytânımı yâ Rab (68/10)

Rakibin isteğine yol verme onu aciz kıl, ya rab beni affet şeytanımı da kederli eyle. Beyitte âşık önce rakibinin emeline ulaşmaması için ardından da şeytanın üzüntülü olması için Rabb'inden yardım istemektedir. Birinci istekte âşık için rakip çok tehlikelidir zira sevgiliyle ilgilenmektedir ve onun bir an önce sevgiliden uzaklaşması aşığın yüreğine su serpecektir. İkinci isteğinde ise şeytanın kederli olması istenmektedir bu durumda şeytan başarılı olamayacak yani kendisini Allah'tan uzaklaştıramayacak. Rakip ve şeytan bir tutulmuş ve ikisinin de hedeflerine ulaşamaması istenmiştir.

Siz şeytânî biz rahmânî zıd-ender-zıddız el-hâsıl

Siz zulmânî biz nûrânî siz bir taraf biz bir taraf (730/9)

Siz şeytani biz rahmâniyiz zıt içinde zıt kısaca, siz zulüm biz nur aydınlık siz bir taraf biz bir tarafız. Şiirde birinci beyitteki şeytan ikinci beyitte zulmani

¹⁷¹ Bk.,Bakara, 2/34.

¹⁷² Bk.,Araf, 7/13-18.

ifadesiyle, yine birinci beyitteki rahmâni ikinci beyitteki nurani kavramıyla açıklanarak düzenli bir leffü neşr sanatı yapılmıştır. Şeytana uyanlar elbette zulüm içinde olacaklar yani karanlıklarda kalacaklar, Rahmâni olanlarsa daima nur aydınlık içinde olacaklardır. Beyitte genel bir karşılaştırma var şeytana uyanlar ve Allah’a uyanların durumlarından bahsetmiştir.

3.4. İmân

“İmân kelimesi, emân ve emniyet, güven anlamındadır. “emn” mastarından türetilmiş olup korkunun zıttıdır.”¹⁷³ “Terim olarak imân genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanır.”¹⁷⁴

Divanda kullanılan imân kelimesi genellikle sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bazı beyitlerde de gerçek anlamıyla kullanılmaktadır.

Büt sevmek olur âyin-i ‘uşşâkda vâcib

Ey dil ne durursun nedir imâna tevakkuf (382/4)

Âşıkların ayininde güzel sevmek vacib olur, ey gönül ne durursun nedir imânda duraklaman. İmânda duraklaması sevgiliyle olan münasebetindedir divan şiirinde büt kelimesi hem put için hem de sevgili için kullanılmaktadır. Şairin imânda durması puttan uzak durmasıdır. Âşıkların meclisinde ise bir büt sevmek sevgiliyle ilgilenmek ise vaciptir. Şair burada imân ve büt kelimeleriyle tezat sanatını kullanmıştır. Diğer bir beyitte şu şekilde kullanılmıştır.

Görüp ruhsârın ey büt hamdü lillâh geldim imâna

Yakîn itdim hemîn bâ‘is odur dîn-i müselmâna (619/1)

Ey sevgili yanağını görüp Allah’a hamd olsun imâna geldim, işte bu kesin dini Müslüman’a sebep olan odur. Yine beyitte imân ve büt kelimeleri yan yana kullanılarak tezat yapılmıştır. Âşık doğru yolu bulmasını sevgilinin yanağını görmesine bağlamaktadır. Daha da ileriye giderek dini Müslüman’a ifadesiyle tüm Müslümanları kast ederek imânlarını sevgilinin yanağını görmesine bağlamaktadır.

¹⁷³ Gölcük, Toprak, age, s. 109.

¹⁷⁴ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C.22, s.216.

Bunun için Allah'a hamd etmektedir. Sevgilinin yüzü tasavvufta vahdeti temsil etmektedir. Saçları ise kesrettir burada sevgilinin yanağını görünce Allah'a hamd ederek îmâna ulaştığını kast etmektedir.

Ey meh-i nev cân ile sevdim seni

Dîn ile îmân ile sevdim seni (811/XXVIII/3)

Ey yeni ay gibi sevgili cân ile sevdim seni, din ile îmân ile sevdim seni. Şair beyitte sevgilisine olan aşkı anlatmaktadır onu nasıl sevdiğini anlatırken en değerli olan îmân kavramını kullanarak anlatmaktadır. Din ve îmân sorgusuz kabul, tereddütsüz onay gerektirir aynı din ve îmân da olduğu gibi sevdim diyerek sevgisinin yüceliğini anlatmaktadır.

Bahs itme belâdır sana ol küfrile îmân

Ma'dûd [u] 'aded yok reh-i vahdetde ni isnân(827/V/1)

Sana küfür ve îmandan bahsetmek beladır, sayılan, adet yok vahdet yolunda iki yok. Sevgiliye seslenen âşık ona küfürden ve îmandan bahsetmeye gerek olmadığını çünkü onun vahdet yolunda olduğunu anlatmaktadır. Vahdet tekliktir yani tevhîd. Bu yolda olan kişiye sayılardan sayılanlardan adetten bahsetmek uygun değildir. Sevgilinin yüzü vahdeti temsil eder onun için tektir iki olamaz çünkü vahdeti bozar.

3.5. Mu'cize

“Mu'cize acz kökünden türetilmiş bir kelime olup i'cazdan ismi faildir. Aciz bırakan güçsüz kılan, karşı konulmaz harika olay, kudretsizlik takatsizlik veren anlamına gelir.”¹⁷⁵ Mu'cize peygamberlerin elinde gerçekleşen bir olaydır. Allah (cc) insanların peygamberlere îmânını kolaylaştırmak için onları mu'cizelerle desteklemiştir. İnanmayanların peygamberlerden mu'cize istemeleri Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde açıklanmıştır. “ Sen yalnızca bizim benzerimiz olan bir beşerden başkası değilsin, eğer doğru sözlü isen bu durumda bir âyet (mu'cize) getir görelim.”¹⁷⁶ Her peygambere ayrı mu'cizeler verilmiş olup kavimlerinden inanan ve inananlar çıkmıştır. İnanmayanlar ise helak edilmiştir. “ Bunun üzerine ayrı ayrı

¹⁷⁵ Gölcük, age, s.370.

¹⁷⁶ Bk., Şuara, 42/154.

mu'cizeler(âyetler) olarak üzerlerine tufan, çekirge, buğday güvesi, kurbağa ve kan musallat kıldık. Yine büyüklük tasladılar ve suçlu günahkâr bir kavim oldular.”¹⁷⁷

Mîr Nigârî divanında mu'cize hem peygamber elindeki hayret verici olay anlamında hem de sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Mu'cize-i Mûsevî, mu'cize nefs-i yed-i beyzâ, mu'cize-i Mûsâ şekilleriyle kullanılmıştır.

Ser-nâme-i Ma'sûm-ı cihân hazreti Yahyâ

Sehhâr u 'asâ mu'cize nefs-i Yed-i beyzâ (820/III/4)

Dünya masumlarını başı Hz. Yahyâ'dır, sihirli asa ve beyaz el mu'cizeleri asıldır. Beyitte önce Hz. Yahyâ'nın öldürülmesi olayına telmih vardır. Hz. Yahyâ Yahudiler tarafından öldürülmüştür. Şair onun için dünya masumlarının en öndeki kişisi olarak kabul ediyor. İkinci dizede ise Hz. Mûsâ'nın mu'cizelerinden bahsedilmektedir. Hz Mûsâ'nın kavmini inandırması için elini göğsüne sokup beyaz hale getirmesi yedi beyza ve esasından bahsedilmektedir. Bu iki mu'cize ile insanları doğru yola davet etmiştir. Diğer bir beyitte de dest-i beyzavi olarak Hz. Mûsâ'nın mu'cizesinden bahsedilmektedir.

Tecellî-i mu'cize berk urur bu gice

Tûrdadur subh-dem gelür dest-i beyzavî (656/7)

Bu gece mu'cize tecellîsi şimşek gibi vurur, sabah vakti Tûrda'dır desti beyzavi (Mûsâ) gelir. Hz Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda Allah (cc) ile konuşması ve Allah'ın dağa tecellî etmesi olayı anlatılır. Tecellî-i mu'cize, Tûr ve desti beyzavi kelimeleri tenasüp sanatı yapılmıştır. Dest-i beyzavi kelimesi Yedi beyza yerine kullanılmıştır. Bir başka beyitte de Mu'cizevi Musevi tamlamasıyla İsrâîl oğullarının firavunun zulmünden kurtarılması olayına telmih yapılarak Hz Mûsâ'nın mu'cizesi olarak anlatılmıştır.

Zulm-i rakîbe gerek tâkat-ı İsrâîlî

Tâ ki zuhûr eyleye mu'cize-i Mûsevî (656/6)

Divanda mu'cize kavramı sevgili ile ilişkilendirilerek de kullanılmıştır.

¹⁷⁷ Bk., Araf, 7/133.

Sihir mi fitne mi yâ mu'cize mi başka mı yâ

Kesdiğin kimsede ne yâre ne bir kan görünür (231/6)

Sihir mi fitne mi mu'cize mi ya da başka bir şey mi, kestiğin kimsede ne bir yara var ne de kan görülmektedir. Sevgili acımasızdır bu acımasızlığı âşıklara karşıdır. O kadar acımasızdır ki bir bakışıyla âşıkların göğsünü hûn eder. Bu beyitte de sevgili acımasızlığıyla âşıkları kesmektedir ancak bu öyle bir kesmektir ki kestiği yerden ne bir damla kan akar ne de yara izi vardır. Âşık bu durumu sihir fitne veya mu'cize olduğunu düşünmektedir. Bu duruma hayretini ifade etmektedir.

Saldı hayrânlığa erbâb-ı dilânı ne ki var

Vahiy mi mu'cize mi sihir mi güftârların (400/8)

Sözlerin vahiy mi mu'cize mi sihir mi, gönül ehlini hayranlığa saldı ne var ki. Sevgilinin sözleri âşık için çok önemlidir. Onun bir sözünü duymak âşığı mesut eder. Burada şairimiz sevgilinin sözlerinin gönül ehlini hayran etmesini ancak sihir, vahiy ya da mu'cize olmasına bağlamaktadır. İnsanları hayran eden şeyler önem sırasına göre sıralanmıştır. Nasıl ki sevgilinin bulunduğu yer cennete, evi Kâbe'ye kaşları kibleye benzetiliyorsa burada da sevgilinin sözleri mu'cizeye, âyete benzetilerek kutsallık atfedilmiştir.

3.6. Kutsal Gün ve Geceler

3.6.1. Kadir Gecesi

“Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı ramazan ayının yirmi yedinci gecesidir.”¹⁷⁸ Bin aydan daha hayırlı olduğu Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. “ biz onu(Kur'an'ı) Kadir Gecesinde indirdik, bilir misin nedir Kadir Gecesi? Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır.”¹⁷⁹

Kadir Gecesi'nin bin aydan daha hayırlı olması Müslümanların Kadir Gecesi'ne verdikleri önemi artırmıştır. Seyyid Nigârî de divanında bu durumu şu beyitlerle ifade etmiştir.

¹⁷⁸ Serinsu vd., age, s.189.

¹⁷⁹ Bk., Kadir, 97/1-3.

Her geçeni Hızır bil

Her geceni Kadr bil (832/I/5)

Her geçeni Hızır bil, her geceni de Kadir bil. Müslümanlar için önemli olan Hızır kavramı ve Kadir Gecesi yan yana kullanılmıştır. Yoldan geçen herkesi Hızır olarak bil ve ona göre davran her geceni de Kadir Gecesi olarak bil ve öyle yaşa aslında burada Müslümanların her zaman aynı samimiyette olmalarını istemektedir. Çünkü Kadir Gecesi'nde insanlar daha çok ibadetle meşgul olurken diğer günlerde bu gecede olduğu kadar istekli ve samimi olmuyorlar şairimizse aynı samimiyeti her zaman beklemektedir.

Her gice bir leyle-i Kadr-i 'azîz

Hayf ola kim şeblere şebdâr yoh (811/VII/4)

Her gece aziz bir Kadir Gecesi'dir, haksızlık ola ki gecelere, geceyi tutan yok. Kadir Gecesi ve diğer geceler karşılaştırılmıştır. Kadir Gecesi'nin diğer gecelerden aziz oluşu anlatılmakla birlikte diğer geceleri de aynı azizlikte yaşanmasını istemektedir. Diğer bir beyitte ise şu şekilde işlenmiştir.

Ol gice kim ser-i zülfünle geçürdüm evkât

Leyle-i kadr imiş ol viridi bana tâze berât (84/1)

O gece ki başın ve saçlarınla vakitler geçirdim, o gece kadir gecesiymiş bana taze bir berat verdi. Bu beyitte şair sevgiliyle baş başa geçirdiği vakitlerden ve sevgilinin saçlarıyla geçirdiği vakitlerden öylesine mutlu ki bu mutluluk ona kadir gecesi gibi görülmektedir. Müslümanlar nasıl ki yaptığı ibadetlerle kurtuluş beratını eline alıyor ve seviniyorlarsa âşık da sevgiliyle baş başa geçirdiği vakitten hoşnut ve bundan kurtuluş beratını almaktadır.

B. TASAVVUF

1. Tasavvufî kavramlar

1.1. Vahdet/ Vahdet-i Vücûd

“Sözlükte “birlik” anlamına gelen vahdet tasavvufta her şeyi bir olarak ve bir içinde, nesnelere Allah ile görmek demektir.”¹⁸⁰ Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna ermek demek olan vahdet-i vücûd sadece Allah (cc) vardır onun dışında bir varlık yoktur esasına dayanan bir tevhid anlayışıdır.¹⁸¹ Tasavvufta mutlak varlık Allah’tır onun dışındaki her şey onun yansımasıdır. Tasavvufta üç farklı vahdetten söz edilmiştir. “Vahdet-i Kusûd: Kulun kendi irade düşünce ve arzusunu Allah’ın irade düşünce ve arzusuyla birleştirmesidir. Vahdet-i şühûd Kulun Allah’ın tecellisini her yerde görmesi demektir. Vahdet-i vücûd Allah’tan başka varlık olmadığı idrak ve şuuruna sahip olmaktır.”¹⁸² Yaratılmış olan her şey Allah’ın bir yansımasıdır. Yani onlarda Allah (cc) görebilmek bunu kavrayabilmektir. Vahdet-i vücûd zevkle elde edilir, yaşanarak bilinir. Kitap okunarak öğrenilebilecek bir felsefe sistemi değildir. Vahdet-i vücûdu zevken öğrenen sâlik, gerçek varlığın bir olduğunu Hak ve onun tecellilerinden başka hiçbir şeyin bulunmadığını bilir.¹⁸³

Mîr Seyyid Nigârî divanında meyhane-i vahdet, vahdet şarabı, guşe-i vahdet, vahdet makamı gibi tamlamalarla kullanılmıştır. Tasavvufta olduğu gibi her şeyi bir olarak görmek anlamında kullanılmaktadır.

Biz vahdetiz mezhebimiz râh-ı Hudâdır

Hoş râh-reviz sâf diliz pâkîze dîniz (287/4)

Biz vahdetiz, mezhebimiz Hudâ’nın yoludur, temiz gönlümüz, temiz dinimizle hoş bir yolcuyuz. Vahdet kelimesi burada bir ve tek anlamında kullanılmıştır. Hudâ’nın yolundayız onun yolunda hoş bir yolcuyuz, gönlümüz ve

¹⁸⁰ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, 2006, s. 676.

¹⁸¹ Ahmet Ögke, Dilaver Gürer, Himmet Konur, vd., *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s.469.

¹⁸² Karaman vd., age, s.676.

¹⁸³ Cebecioğlu, age, s.740.

dinimiz temizdir. Burada kast edilen vahdetle Allah'a ulaştığını ifade etmektedir. Bir diğer beyitte ise vahdet köşesinde ne yapması gerektiğini şöyle izah eder

Söyle yeter dâdına bir dâd-res

Gûşe-i vahdetde Ehad yâ Ehad (811/VIII/4)

Vahdet köşesinde bir demek yeter. Vahdet kelime anlamıyla Allah'ın birliğini tam anlamıyla kavramaktır. Şairimizde vahdet köşesinde sadece bir diyerek ona ulaştığını ifade etmektedir.

Vahdete sığmaz ene'l-Hak sözünü söylemezem

Rabbi erinî dimezem matlab-ı Mûsâyam men (546/2)

Vahdette sığmaz Ene'l Hak sözünü söylemek, Rabbi erini demem Mûsâ'nın isteğiyim ben. Ene'l Hak ve Rabbi erini sözleriyle telmih sanatı yapılmıştır. Vahdet makamında Allah'a ulaşmak vardır. Bu makama ulaşan kimse Ene'l Hak sözünü söylemez, çünkü her zerresi ile Allah'ı anlamıştır. Rabbi erini ise Hz. Mûsâ'nın Allah(cc) görme isteğidir. Şair bunun Mûsâ'nın isteği olduğunu kendi isteği olmadığını ifade etmektedir.

Var mı 'âlemde bir mazhar-ı lutf-ı İlâh

Gûşe-i vahdetde bir 'âşık-ı tenhâ gibi (813/50)

Dünyada İlâh'ın lütfunu sahiplenmek gibisi var mı, vahdet köşesinde bir تنها âşık gibi. Dünyada sahip olunacak en güzel şeyin Allah'ın iyiliğine mazhar olmaktır. Vahdet köşesinde ise Allah aşkını yaşamaktır. Vahdet bir anlamındadır. Orada Allah'tan başka bir aşk düşünülemez Mîr Nigârî bunu vahdet köşesinde تنها bir aşk yaşadığını ifade ederek anlatmaktadır.

1.2.Tecellî

Tecellî sözlükte “aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmek” demektir. Kelime itibariyle bu manalara gelen tecellî, tasavvufta daha çok gaybten

gelen kalpte zâhir olan nurlardır. ¹⁸⁴ Görünmeyen kalplerde görünür hale gelmesidir. Her ilâhî ismin tecellî ettiği yere ve yöne göre türlü türlü şekilleri vardır. Tecellî kavramında daima bir gaybten şuhûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilinirliğe, belirsizlikten belirliliğe geçiş vardır. ¹⁸⁵ Divanda tecellî kavramı tasavvufî terim olarak kullanılmakla beraber Hz. Mûsâ kıssasında Allah (cc) Tur Dağı'na tecellîsi olarak kullanımı göze çarpmaktadır.

Tecellî-i mu'cize berk urur bu gice

Tûrdadur subh-dem gelür dest-i beyzavî (656/7)

Tûr Dağı'nda Hz. Mûsâ'nın tecellîsinin görüldüğünden bahsedilmektedir. Hz. Mûsâ Allah'ın tecellîsinden dolayı bayılmıştır. Bunun için mutasavvıflar Allah'ın dünya gözü ile görülemeyeceğinden bahsetmektedirler.

Sevgiliye kavuşmakla yüzde ve kalpte nur tecellîsi anlamında da kullanılmıştır.

Tecellî-i cemâlin kande görse dil tavâf eyler

Döner âteş-perestler görse her yerde ocağ üzre (615/6)

Tecellî eden yüzünü nerde görse gönül tavâf eder, ateşperestler nerde görürlerse hemen üstünde dönerler. Burada şair sevgilinin yüzüne cemaline inen tecellîden bahsetmektedir. Bu öyle bir nurdur ki nerde görürse gönül hemen onu tavâf eder ateşe tapanlar görürseler onlarda hemen ibadetleri gereği etrafında dönerler. Sevgilini yüzündeki parlaklığı şair tecellî ile ifade etmektedir.

Muztarib olmaz idim bâdiye-i sevdâda

Virmeseydi eger ey mâh tecellîn harekât (84/5)

¹⁸⁴ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, s.119.

¹⁸⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2001, s.341.

Eğer ay yüzünü tecellisi hareket vermeseydi, sevda sahrasında ıztıraplı olmazdım, şair bu beyitte de sevgilinin yüzündeki parlaklığı ondaki tecellîye bağlamaktadır ve sevda çölünde ıztıraplı olmasına bu parlaklık neden olmuştur.

Mürşidlerin himmetiyle müridlerin gönlüne inen nur tecellisi anlamında da kullanılmıştır.

Ey bâr-ı Hudâ budur temennî

Eyle idesin ki bir tecellî (814/75)

Öyle bir tecellî edesin, ey ışık veren Hudâ temennim budur. Yol gösteren daima Hudâ'dır şair burada Rabb'inden bir niyazda bulunmaktadır. Öyle bir tecellî et ki kalbime bana yol göster beni nurunla aydınlat. Şair kalbine Rabb'inin tecellîsini arzulamaktadır ve bunu rabbinden istemektedir.

1.3. Fenâ / Bekâ

Sözlükte yok olma, yokluk geçip gitme¹⁸⁶ gibi anlamlara gelen fenâ kavramı tasavvufta ise, kulun kötü sıfatlardan arınması ve bunların yerini ilâhî sıfatların almasıdır. Fenâ hali, kulun benliğinin kaybolması ile tevhîdin gerçekleşmesidir.¹⁸⁷ Bekâ ise devam, sebat, evvelki hal üzerine kalmak, bâkilik gibi anlamlara gelir.¹⁸⁸ Tasavvufta bekâ kulun kendinde olandan geçip Allah'a ait olan şeylerle bâki olması anlamındadır.¹⁸⁹ Fenâdan kastedilen mânâ, kişinin kötü sıfatlardan arınması, bekâ da güzel vasıfların insanda bulunmasıdır. Bir kimsede kötü sıfatlar yok olursa onda güzel hasletler belirmeye başlar. Bunun tersi de olabilir kötü sıfatların çoğaldığı bir insanda güzel vasıflar kaybolur.¹⁹⁰

Tasavvufî hayata giren mürid bir mürşidin gözetim ve denetimi altında, kabiliyetine göre değişen bir süre içinde çeşitli riyâzet ve mücâhedelerle nefsinin

¹⁸⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara,1996,s.256.

¹⁸⁷ Cebecioğlu, age, s.208.

¹⁸⁸ Devellioğlu, age, s.80.

¹⁸⁹ Cebecioğlu, age, s.80.

¹⁹⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s.196.

terbiye eder. Bu terbiye ve tezkiye sonucunda ulaşılan noktaya “fenâ-bekâ” adı verilmiştir.¹⁹¹

Nigârî divanında fenâ bekâ kavramı çok sık kullanılan kavramlar arasındadır. Fenâ mülkü, fakr ü fenâ, fakr u bekâ, ba‘de'l-fenâ, milk-i bekâ şekliyle kullanılmıştır. Kendi içinde bulunduğu fenâ bekâ hallerinden bahsederken bu kavramlar hakkında da açıklamalar yapmıştır.

Cünûniyyet ‘aşkın bidâyetidir

Bekâ ba‘de'l-fenâ nihâyetidir (271/1)

Çılgınlık delilik, aşkın başlangıcıdır, fenâdan sonra bekâ aşkın sonudur. Nigârî bu beyitte kendi aşk anlayışını özetlemektedir. Ona göre aşkın başlangıcı çılgınlık delilik halidir ki bu hali herkes müşahede etmektedir. Aşkın son hali ise fenâdan sonra gelen bekâdır ki burada her şeyden vazgeçip Allah’la bâki olmak olarak değerlendirir aşk halini. Fenâ ülkesini terk edip bekâ mülküne ulaştığını söyler ve bekâ mülkünü kendisine vatan edindiğini şu şekilde dile getirmiştir.

Terk ü tecrîd eyleyüp kıldım bekâ mülkin vatan

Sâye-i fakr u fenâda devletim oldur benim (457/2)

Dâr-ı fenâ içre dil vasl-ı hayâl itmegil

Gözet bezm-i bekânı virme fikr-i muhâle (598/3)

Gönül fenâ hali içinde kavuşmayı hayal etmesin, bekâ meclisini gözet fikrini boşa götürme. Beyitte bekâ durumuna yükselmenin öneminden bahsedilmektedir. Fenâ halinde oyalanmak istemez Nigârî hemen bekâ meclisini gözetlemektedir.

1.4. Seyr ü Sülûk

“ Hakka ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhi yolculuk demektir.”¹⁹² İki kelimedden oluşan bu terkipte seyr gezmek sülûk

¹⁹¹ Mustafa Kara, “Fenâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C.12, s.333-335.

¹⁹² Karaman vd., age, s. 591.

ise yürümek demektir. Tasavvufta seyr cehaletten ilme, kötü huydan güzel ahlaka, kendi varlığından Hakk'ın varlığına doğru hareket etmektir.¹⁹³ Seyru sülûkte maksat kişisel irade ve istekleri yok ederek bir mürşid öncülüğünde ilâhî iradeye teslim olmaktır. Seyr ü sülûkun gayesi sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip tam anlamıyla kendisini ilâhî iradenin hâkimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkân veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir mürîdin seyru sülûkunu tamamlaması bu ehliyeti kazanması anlamına gelir.¹⁹⁴

Mîr Nigârî divanında dört yerde geçen seyru sülûk kavramı şu şekilde kullanılmıştır.

Her şâm u seher seyru ü sülûk eyledim âhir

Hâk-i kadem-i Ahmed-i Muhtâra yetişdim (444/5)

Her sabah akşam, seyru sülûk eyledim sonunda, Ahmed-i Muhtar'ın ayağının toprağına yetiştim. Şair her an seyru sülûk halinde olduğunu ve en sonunda da peygamberimizin ayağının tozuna yetiştiğini ifade etmektedir. Her Müslümanın görevlerinden biri de Hz. peygamberi rehber edinmektir. Çünkü o müminler için üsve-i hasenedir. Şair her anında seyru sülûkle ancak peygamberin ayağının tozun eriştiğini ifade etmektedir.

Didim âyâ ne olur 'âkıbet-i seyru ü sülûk

İtmi'nân-ı ebedî devlet-i ebkân didiler (196/9)

Acaba seyru sülûkün akıbeti ne olur dedim, ebedi emniyet içinde mutlu bir devlet dediler. Şair seyru sülûk halindeki insanların durumunu açıklamaktadır. Emniyet içinde olduklarını inanmanın lezzetinde olduklarını ve daima mutlu bir şekilde olacaklarını söyleyerek seyru sülûk halinin güzelliğinden bahsetmektedir. Diğer bir beyitte ise şu şekilde anlatılmaktadır ehli seyru sülûk.

Erbâb-ı sülûki san melekdir

Perverdesi hürşîd-i felekdir (841/455)

¹⁹³ Yılmaz, age, s.212.

¹⁹⁴ Uludağ, age, s. 312.

Erbabı sülükü melek san, dünyanın yetiştirilmiş bir güneşidir. Seyru sülük yolcuğuna çıkan tarikat ehli yüceltilmektedir. Onları meleklerle eş tutmaktadır. Ve dünyanın yetiştirilmiş birer güneş olarak görmektedir. Bu şekilde görmesinin nedeni seyru sülük sonunda tarikat ehli kâmil insan mertebesine ulaşır ve etrafına yol göstermeye başlamıştır etrafını aydınlatmaktadır. Onun için seyru sülükte yol almış her tarikat ehli bir güneş gibi dünyayı aydınlatmaktadır.

1.5. Aşk

“Arapça aslı ışık olup sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir.”¹⁹⁵ Tasavvufî bir terim olarak aşk şu şekilde tarif edilmektedir. “Sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması, sevginin son mertebesi, varlığın yaratılış sebebi, varlığın aslı anlamında kullanılmaktadır.”¹⁹⁶

Divan edebiyatından ve tasavvufta aşkın iki şekli görülmektedir: İlâhî aşk ve beşeri aşk. Beşeri aşk bir güzele karşı hissedilen duygudur. İlâhî aşk ise Allah (cc) duyulan aşkı ifade eder bu aşk Mecazi aşk olarak da ifade edilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde aşk ifadesi yerine “Hub ve mehabbet, vüdd ve meveddet” kelimeleri ve türevleri kullanılmıştır. Tasavvufta amaç Allah’a ulaşmaktır. Allah’a ulaşmanın yoluyla aşktan geçmektedir zira Allah’a akılla ulaşmak mümkün değildir. Akılla Allah kavranabilir ancak Allah’la bütünleşmek ancak aşkla olur.¹⁹⁷

Mîr Nigârî divanında aşk çok sık kullanılmıştır. Genellikle ilâhî aşk anlamında kullanılmıştır. Bazı beyitlerde ise beşeri aşkı anlatacak şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Silsile-i ‘aşk ile durur kâr-ı hakikat

Bî-silsile-i ‘aşk dil-ârâ ele gelmez (303/9)

Aşk silsilesi ile durur hakikat kârı, silsilesiz aşk gönül alan ele gelmez. Hakikatin gerçeğin aşk silsilesi ile ayakta durduğunu ifade etmektedir. Tüm

¹⁹⁵ Süleyman Uludağ, “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, C.4, s.11-17.

¹⁹⁶ Karaman vd., age, s. 40.

¹⁹⁷ Cebecioğlu, age, s.38.

hakikatlerin başlangıcı olarak görmesi Nigârî'nin aşka verdiği önemi göstermektedir. Aşka olan tutkusunu şu şekilde ifade eder.

Ey gönül gam çekme zîrâ görmeyüz dûzah yüzün

İmdi şems-i 'aşka kim pervâneyiz sûzâneyiz (296/6)

Ey gönül gam çekme zira cehennem yüzünü görmeyiz, şimdi aşk güneşine pervaneyiz. Şair aşka bağlı olduğu için cehennem yüzünü görmeyeceğini düşünmektedir. Pervane gidi aşkın çevresinde yanıcı ateşini hissetmekte ancak bu ateş onu diğer dünyadaki cehennem ateşinden koruyacaktır. Buradaki aşk Allah aşkıdır. Onun için diğer dünyada cehennemde olamayacağını ifade etmektedir. Aşkı inkâr eden vaize ise aşağıdaki beyitle cevap vermektedir.

Nefy idermiş vâ'iz 'aşkı gâlibâ

Kör imiş ki şemsi inkâr eylemiş (345/4)

Vaiz aşkı yok sayarmış galiba, kör imiş güneşi inkâr ediyor. Vaizin aşkı reddetmesine onu yok saymasına karşılık onu güneşe benzeterek inkâr edilemeyeceğini söylemektedir. Aşkı inkâr eden güneşi inkâr eden bir köre benzetmiştir. Aşkın gerçek olduğunu ve asla inkâr edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

âlîbe gûşe-i vahdet gibi mekteb olmaz

Perveriş eylemege 'aşk gibi âb olmaz (305/1)

İsteyene vahdet köşesi gibi okul olmaz, terbiye etmeye, eğitmeye aşk gibi su olmaz. Vahdet köşesinde her şey öğrenilir talep eden herkes nasiplenebilir. Eğitmeye terbiye etmeye beslenmeye ise en güzel su aşktır. Aşkla her şey büyür her şey aşkla olur. Nigârî aşkın öneminden bahsederek onu hayat kaynağı suya benzetmiştir.

Kılma ta'dâd-ı mezâhib bize kim vahdetiz

'Âlem-i 'aşkda ey hâce dü mezheb olmaz (305/3)

Mezheplerin sayısını söyleme biz vahdetiz, biriz. Ey hoca aşk okulunda iki mezheb olmaz. Mîr Nigârî vahdet olduğunu yani Allah'ın varlığında yok olduğunu ifade etmektedir. Aşk âleminde mezhepler olmaz tek mezheb olur. O da Allah (cc)

duyulan aşktır. Nigârî Allah aşkı dışındaki aşkı kabul etmemektedir. Asıl aşkın bir olan Allah'a duyulan ilâhî aşk olduğunu vurgulamaktadır.

1.6. Nefs

“N-f-s kökünden türeyen nefis sözlükte ruh cân, akıl, insanın şahsı, bir şeyin varlığı, zatı, içi, hakikati, beden, ceset, kan, azamet, izzet, kötü söz, bir şeyin cevheri, arzu ve istek demektir.”¹⁹⁸ Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde nefis sözcüğü geçmektedir. “ İnsanlardan öylesi vardır ki, Allah'ın rızasını arayıp kazanmak amacıyla nefisini satın alır. Allah kullarına karşı şefkatli olandır.”¹⁹⁹

“Tasavvufta nefis kavramı kendisinden iradi hareket, duygu ve hayat kuvveti bulunan latif bir cevher şeklinde tanımlanmaktadır. Kötülüğü emreden anlamına geldiği gibi Allah tarafından insana üflenen ruh-i Rahmâni ilâhî ben anlamında kullanılmıştır. Mutasavvuflar nefsi: Nefs-i emmare, nefis-i levvame, nefis-i kâmile, nefis-i raziye, nefis-i merdıyye, nefis-i mutmaine, nefis-i mülheme, nefis-i zakiye ve nefis-i safiye kısımlarına ayırmışlardır.”²⁰⁰

Divanda nefis kelimesinin kullanımı tasavvuftaki kullanımıyla örtüşmektedir.

Cürm ile seher ü şâmı geçer nefis-i habîsin

‘Ömrümde ki bir zerre günâh eylemedim dir (158/5)

Kötü nefsin gece gündüzü hep suçla geçer, ömrümde bir tek günah işlemedim der. Nefis-i emmare kötülüğü emreden nefistir. İnsana her zaman kötülüğü emretmesine rağmen kötü nefis ben bir zerre bile günah işlemedim demesi eleştirilmektedir.

Ur dile tâ âteşi yansun çerâğ

Kes başımı nefsin uyansun çerâğ (811/XIX/3)

¹⁹⁸ Karaman vd., age, s.522.

¹⁹⁹ Bk., Bakara, 2/207.

²⁰⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, s.35.

Gönle vur kandilin ateşi yansın, nefsin başını kes kandil yansın. Şairin gönlünde öylesine acılar sıkıntılar var ki dokunulduğunda bu ah ile kandilin yanacağını ifade etmektedir. Nefsin başının kesilmesi ise onun hevâ ve isteklerinden uzaklaşmaktır. Ne zaman nefsin isteklerinden uzaklaşırsa o zaman insanın içindeki birçok iyi özellik ortaya çıkar. Nefsin isteklerine uymamanın acısını ise diğer bir beyitte şu şekilde dile getirmektedir.

Geçdi evkâtım hevây-ı nefis ile

Dutmadım fermân-ı Kur'ân ey diriğ (375/3)

Bütün vakilerim nefsin istekleriyle geçti, eyvah Kur'an'ın fermanını tutmadım. Nefsin istekleri bu dünyalıktır nefsin her istediğini yerine getirmen diğer dünyayı unutmaktır. Şairimiz bu durumdan pişman olmuştur. Çünkü hep nefsin istediklerini yaptığını ancak Kur'an'ın fermanına uymadığını söyleyerek pişmanlığını dile getirmektedir.

1.7. Takvâ

“Bilinçli davranma, uyanıklık dikkatli olma, sakınma, korunma, korkma, endişelenme, kaygılanma”²⁰¹ gibi anlamlara gelen takvâ Allah'a kulluk bilinciyle hareket etmektir. “Dinî terim olarak takvâ îmân edip emir ve yasaklara uyarak, Allah'a karşı gelmekten sakınmak, dünya ve ahirette insana zarar verecek ilâhî azaba sebep olabilecek inanç, söz, fiil ve davranışlardan ve her türlü günahattan sakınmak anlamına gelir.”²⁰²

Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçen takvâ kavramı iyi bir müminde bulunması gereken özellik olarak zikredilmektedir. “...Şüphesiz ki Allah takvâ sahiplerini sever.”²⁰³

Takvâ sözcüğü divanda tasavvufî anlamında kullanılmakla beraber sevgili ve âşik karakterinden uzak olarak kullanılmıştır.

²⁰¹ Serinsu vd., age, s.349.

²⁰² Karaman vd., age, s.348.

²⁰³ Bk., Tevbe, 9/4.

Söyleme ‘âşıklara takvâ sözün

Gülşen-i meyhâneye salma melâl (811XXXIII/8)

Âşıklara takvâ sözünü söyleme, meyhane bahçesine üzüntüyü salma. Takvâ ehli bir insanın yapmayacağı şeyleri âşık yapmaktadır. Onun için âşıklar takvâ sözü söylendiğinde meyhaneyi bir üzüntü almaktadır. Kendilerini takvâdan uzak gördükleri için üzülmetedir âşıklar.

Vâ‘izâ söyleme bî-câ dime takvâ takvâ

Mezheb-i ‘aşkda yok din melâmetdir bu (569/9)

Ey vaiz boş yere takvâ sözünü söyleme, aşk mezhebinde yok bu kınanmışlık dinidir. Beyitte şair nasihat eden vaize seslenerek boşuna takvâ sözcüğünü tekrarlamamasını istemektedir. Çünkü aşk mezhebinde böyle bir durum yoktur. Âşıklar kınanmış olan kişilerdir. Onların bu durumunun takvâ ile alakası yoktur ve o yöne meyil etmezler. Takvâ ehlinin kim olacağını şu şekilde ifade etmiştir.

Yok, dahlimiz ey hâce ki ol Kâdir-i mutlak

Kıldı size takvâ bize peymâneyi kısmet (819VII/4)

Ey hoca müdahalemiz yoktur, Allah size takvâyı bize de kadehi kısmet olarak verdi. Takvâ ehli olarak hoca görülmektedir. Aşğın payına düşense içki kadehidir. Bu durumdan üzülmemektedir zira bu durumu kadiri mutlak olan Allah(cc) böyle istemiştir.

1.8. Hevâ

Sözlükte “istek, heves, meyil, sevme, düşme” gibi anlamlara gelen hevâ kelimesi terim olarak “nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı olan eğilimi” yahut “doğruluk, hak ve faziletten saparak haz ve menfaatlere yönelen nefis” mânasında kullanılmıştır.²⁰⁴ Bu terim nefsin şehvete ve zevke düşkünlüğünü ifade ettiği gibi ilim sahibi olmadan sahibine emir veren nefis anlamında da

²⁰⁴ Mustafa Çağırıcı, “Heva”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C.17, s.274-276

kullanılmaktadır. Islah edilmemiş nefis kişiyi mâsivâyâ yönelterek günahlara sürükler.²⁰⁵

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde hevâ kavramı kullanılmaktadır. “Hevâ ve hevesini kendisine ilah edineni görmedin mi?”²⁰⁶ diyerek sıradan arzuların esiri olanlar eleştirilmiştir. Mutasavvıflar da hevâ ile ilgili uyarılarını her zaman yapmışlardır. Hevâyı dini yaşantı için en büyük tehlikelerden biri olarak görmüşlerdir. Hevânın esaretinden kurtulmanın gerçek hürriyet sayılması, başta sûfiler olmak üzere bütün İslâm ahlâkçılarının ortak görüşüdür.²⁰⁷

Nigârî ma'nîdâr olmak gerek söz

Hevâyî söyleyen dilden ne hâsıl (425/9)

Söz manidar olması gereklidir Nigârî, hevâyı isteyen gönülden ne çıkar. Bu beyitte Nigârî söylediği sözlerin anlamlı olması gerektiğini söyleyerek hevâ ile gönülden söylenen sözlerdense bir şey ortaya çıkmayacağını ifade ederek sözlerin içten ve gönülden söylenmesi gerektiğini anlatmaktadır. Hevâ ve isteklerini söyleyen gönülden bir şey ortaya çıkmayacaktır. Çünkü hevâ ile söylenen sözler tamamen boştur. Nigârî sözlerin manidar anlamlı olması için içten olması gerektiğini söylerken aynı zamanda da hevâdan arınması gerektiğini ifade eder.

Degül bî-hûde erbâb-ı gönül sahrâ-yı hicrânı

Gezer zîrâ hatâ kılmış hevâda gûşmâlıdır (209/4)

Gönül ehlinin ayrılık sahrasında gezmesi boşa değildir, çünkü hevâda hata kılmıştır düzeltilmelidir. Şair gönül ehlinin ayrılık sahrasında gezmesinin boşa olmadığını bunun nedeninin hevâsından kaynaklandığını ve bunun hemen düzeltilmesi gerektiğini düşünmektedir. Gönül ehli yani âşık asla ayrılık düşünemez her ne olursa olsun sevgili ile ilgilidir ve bu ilgi asla bitmez. Sevgiliyi bırakıp

²⁰⁵ Molla Câmî, *Lüccetü'l Esrâr Sırlar Denizi*, trc.,M.Ali Özkan, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2017, s.113.

²⁰⁶ Bk., Furkan, 25/43.

²⁰⁷ Mustafa Çağrı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 1989, s. 30-31.

gitmeyi düşünemez. Şair böyle düşüncenin hevâdan kaynaklanan bir hata olduğunu düşünmektedir.

1.9. Gayb

Gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, gözden kaybolmak anlamlarında kullanılan gayb dini terim olarak nakle dayalı bilgi olmaksızın hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı demektir.²⁰⁸ Gaybî bilgilerin biri mutlak gayb diğeri izâfî gayb olmak üzere iki türlü olduğu genellikle kabul edilir. Mutlak gaybı sadece Allah (cc) bilir ondan başka kimse bilemez. izâfî gaybi bilgiler ise belli zamanda gayb olan daha sonra bu niteliği ortadan kalkan bilgilerdir.²⁰⁹ Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçen gayb kelimesi sadece Allah tarafından bilinen mutlak gaybı ifade eder. De ki Allah'tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.²¹⁰ Müminlerin özelliklerinden biri de bildirilen gayb âlemine îmân etmeleridir. Allah'ın resulü aracılığı ile bildirdiği gayb âlemine îmân etmeyi Kur'an-ı Kerim şu şekilde emreder. Onlar gayba îmân ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar.²¹¹

Mutasavvıflara göre gayb Allah'ın insandan gizlediği her şeydir. Mîr Nigârî divanında da gayb kullanılan kavramlardan biridir. Gayb âlemi, âlemi gayb, gaybeti azam, gaybet şekliyle kullanılmıştır.

Açılmaz bir mu'ammâdır bilinmez 'ilm-i kimyâdır

Mücerred gaybdır düşvâr-ter-esrârdır sevdâ (5/4)

Açılmaz bir bilmededir, bilinmez bir kimya ilmidir, sevdanın sırrı zor soyut bir gayb âlemidir. Şair beyitte sevdanın sırrından bahsetmekte ve ona ulaşmanın zorluğunu anlatmaktadır. Bilinmesi zor bir bilmeceye, bilinmesi zor bir kimya ilmine ve en sonda da soyut olan gayb âlemine benzeterek sevdanın sırrına ulaşılmanın meşakkatli bir iş olduğundan bahsetmektedir.

²⁰⁸ Karaman vd., age, s.200.

²⁰⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, s.252.

²¹⁰ Bk., Neml, 27/65.

²¹¹ Bk., Bakara. 1/3.

Ne bilür olmayan ‘ârif bizi gayb ‘âleminin

Çekmişiyiz ‘aynımıza sürme-i ahfâsından (443/2)

Arif olmayan bizi ne bilir, gözümüze gayb âleminin gizli sürmesinden gözümüze çekmişiz biz. Gayb âlemi bilinmeyendir ancak şair burada arif olanların bunu bilebileceğini arif olmayanların da bu bilgiye hâkim olamayacaklarını ifade etmektedir. Şairin gözüne sürme olarak çektiği ahfâ en gizli sırlardır ki bu sırta sadece arif olanlar vakıf olabilir.

1.10. Halvet

Halvet, yalnız kalıp tenhaya çekilme anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta mürîdin, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek için dış dünyayla bağlantısını kesip belirli bir süre yalnız kalmasını ifade eder.²¹² Halvet tarîkate intisâb eden bir mürîdin belli bir zaman sonra şeyhin isteğiyle insanlardan uzaklaşarak yalnızca bir yerde inzivaya çekilmesi ve bir süre içinde devamlı Hakk’ı zikretmesidir.²¹³ Mutasavvıflar halvetin temelini Hz. Peygamberin Hirâ Mağarasına çekilip yalnız kalmasını gösterirler. Bir şeyhin gözetiminde çilehâne veya halvethâneye girip erbaîn çıkarmaya da halvet denilmiştir.²¹⁴

Nigârî divanında halvet kelimesi genellikle gûşe-i halvet tamlamasıyla kullanılmıştır.

Gûşe-i halvette meded yâ meded

Söyle yeter dâdına bir dem Samed (811/VIII/8)

Halvet kösesinde imdat ya imdat söyle, bir zaman Allah yeter sana. Şair beyitte halvet köşesinde rabbinden yardım dilemektedir. Yardım, yardım dedikçe Allah (cc) onun yardımına gelecektir. Halvet halinde sadece Allah’a yakın olmayı onunla meşgul olup ondan yardım dilemeyi istemekte ve bunu yapmaktadır. Çünkü Samed olan Allah her şeye kadirdir, gücü yetendir.

²¹² Cebecioğlu, age, s.249.

²¹³ Eraydın, age, s.139.

²¹⁴ Süleyman Uludağ, “Halvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C.17, s.386-387.

Geçdik ey Seyyid Nigârî sohbet-i ağıyârdan

Yâr halvet-hâne-i dilde yaradandır sana (40/6)

Ey Seyyid Nigârî ağıyârın sohbetinden geçtik, gönül halvethanesinde sana yâr yaradandır. Ağıyâr ile kast edilen Allah cc sevgisi dışındaki her şeydir. Şairimiz Allah sevgisi dışındaki her şeyden vazgeçtiğini ifade ederek gönül halvethanesinden tek sevgili olarak Allah'ı görmektedir. Allah sevgisi dışındaki her şeyden uzaklaşmak istemektedir. Onun için kendi gönül halvethanesindeki tek yâr Allah'tır.

1.11. Gaflet

Farkına varmama, uyanık olmama ve habersizlik halidir. Gaflet, kulun Allah'tan habersiz olması, yaratılış gayesini unutması, âleme tefekkür gözü ile bakıp ondaki ince ve hikmetli işleri göremiyor olmasıdır.²¹⁵ Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de kullanılan gaflet kavramı habersiz olma anlamında kullanılmıştır ve müminlerin gaflet içinde olmamaları istenmiştir. "Gönülden yalvararak, korku ile ve yüksek olmayan bir sesle, sabah ve akşam Rabbini zikret. Sakın gafillerden olma!"²¹⁶

Divanda gaflet sözcüğü çok sık kullanılmamıştır. Divanda beş yerde geçen gaflet sözcüğü tasavvufçuların kullanımına ve Kur'an-ı Kerim'de geçen kullanımlarla örtüşmektedir.

Gezme ey gönlüm kuşu bî-bâk gafletten sakın

Hâzır ol bâz-ı ecel bir gün şikâr eyler seni (683/5)

Ey gönül kuşu korkusuzca gezme gafletten sakın, hazır ol ecele oynayan bir gün seni av eyler. Şair kendisine seslenerek gönül kuşunun cânının korkusuzca gezmemesini istemektedir. Özellikle gaflette olmamasını istemektedir. İkinci dizede ise bunun sebebini şöyle açıklamaktadır. Hazırlıklı ol bir gün Azrail seni av eyler ve ömrün sona erer. Dünyanın geçiciliğine kanılmaması gerektiği ve daima uyanık olmak gerektiği vurgulamaktadır. Gaflete düşmemekten kastı ise Allah'tan

²¹⁵ Cebecioğlu, age, s.222.

²¹⁶ Bk., A'râf, 7/205

uzaklaşacak her türlü yol kast edilmiştir. Allah'ın emir ve yasaklarına uymamak gafletin en büyüğüdür. Bundan sakınılmasını istemektedir. Zira ölüm her an gelebilir.

1.12. Zikir

Sözlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamındaki zikir (zıkr) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) dinî literatürde “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır.²¹⁷ Tasavvufta mürîdin Allah’ın isimlerini ve Kelime-i Tevhîd’i tekrar etmesini, biran bile olsa Allah’ı unutmamasını ifade eder.²¹⁸ Belli kelime ve ibareleri farklı zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleridir.²¹⁹ Her tarîkatın kendine ait bir zikir anlayışı vardır. Bazı tarîkatlarda zikirle musiki de eşlik etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de kalplerin ancak Allah’ı zikretme huzur bulacağı ifade edilir. “Bilin ki, kalpler ancak Allah’ın zikriyle huzur bulur.”²²⁰ Zikir ibadeti ihlâsın ve ihsan halinin teşekkülüne vesile olur. Kalbin muhafazası açısından da elzemdir.²²¹ Zikir Nigârî divanında da üzerinde çok durulan bir kavramdır. Zikir kavramının özellikle Allah’ı unutmamak olduğunu şöyle ifade eder.

Zikrimdir Allâh her bir mahalde

Her bir mahalde zikrimdir Allâh (624/3)

Her yerde zikrim Allah’tır diyerek Allah’a olan şükrünü yapmaya çalışmaktadır. Tarîkatlarda Allah lafzını söylemek zikirlerin en güzeldir. Mîr Nigârî de Allah ifadesini bunun için her yerde söylemek istemektedir. Diğer beyitlerde ise zikrinin Muhammed ve Kur’an-ı Kerim olduğunu söyler.

Fikrim bu ki benden ola hoş-hâl-i Muhammed

Zikrim budur ey ‘âşık-ı ebdâl-i Muhammed (823/IV/2)

²¹⁷ Reşat Öngören, “Zikir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C.44, s.409-412.

²¹⁸ Cebecioğlu, age, s.727.

²¹⁹ Uludağ, age, s.308.

²²⁰ Bk., Rad, 13/28

²²¹ Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler Kavramlar*, İnkılâb Basım Yayım,2011, s.443.

Hem vâsf-ı Habîbin ola fikrim

Kur'ân-ı tehyye ola zikrim (841/77)

1.13. Zâhir / Bâtın

Sözlükte iç yüz, görünmeyen ²²² anlamına gelen bâtın bir şeyin iç kısmı görünmeyen anlamında Kur'an-ı Kerim'de kullanılmaktadır. Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz? ²²³ Bir şeyin iç kısmını kalp yoluyla bilmektir. Zâhir ise bir şeyin dışı görünen, ortada olan anlamlarına gelir tasavvufta bâtının zıttı olarak bilinir.²²⁴

Ez zâhir ve el bâtın Allah'ın güzel isimlerindedir. Allah'ın sıfatı olarak zâhir, varlığı her şeyden âşikâr olan, her şeye galip gelen, her şeyden yüce olan; bâtın ise hakikati akılla idrak olunamayan, hayal ile tahayyül edilemeyen, duygularla hissedilemeyen, her şeyin içi yüzünü, sırlarını bilen demektir.²²⁵

Divanda zâhir ve bâtın kavramlarının kullanımları kelime anlamıyla ve tasavvuftaki kullanımlarıyla örtüşmektedir.

Ey hâce ki biz bende-i merdân-ı Hudâyız

Ma'nâda şehiz gerçi ki zâhirde gedayız (819/I/1)

Ey hoca biz Hudâ'nın yiğit köleleriyiz, manada padişahız zâhirde ise kuluz. Niğârî kendisinin manada padişah olduğunu ancak zâhirde ise Hudâ'nın bir kölesi kulu olduğunu ifade eder.

Bir cür'a ki merdân-ı Hudâ nâmına çekdik

Bâtında zuhûr eyledi bin gevher-i ma'nâ (819/II/5)

²²² Devellioğlu, age, s.73.

²²³ Bk.,Lokman, 31/20.

²²⁴ Pala, age, s.487.

²²⁵ Karaman vd.,age, s.703.

Hudâ adına bir yudumluk içki içtik, bâtında bin tane mana cevheri açığa çıktı. Beyitte bir cür'a ifadesiyle ilâhî aşk şarabı kast edilmektedir. Görünürde bir yudumluk içkidir ancak mana âleminde bâtında gizli olarak binlerce manası vardır. Görünürde bir şey olmasa da iç âlemi de binlerce manasının olduğunu anlatmaktadır.

1.14. Kurb/ Kurbet

Sözlükte “yakın” anlamına gelen kurb kelimesi tasavvuf terimi olarak genellikle karşıtı olan bu'd ile (uzak) birlikte kullanılır. Sûfilere göre kurb ibadetlere ve taatlere yakın olmak, bu'd da bunlardan uzak kalmaktır.²²⁶Sözlükte “yaklaşmak, yakın olmak” anlamında masdar olan kurbet, ise isim olarak “yakınlık, akrabalık” mânasına gelir. Terim olarak ise kişiyi Allah'a yaklaştıran, sevap kazanmaya vesile olan bütün fiilleri ve davranışları ifade eder.²²⁷ Allah rızası için yapılan tüm ibadetler kurbet kavramının içine girmektedir.

Divanda kurb ve kurbiyyet kavramları iç içe kullanılmaktadır. Nigârî kurbet makamının âşıklara mahsus olduğunu ifade eder.

‘Âşika mahsûsdur mertebe-i kurbiyyet

Neş'e-i dîdâr-ı hub ni'met-i 'uzmâ gibi (813/55)

Kurbiyyet mertebesi aşığa aittir, sevginin görünen neşesi büyük bir nimet gibi. Allah'a yakınlık sevgi ile olabilir onu da elde edecek kişiler âşıklardır. Nigârî kendisinin de bir âşık olduğunu ifade ederek Allah'a yakın olduğunu ifade etmektedir.

Bu ne şevket vü ne rütbet vü ne kurbet kurbet

Kâbe kavseyn bu ne ... bu ne ev ednâ ednâ (12/8)

Bu ne saltanat bu ne rütbe ve bu ne kurbet, bu ne kabe kavseyn bu ne ev edna. Şair kurbet mertebesinin yüce bir yer olduğunu söyler bu öyle bir mertebe ki âyet

²²⁶ Süleyman Ateş, “Kurb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.26, 432-433.

²²⁷ Ahmet Özel, “Kurbet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.26, s.440-441.

iktibâsı ile anlatılmıştır. Peygambere olan mesafesi iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.²²⁸ Kendisinin de kurbette böylesine Allah'a yakın olduğunu ifade etmektedir.

1.15. Hakikat

Gerçek manasına gelen Arapça bir kelimedir. Sûfiler şeriat, tarîkat, hakikat ve ma'rifet şeklinde, Allah'a ulaşma yolunda dört mertebe kabul ederler. Bunlardan üçüncüsü, "hakikat" olmaktadır. Sufiler bunlardan ilkinin avam, ikincisinin havass, üçüncüsünün havassu'l-havâss ve dördüncüsünün de ehass-ı havassü'l-havass'a ait olduğunu söylerler.²²⁹ Tasavvufta hakikat terimiyle zâhirin arkasındaki gizli mana, dini hayatı en yüksek seviyede yaşayarak ilâhî sırlara aşına olmak, Hakk'ın tecellîlerini temaşa etmek anlamlarında kullanılmıştır.²³⁰

Divanda hakikat kavramı çok sık kullanılmıştır. İlâhî sırlara vakıf olma ve gerçekleri görme anlamında kullanılmıştır. Hakikat sırrına ulaşmayı daima hedefine alan Nigârî, divanının hakikat sözü olduğunu söyler ve eserinin sıradan bir divan olmadığını ifade eder.

Hakîkat sözdür bu mecmû'amız

Nebînin ü velînin rivâyetidir (271/4)

Bu mecmuamız hakikat sözdür, nebinin ve velinin rivayetidir. Nigârî bu beyitle yazdıklarının hakikat olduğunu ve değerli olduğunu söylemektedir. Bunu nebinin ve velilerin sözü olmasıyla desteklemektedir.

Nigârî mezheb-i rindânı idrâk eylemez vâ'iz

Hakîkat anlamaz bî-dîn dîni dindârlardan sor (270/9)

Nigârî vaiz rint mezhebini anlayamaz, dini dindarlardan sor hakikati dini olmayan anlayamaz. Şair hakikate ulaşmanın yolundan bahsederken rint olan aşğın hakikati kavrayabileceğini ona ulaşacağını bilmektedir ona göre hakikate ulaşmanın

²²⁸ Bk., Necm, 53/9.

²²⁹ Cebecioğlu, age, s.243.

²³⁰ Mehmet Demirci, "Hakikat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1997,C.15,s.178-179.

sırrı âşık olmaktan geçer. Vaize çatarak onun hakikat sırrına ulaşamayacağını ifade eder. Vaiz sadece dinin görünen yüzüyle hareket etmektedir. Dindar olmayanlar hakikati anlayamaz ancak onu dindarlardan sormak gerekmektedir. Diğer bir beyitte vaize şu şekilde hitap eder ve hakikati anlayamayacağını söyler.

Bir esrâr-ı hafîdir anlamaz hakîkatın vâ'iz

Ene'l-Hak sırrını zîrâ ki ber-dâr olmayan bilmez (315/6)

Gizli bir sırdır vaiz hakikatini anlamaz, enel Hak sırrını itaat etmeyen bilmez. Enel Hak sırrına ulaşmanın yolu, hakikate ulaşmanın yoludur vaiz bunu anlayamaz zira yüzeysel bakmaktadır. Bu sırları anlamamanın yolu Nigârî'ye göre âşık olmaktan geçmektedir.

Bu hakîkat yoludur bunda bulunmaz bâtil

Bâtılam söyleme mahzâ di ki hakkam hakkam (747/2)

Bu hakikat yoludur bunda yalan bulunmaz, batılı söyleme ancak hakkım hakkım de. Hakikat yolunun doğruluğundan bahseden Nigârî bu yolda yalan olmadığını her şeyin doğru olduğunu ve kendisinin de bu yolda bulunduğunu hakkam hakkam diyerek ifade eder.

1.16. Cân

Farsça. Gönül, ruh gibi manalara gelir. Dervîşler için kullanılan bir Mevlevî istilahıdır. Kabul olunmak üzere gelen yeni dervîşlere, Mevleviler cân derler.²³¹ Divan şairlerinin en çok tekrar edilen ve sevgili için feda edilecek bir unsurdur. Sevgiliye ulaşmanın ilk yolu cânından vazgeçmektir. Cân sevgiliye aittir ve ondan vazgeçmekle de sevgiliye ulaşılır.

Tasavvufî bir terim olarak cân insan ruhu mânasına geldiği gibi nefs-i rahmânî ve tecelliyât-ı ilâhîden kinaye olarak da kullanılmıştır. Tasavvufî eserlerde

²³¹ Cebecioğlu, age, s.169.

cân kelimesi bazen Allah anlamında, bazen Resûlullah, bazen da şeyh için kullanıldığı görülmektedir.²³²

Seyyid Mîr Nigârî divanında cân kavramı divan edebiyatındaki kullanımıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Tasavvuftaki anlamında da kullanımı görülmektedir.

Cânân dileyen dağdağa-i cânâ düşer mi

Cân isteyen endîşe-i cânâna düşer mi (636/1)

Sevgili isteyen dileyen cânı için telaş eder mi, cânını isteyen sevgili endişesine düşer mi. Divan edebiyatında birçok şairde işlenen sevgili yolunda cânandan vazgeçmeyi Nigârî de işlemektedir. Sevgilinin yolu meşakkatlidir. Cânını seven kimselere uygun değildir. Ve asla sevgiliye kavuşamazlar sevgiliye ulaşabilmenin ilk yolu cânından vazgeçmektir. Cânını sevenler ise bu yoldan her zaman uzak kalacaklardır. Aynı düşünce diğer bir beyitte de şu şekilde işlenmiştir.

Cân virdise cânânım cân virsem ana cânım

Handâne habîbâne gelmez mi güvenmez mi (641/4)

Cân ver dese sevgilim cân versem ona, güler yüzlü sevgili gelip de güvenmez mi? Sevgili cânını istese cân versem ona sevgilinin âşıktan isteyeceği en değerli şey aşığın cânıdır. Cânını sevgili için her an vermeye hazırdır âşık sevgilinin aşığa güvenip güvenmeyeceğinden emin değildir zira sevgili isterse âşık cânını hiçe sayar ve verir. Tasavvufi anlamda ise şu şekilde kullanılmaktadır.

Dünyâ sana ey vâ'iz ammâ bana bir cilve

Cennet sana ey zâhid ammâ bana bir cânân (708/4)

Dünya sana ey vaiz fakat bana esma-i ilâhînin bir tecellîsidir, cennet sanadır ey zâhid bana ise sevgilidir. Beyitte vaiz ve zâhid tiplerinin istekleri eleştirilmektedir. Birinin istediği dünyadır. Aşığa göre ise dünya sadece esma-i ilâhînin bir tecellîsidir. Asıl olan değildir onun için âşık dünyalık bir şey talep etmez o bu dünyayı tamamen

²³² Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 67.

bir tecellîden ibaret görmektedir. Zahidin istediği cennettir ancak âşık onu değil asıl olan Allah'a kavuşmayı istemektedir. Âşık için cennetin önemi yoktur orayı talep edense zâhiddir. Bu beyitte cânân kelimesi ile Allah (cc) kast edilmektedir.

1.17. Gönül / Kalp

Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hâtır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül Türk edebiyatının divan, halk ve dinî-tasavvufî mahsullerinin en önemli ve en çok işlenen konularından biridir.²³³ Türk dili birçok eski kelimelerinin yerine daha güzellerini buldukça tek etmiş fakat eskiden beri güzel her kelimesini yaşatmıştır. Gönül kelimesi Türk dili var olduğundan beri yaşatılan Türkçe kelimelerdendir. Tasavvufta gönül, kalp çok önemlidir. Mutasavvıflara göre dini gerçekleri ilâhî sırları ancak kalple ulaşılr.²³⁴ Genellikle gönül tasavvuf anlamında gönül ehli de sûfiler anlamında kullanılmıştır.

Mîr Nigârî divanında da gönül kelimesi çok kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gönül, erbabı gönül, ey gönül, ihlâs-ı gönül şekliyle kullanılmıştır.

Nidâ eylerse erbâb-ı gönül bir dem hulûsâne

Gelür cânib-i dilberden sadâ-yı sad hezâr elbet (78/5)

Gönül ehli samimi bir şekilde bir an seslenirse, sevgilinin tarafından yönünden yüz bin ses gelir. Beyitte sevgiliye gönülden samimiyetle seslenilmesi halinde aynı şekilde sevgili yönünden yüz bin ses geleceği ifade edilmektedir. Gönül ehlinden kast edilen tasavvuf ehlidir, sevgili ise Allah'tır. Eğer samimi bir şekilde Allah'tan bir şey dilerse istersen yüz bin defa ses geleceği ifade edilmektedir. Allah'a samimiyetle yönelen kişiye Allah cc daha çok iltifat edeceğinden bahsedilmektedir.

²³³ Cemal Kurnaz, "Gönül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C.14, s.150.

²³⁴ Nihad Sâmi Banarlı, *Türkçenin Sırları*, İstanbul 1975, s. 80-81.

Ey gönül miftâh-ı mihr-ile olur esrâr feth

Bâb-ı muğlâkâtı eyler kâse-i ser-şâr feth (118/1)

Ey gönül, sırların fethi sevgi anahtarı ile olur, kapalı olan kapıyı ağzına kadar dolu olan kadeh feth eder. Gönülde birçok sır vardır ve bunları anlamının yolu sadece sevgiden geçer şayet sevgi dilinden anlarsan bu sırların hepsine vakıf olursun. Ağzına kadar dolu olan kadeh kapalı kapılar arkasını feth eder. Meyle sarhoş olan kimse içindekileri saklı olanların hepsini tek tek sıralar ve böylelikle tüm sırlar bilinmezliklere ulaşılır.

Kand-ı la‘linden gönül ister devâ

Başka dermân istemez ol müstemend (135/5)

Şeker dudağından gönül deva ister, gamlı kederli olan başka derman istemez. Gönül sevgilinin kırmızı dudağından bir deva ister derdi öylesine büyüktür ki tek çaresi sevgilinin dudağıdır. Başka bir dermana ilaca gerek yoktur sadece onun olması yeterlidir.

1.18. Zâhid/ Rind

“Küçümseyip terk eden, rağbet etmeyen anlamına gelen zâhid, tasavvufta dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan el etek çekerek kendini bütünüyle ahirete ve hakka veren, mala mülke makama ve şöhrete değer vermeyen dünyayı ahirete tercih eden kimsedir.”²³⁵ Divan şiirinde zâhid tipinin karşıtı olarak âşıklar kendilerini rint olarak görmektedirler. Bu iki tip divan şiirinde sürekli bir mücadelenin içindedirler. Zâhidler dinin dış görünüşündedirler âşıkları sürekli eleştirir ve onları sevgili ile ilişkilerinden dolayı kınarlar.

“Zâhid dini kurallara sıkı sıkıya bağlı, zâhire aşırı önem veren, sık sık ahiret hayatını anan, kendi fikirlerine uymayan bir şey gördüğünde tenkitte tereddüt

²³⁵ Karaman, vd.,age, s.702.

etmeyen, derhal küfürle itham eden bu yüzden ara sıra gülünç durumlara düşen fazla zeki sayılmayacak bir tiptir.”²³⁶

Rind tipi ise zâhid tipini tam karşısındadır. Divan şairleri kendilerini rint olarak vasıflandırmaktadırlar. “ Rindlik, Ariflik, dervîşlik vasıflarını şair kendisine mal eder ve bir güzele tutularak dünyayı gözü görmez olmuş, kendini şaraba vermiş, arı namusu şöreti hiçe saymış, meyhane köşesinden çıkmayan bir şahsı canlandırmaya çalışır.”²³⁷

Rind ve zâhid tipi divan şiirinde her an birbiriyle mücadele halindedirler. Bu mücadele daha çok rint olan aşığın sevgili ile ilişkisiyle başlar zâhid aşığın her hareketini eleştirir onun meyhane, mey, işret halini hemen eleştirir ve ondan tevbe etmesini ister âşıkta ona yaşadığı âlemin farklılığından bahseder ve onu riyakârlıkla suçlar.

Divanda çok sık kullanılan rind ve zâhid tipi divan şiirindeki kullanımıyla aynıdır. Mîr Seyyid Nigârî de kendisini rind olarak addetmektedir. Bunu şu şekilde dile getirmiştir.

Uymazam zâhidlere zîrâ ki rind meşrebem

Varmazam vâ'izlere zîrâ ki söyler bî-savâb (59/7)

Zâhidlere uymam çünkü rind yaratılışım, vaizlere varmam çünkü dürüst değilim. Şair burada zâhid tipinin kendi yaratılışına uymadığını kendisinin rind yaratılışlı olduğunu vurgulamaktadır. Vaizlere ise güvenmemektedir onları dürüst görmemektedir. Mîr Nigârî kendisinin rind olduğunu söyleyerek zâhid ve vaizlere karşı olduğunu belirtmektedir. Bu anlayış divanın edebiyatındaki rind ve zahid tiplemesine uymaktadır.

Uymayup zâhide erbâb-ı riyâdan geçdin

Dâmen-i sâkiye el urdun ey ‘âlî himmet (73/2)

²³⁶ Şentürk, *Ahmet Atilla, Sûfi yahut Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1996. S.3.

²³⁷ Şentürk, *age*, s.3.

Zahide uymayıp riya ehlinden geçtin, ey yüce himmet sakinin eteğine el vurdun. Şair zahidi riyakâr olarak görmektedir. Onun dini yaşantısı hep gösteriştir. Elindeki tespihi, cübbesi, tacı tamamen gösteriş içindir. Şairimiz bundan dolayı zahide uymayıp riyaadan kurtulduğunu ifade etmektedir. İkinci beyitte ise rindin en önemli özelliklerinden biri olan meyhane ehlinden olmasını yüce görerek sakinin eteğinden tutmasıyla anlatmıştır. Burada riya gösteriş yoktur.

Rindâne ‘amel kıl ki riyâdır dimesinler

Bî-çâre gezme ki yavadır dimesinler (827/I/3)

Rindçe amel et ki riyadır demesinler, çaresiz gezme ki yalandır demesinler. Zâhidin riyakâr haline karşılık rindin amelleri riyasızdır, içtendi, samimidir. Zâhid çoğu zaman çaresiz kalır dinin hükümlerinin sadece görülen yüzü ile ilgilendiği için rindse bu konuda çaresiz değildir. O dinin özünü bilir ve ona göre yaşar onun için amellerinde rindçe olmak ister şair.

Zahidin bu dünyadaki davasının boş olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

Zâhid oldur ki mücerred ola dünyâsından

Yoksa ânın ne olur bir kuru da‘vâsından (543/1)

Zâhid odur ki dünyasında tektir, yoksa onun bir kuru davasından ne olur. Şairimiz zâhidin tüm dünya görüşünü eleştirerek onun davasının kuru bir dava olduğunu ve bu davada yalnız olduğunu ifade etmektedir. Kuru dava ifadesiyle zahidin dile getirdiği her şey yok sayılmıştır. Bunun karşısında şair kendi dünya görüşü olan rindlik halini şu şekilde övmektedir.

Rind-i rüsvâlıktan el çekmek degül mümkün bana

Kılmak olmaz terk zîrâ şöhretim oldur benim (457/6)

Rind ve rezillikten el çekmek mümkün değil bana, onu terk etmez olmaz çünkü o benim şöhretimdir. Zâhidi yerden yere vuran Mîr Nigârî kendisinin görüşünün rindlik olduğunu ve bununla şöhret bulduğunu belirterek asla bundan

vazgeçmeyeceğini ifade eder. Rindçe yaşamda sevgili yolunda rezil olsa da asla şikâyetçi değildir. Hatta bu durumdan oldukça memnundur.

Ey Nigârî reh-i sevdâda kusûr eyleme kim

Rindî-i derd-keşin kim boşa gitmez emeği (668/9)

Ey Nigârî sevda yolunda kusur etme ki, dert çeken rindin emeği boşa gitmez. Rind sevgili yolunda çok çile çekmektedir bu durumdan da şikâyeti olmaz sadece sevda yolunda kusuru olmamasını istemektedir.

Rind ü rüsvâlıkla olmaz ehl-i sevdâ muztarib

Eylemez bed-nâmlıktan ‘âşık-ı Leylâ hicâb (57/6)

Sevda ehli rind ve rezillikten acı duymaz, Leyla’nın aşığı kötü namdan utanç duymaz. Âşık olan kişi rindçe yaşamaktan ve rezillikten asla pişman olmaz acı duymaz. Mecnun Leyla’nın yolunda çok kötü durumlara düşmüştür. Ancak bu durumdan asla şikâyetçi değildir. Bu durumdan utanmamıştır. Şairimizde rinçe yaşamaktan oldukça mutludur ve bunu her zaman yaşamak istemektedir.

1.19. Tevhîd

Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd, vahdet, vühûd, kökünden türeyen tevhîd “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir.²³⁸ Allah’ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamlardan soyutmaktır. Tevhîd üç şekilde olur Allah’ın ulûhiyetini tanımak, birliğini tasdik etmek, hiçbir eş ve ortak kabul etmemektir.²³⁹

Ulûhiyette Tevhîd, Allah’ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir, yegâne ve benzersiz olduğunu benimsemektir. Rubûbiyyette Tevhîd Allah’tan başkasına tapmamak ve sığınmamak demektir.²⁴⁰

²³⁸ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C.41,s.18-20.

²³⁹ Karaman vd., age, s.660.

²⁴⁰ Bekir Topaloğlu vd., *İslâm’da İnanç Esasları*, İstanbul,2006,s.86-90.

Edebiyatta terimi olarak tevhîd, Allah'ın zâtı, sıfatı ve fiillerinden söz ederek O'nun birliğini, tek ve eşsiz oluşunu, kudretinin sonsuzluğunu, zâtının yüceliğini, bütün kâinatın ve mahlûkatın, özellikle insanın aczini, yaratıcısına, O'nun lutfuna olan ihtiyacını ve yalnız O'na sığınması gerektiğini anlatan eserlere verilen addır.²⁴¹ Genellikler içerik bakımından tevhîdler üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Allah'ın sıfatları, ikinci bölüm Allah'ın Kudreti ve üçüncü bölümse insanın acziyetini anlamasıdır. Tevhîdler genellikle divanların baş kısmında bulunur.²⁴²

Nigârî divanında tevhîd kelimesi, tevhîd okudu, ehli tevhîd, bade-i tevhîd, kelime-i tevhîd, esrarı tevhîd şekliyle geçmektedir.

Dalâletden halâs ashâb-ı ihlâs ehl-i tevhîdiz

Gürûhu'n-nâci[y]iz kim peyreviy-yi Mustafâyız biz (227/2)

Sapkınlıktan kurtulduk, ihlâslı tevhîd ehliyiz, kurtulmuş bir topluluğuz ki biz Mustafa'nın izinden gidenleriz. Şair beyitte yolunu şaşırırmaktan sapkınlıktan kurtulduğunu belirterek kendisini tevhîd ehli görmektedir, ehli tevhîdle kast edilense Allah'ın varlığı ve birliğini tam manasıyla kavramış ihlâslı bir kişi olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle kendisini kurtulmuş bir grup olduğunu ifade etmektedir. Bunu son olarak peygamberimizin arkasından gitmesine onun yolunda olmasına bağlamaktadır.

Ne anlar zümre-i zâhir-peres esrâr-ı tevhîdi

Zıyâ-i şâme-i şemsi ne anlar fi'l-mesel a'mâ (825/III/5)

Dışa önem verenler topluluğu tevhîdin sırrını anlamaz, güneşin ışığından ne anlar kör olanlar. Kör olanlar nasıl ki güneş ışığından haberdar değillerse görünüşe dışa önem verenler topluluğu da tevhîdin sırrını asla anlayamaz tevhîdi birliği anlamak için dışa değil içe bakmak gerekir. Şair burada gönülden anlamaktan bahsetmektedir. Birliği yani tevhîd sırrını anlamak için gönül ehli olmak gerekir.

²⁴¹ Mustafa Uzun, "Tevhid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C.41,s.24-26.

²⁴² Cemal Kurnaz, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara, 1997, s.453.

1.20. Nefes

Nefes; soluk, hafif rüzgâr, uzun söz, mühlet, bolluk, genişlik anlamlarını ihtiva eden Arapça bir kelimedir. Gaybden gelen latifeler sebebiyle, kalplerin rahatlamasıdır.²⁴³ Nefes kelimesini ilk sûfiler, “sâlikin ilâhî aşk ateşiyle yanıp tutuşan kalbinin bu ateşin hafiflemesi neticesinde rahatlığa kavuşması”²⁴⁴

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında nefes genellikle Bektaşî ve Alevilerin görüş ve düşüncelerini dile getiren manzumeler olup “dua” anlamında kullanılmıştır. Nefesler özel bir şekilde bestelenip okunmak için yazılır.²⁴⁵

Nigârî divanında nefes kavramı çok sık kullanılmıştır. Bazen tasavvufî anlamda bazen Hz. İsmâ’ın cân veren nefesi anlamında bazen de sevgilinin nefesi anlamında kullanılmıştır.

Ol zamândan kim esîr-i derd-i yârim bir nefes

Ayrı olmaz kim benimle her zamân her ân olur (214/2)

O zamandan ki yârin derdiyle esirim, bir nefes ayrı olmam, her zaman her an benimle olur. Şair sevgilinin derdiyle esir olmuş onunla her an her yerde birlikte olmuş bir nefes bile ayrı kalmamış. Nigârî sevgilinin derdiyle her an onunla ilgilenmekten memnundur. Bu sevgilinin tüm cefaları da dâhildir. Bir nefes bile ondan uzak kalmak istememektedir.

Her bir nefesinden alır ashâb-ı safâ kâm

Çâkerkede-i Âl-i abâdan mı gelürsen (521/7)

Safa ehli her bir nefesinden murat alır, köle evinden mi Ali abadan mı gelirsin. Nefesten murat almak tasavvufta bir şeyhin anlattıklarından insanların etkilenmesi kast edilmektedir. Mürşidin söylediği her şey tasavvuf erbabı için vazgeçilmezdir. Safa ehli söylediği her şeyden bir murat istek alır ali aba ile kast

²⁴³ Cebecioğlu, age, s.542.

²⁴⁴ Süleyman Uludağ, “Nefes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C.32, s.522-523.

²⁴⁵ Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 408.

edilen peygamberin ehl-i beyti yani soyu şair nefesten o kadar etkileniyor ki onun nefesini Seyyid soyundan geldiği için her nefesten bir murat almayı dilemektedir.

Kârimiz âgâhlıktır her nefes dildârdan

Gâfil olmak bir nefes bî-had nedâmetdir bize(574/4)

Karımız her nefes sevgiliden haberdar olmaktır, bir nefes bile gafil olmak, haddimize değildir, pişmanlıktır bize. Her nefesinde sevgiliden yani Allah'tan haberdar olmasını en büyük karı olarak görmektedir. Bir nefes de olsa gafillik yaparsa büyük bir pişmanlıktır. Allah (cc) her an varlığından haberdar olmak onun varlığını tam manasıyla anlamak en büyük karıdır. Bir an bile bu durumdan uzak kalır ve gafil olursa bunun büyük bir pişmanlık olacağını ifade etmektedir. Her nefeste Allah demek istediğini şu şekilde dile getirmektedir.

Almayam bir dem olmayam sensiz

Bir dem söyleyem her nefes Allâh (622/8)

1.21. Ağyâr

Arapça, gayr kelimesinin çoğulu olup, lügatte yabancı, el, başkası gibi manaları ihtiva eder. Tasavvufta hakikate yabancı olanlar, vâkif olmayanlar makamında kullanılır.²⁴⁶ Divan edebiyatında aşk üçgeni seven, sevilen ve ağyâr yani diğerleri olmak üzere oluşur. Ağyâr sevgili ile ilgilenen herkestir aşığa göre sevgilinin ağyâra meyletmesi aşığı üzer onun için ağyâr aşığın rakibidir.²⁴⁷

Tasavvufta Allah'a gönül veren âşıklar için Allah yâr, mâsivâ ağyârdır. Sevenin, sevgilisine ulaşabilmesi için ağyârı ve mâsivâyı aradan çıkarması lâzımdır. Âşıkla mâşuk arasına, yabancının girmesi, üns ve huzur halini yok edeceğinden sûfiler sürekli olarak mâsivâdan kaçır, ağyârdan yakınır, hatta nefret ederler; çünkü ağyârı yâre rakip kabul ederler.²⁴⁸

²⁴⁶ Cebecioğlu, age, s.11.

²⁴⁷ Pala, age, s.10.

²⁴⁸ Süleyman Uludağ, “ Ağyar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, C.1, s.482.

Divanda ağıâr kelimesi sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Hem tasavvufi anlamıyla hem de divan edebiyatındaki kullanımıyla kullanılmakla birlikte Allah'ta gayrı olan her şey Nigârî tarafından ağıâr olarak görülmüştür.

Gözüm meyl eylemez agyâre kim bir yâre mâildir

Özünden bî-haberdir bilmez ol hüşyârlardan sor (270/8)

Gözüm ağıâre meyletmez ki bir yâre meyillidir, özünden habersiz o uyanıklardan, akıllılardan sor. Şair gönlünde bir yâr olduğunu onun dışında kalan ağıâre meyletmeyeceğini söyler. Bu yâr Allah'tır, geriye kalan her şey ağıârdır ve asla meyledilmemesi gereklidir. Çünkü hepsi geçicidir.

Cefâ agyârdandır söylemek bî-hûdedir ammâ

Şikâyet eylemek dildârdan 'ayn-ı hatâdandır (205/2)

Cefâ ağıârdandır söylemek boş yeredir ama şikâyet etmek sevgiliden gözün hatasındandır. Aşığa yapılan bütün eziyetler ağıârdandır. Sevgilinin ağıârla ilgilenmesi bile aşğa ızdırıp verir onun için bütün eziyetler ağıârdandır. Sevgiliden şikâyet etmek hatadır onun suçu yoktur suç ağıârdandır. Sevgili Allah'tır ondan şikâyet etmek doğru değildir, onun bir eziyeti olamaz eziyet cefâ sevgili dışındakilerden gelmektedir.

Bilmez agyârlar ahvâl-i sürûrânemizi

Neş'e-i 'aşkımızı 'aşka giriftâr bilür (261/4)

Ağıârlar bilmezler mutluluk hanemizin halini, aşkımızın neşesini aşka tutulmuş olanlar bilir. Aşğın halini yine âşıklar anlar ağıârlar asla onun halini bilemez. Şair öylesine mutlu ki aşktan bu halini ağıârın anlamayacağını ancak aşka tutulmuş kişilerin anlayabileceğini bilir ve onlardan kendi durumlarını anlamalarını istemektedir.

1.22. Cezbe

Sözlükte, ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesi, tarikat ehlinin kendinden geçmesi hali²⁴⁹ gibi anlamlara gelen cezbe tasavvufta ise Hakk'ın kulu kendine çekmesi ve aniden yüce huzuruna yükseltmesi demektir. Cezbe, Allah'ın sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırıp çalışma ve gayreti olmadan onu yakın nuru ile birdenbire mânevî makamlara yükseltmesidir.²⁵⁰ Hakikate erişmek aşk ile cezbeyle gelmek vasıtasıyla gerçekleşir.²⁵¹

Divanda cezbe kelimesi kendinden geçmek anlamında kullanılmıştır. Nigârî ye göre cezbe hali her şeyden kurtularak özgürlüğe kavuşma halidir.

Ey Mîr Nigârî ol bâde-i mahabbetden

Cân cezbededir dâim ten-lerzededir bî-tâb (61/7)

Ey Mîr Nigârî o muhabbet kadehinden, her zaman cân cezbededir ten titrer yorgun düşer. Âşık için sevgili ile muhabbet her şeyden önemlidir. Burada ilâhî aşktan bahsedilmektedir. Muhabbet kadehinden bir yudum içen âşık kendinden geçer ve cezbe haline ulaşır ve bu halden vücudu yorgun düşer. Aynı düşünce diğer bir beyitte şu şekilde kullanılmıştır.

Dil lerzede cân cezbede ey Mîr Nigârî

Meyhâne-i ezkâr-ı Hudâdan mı gelürsen (521/9)

Ey Mîr Nigârî cânın cezbe halindeyken gönlün titrer, Hudâ'nın zikredildiği meyhaneden mi gelirsin. Cezbe halinde olmasını Allah'ı zikir etmesinden olduğunu ifade ederek bu zikirle cezbe haline geçer ve gönlü ilâhî aşkla titremeye başlar.

²⁴⁹ Devellioğlu, age, s.139.

²⁵⁰ Hasan Kamil Yılmaz, "Cezbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, C.7, s.504.

²⁵¹ Pala, age, s.91.

Dolanur tâlib-i sevdâ-zedeler çerh-zenân

Bezm-i ‘âşıklara kim cezbe-i Ahrâr gelür (814/18)

1.23. Keşf

Sözlükte Açma meydana çıkarma, gizli bir şeyi bulma, bir sırrı öğrenme, Allah tarafından ilham olunma gibi anlama gelen keşf²⁵²sözcüğü tasavvufta ise hem “perde arkasında ve aklın ötesinde olduğu için gaip olan bazı şeyleri bilme”, hem de “Allah’ın tecellîlerini temaşa etme” anlamında kullanılmıştır.²⁵³

Divanda keşf sözcüğü şu şekillerde kullanılmıştır.

Gâlibâ mest-i tamâm olmuş bugün

Ki Nigârî keşf-i esrâr eylemiş (345/6)

Nigârî sırları keşf edince bugün mest olmuştur. Sırları keşf etmek ilâhî sırlara vakıf olmak anlamında kullanılmıştır. Bu mertebeye gelen Nigârî’i kendinden geçerek mest olmuştur. Çünkü ilâhî sırra ermek yüce bir makamdır.

Meyhâne-i gaybetden yüz nâz ile bir dildâr

Bî-perde zuhûr itdi keşf eyledi bin esrâr (164/1)

Gaybet meyhanesinde yüz naz ile bir sevgili, perdesizlik zuhur etti bin sırrı keşf eyledi. Gaybet meyhanesi ile ilâhî sevgilide kaybolmayı kast etmektedir. Allah’la bütünleşince perdeler açılır ve binlerce sırrı keşf eder âşık. Nigârî de kendisine perdelerin açıldığını ve Allah ile bütünleşerek binlerce sırrın kendisine verilmesinden bahsetmektedir.

Keşf olur ‘ukde-i esrâr-ı mu‘ammâ açılır

Âşkârâ ider elbette ne kim var kadeh (114/5)

²⁵² Devellioğlu, age, s.511.

²⁵³ Süleyman Uludağ, “Keşf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.25, s.315-317.

Keşf olur bilinmezlik sırlarının düğümü açılır, elbette ki kadeh açık eder. Nigârî bilinmezlik sırlarına ulaşmanın yollarını açık edecek olan ilâhî kadehten bahsetmektedir. Eğer bu sırlara vakıf olmak istersen ilâhî kadehten tatmalısın bunu tadan kişiler için bütün sırlar keşf olur ve tüm bilinmezlik sırlarının düğümü kendiliğinden açılır.

1.24. Vird / Evrâd

Evrâd sözlükte “gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere” gibi mânalara gelen vird kelimesinin çoğuludur. Allah’a yaklaşmak için belirli zamanda ve belli miktarda yapılan ibadet, dua ve zikri ifade eden tasavvuf terimidir.²⁵⁴ Tarikatların pirleri veya onlardan sonra gelen şeyhler tarafından düzenlenen virdler, mürîdler tarafından belli bir zamanda belli bir sayıda bireysel veya toplu olarak çekilmiştir.²⁵⁵

Nigârî divanında vird ve evrâd kelimeleri tasavvufî anlamlarıyla kullanılmıştır.

Ka‘be-i kûyun beni kılmış esîr-i iştiyâk

Ol sebebdendir ki vird Allâhu ekberdir bana (37/8)

Kâbe beni istekli bir esir kılmıştır, o sebeptendir ki benim virdim Allahu ekberdir. Şair Kâbe’nin istekli arzulu bir esiridir. Gönlü her daim oradadır, bundan dolayı zikir olarak daima Allahu ekber ifadesini daima söylemektedir.

Evrâd-ı salâtın ola kâim

Gönlümde dürûdun ola dâim (841/II/57)

Namaz virdin olsun daima, gönlünde daima inci tanesi olsun. Virdin ibadetlerin en önemlisinin namaz olduğunu vurgulayan Nigârî gönlünde her zaman onun sevgisinin bir inci tanesi gibi var olmasını istemektedir.

²⁵⁴ Mustafa Kara, “Evrâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C.11, s.533-535.

²⁵⁵ Cebecioğlu, age, s.78.

Ey Mîr Nigârî gör gülzâr-ı mahabbetde

Bülbül gibi evrâdım tekrâr eyle gül güldür (267/9)

Ey Mîr Nigârî gül bahçesini muhabbette gör, bülbül gibi evrâdım tekrar et gül gül diye. Şair bülbülün güle olan sevgisinden bahsetmekte ve daima onun aşkıyla gül gül diyerek zikretmekte olduğunu söyleyerek gül bahçesindeki muhabbetin güzelliğinden bahsetmektedir.

Meyl eylemez evrâda ezkârıla uğraşmaz

Tâ mushaf-ı ruhsârın tıfl-ı dile ezberdir (167/5)

Evrâda meyletmez zikirle uğraşmaz, ta ki Mushaf gibi yüzünü küçük gönlüyle ezberdir. Nigârî beyitte vird ve zikirle uğraşmayacağını sevgilinin Mushaf gibi güzel yüzünü görmesiyle onu gönlüne ezberletmektedir. Sevgili âşık için her şeydir. Onun için evrattan ve zikirlerden vazgeçecek kadar önemlidir.

1.25. Mey / Bâde / Mest

Şarap içki anlamına gelen mey divan edebiyatında en çok kullanılan içecektir.²⁵⁶ Tasavvufta aşığın kalbinde hâsıl olan ilâhî aşkı ve bunun kalbe verdiği şevki ifade eder.²⁵⁷ Divan ve tasavvuf edebiyatında çokça kullanılmıştır. Aşkı Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli bâdeyi de ruh coşkunuğu için bir araç olarak görür.²⁵⁸ Sözlükte sarhoşluk anlamına gelen mest ²⁵⁹ tasavvufta ise aşk denizinde sarhoş olmak anlamındadır. İlâhî askla kendinden geçmektir.

Mîr Nigârî divanında da mey, bâde ve mest kelimeleri tasavvufî anlamlarıyla kullanılmış olup daima ilâhî aşk şarabı anlamındadır. Bâdeyi Hudâ ismiyle içmek ister ve kendinden geçmek için sâkînin kadeh sunmasını talep eder.

²⁵⁶ Pala, age, s.52.

²⁵⁷ Cebecioğlu, age, s.433.

²⁵⁸ Pala, age, s.52.

²⁵⁹ Devellioğlu, age, s.628.

İçelim bâdeyi bâ-nâm-ı Hudâ ey sâkî

İdelim mest be-ân nâm nidâ ey sâkî (1/1)

Bir diğer beyitte ise Mîr Nigârî cânını meye içkiye teslim ettiğini ifade eder ve iki dünyada kendisine bunun kerâmet olarak yeteceğini aşağıdaki beyitte ifade eder. Buradaki mey ilâhî bir içki olup bunu içmekten öylesine mutludur ki şair bunun kendisi için iki dünyada da bir kerâmet olacağını ifade eder.

Ey Mîr Nigârî meye teslim eyledim cân

Besdir bana dâreynde mahzâ bu kerâmet (87/11)

Meyhane dünyasında bu Hudâ'nın lütfudur, ey Mîr Nigârî içkiciliğe sebep yok. Şair meyhanede içki içmesinin sebebinin Hudâ'nın lütfu olarak görmektedir. Burada ilâhî şaraptan içkiden bahsedilmektedir.

Meyhâne-i 'âlemde bir bahş-ı Hudâdır bu

Ey Mîr Nigârî yok mey-hârlığa 'illet (74/7)

Bir diğer beyitte ise âşık olmayanın aşk zevkini bilmeyeceğini içmeyenin de şarabın keyfini bilmeyeceğini belirtir. Buradaki şarap ilâhî şaraptır. Sarhoşluksa ilâhî aşkla kendinden geçerek mest olmaktır.

'Aşk zevkını bilmez 'âşık olmayan

İçmeyen bilmez nedir keyf-i şarâb(67/6)

1.26. Firkat / Vuslat

Firkat dostlardan ayrılık ayrılış²⁶⁰, vuslat bir şeye ulaşma yetişme, sevgiliye kavuşma anlamlarına gelir.²⁶¹ Vuslat tasavvufta Allah'a ulaşarak onunla birlikte

²⁶⁰ Devellioğlu, age, s.269.

²⁶¹ Devellioğlu, age, s.1152.

olma hali demektir. Vuslat kelimesinin zıddı ise hicran, firkattir. Vuslata erenlere vâsıl-ı hak denir, Hakk'a erişmek madden değil manendir.²⁶²

Divanda firkat ve vuslat kelimeleri tasavvuftaki anlamlarıyla kullanılmıştır. Firkat ayrılıkla sevgiliden ayrılık anlatılmıştır ve bunun acısı dile getirilmiştir. Vuslata ermek için de ne isteğini dile getirmiştir.

Nigârî firkat içre dil çeker hasret yanar cânım

Ciğer kanlar döker ağlar gözüm bir gayrı kârım yoh (128/5)

Nigârî firkat içinde gönül hasret çeker cânım yanar, ciğerden kanlar dökülür gözüm ağlar başka da bir karım yoktur. Beyitte şair firkat halindeki durumunun nasıl olduğunu anlatmaktadır. Âşık için en zor şey sevgiliden ayrı kalmaktır bu ayrılık öylesine zor bir durumdur ki bunda sadece aşığa ağlayan göz ve acıdan kanlar döken bir ciğer kalmıştır. Diğer bir beyitte de firkat ve vuslat karşılaştırılmıştır.

Ne devlet olduğun vuslat ne bilsün çekmeyen firkat

Selâmet ni'metin derde giriftâr olmayan bilmez (315/4)

Vuslatın nasıl bir mutluluk olduğunu firkati yaşamayan bilmez, derde düşmeyen kurtulmanın nimetini bilmez. Sevgiliye kavuşma ifadesiyle Allah'a kavuşmak kast edilmiştir. Âşık için hakiki sevgili Allah'tır âşık Allah'la bütünleştiği anını mutluluğunu âşık için anlatmak çok zordur ancak firkatte yaşadığı sıkıntılardan dolayı vuslatın kıymetini bilmektedir. Derde düşmeyen kurtulmanın mutluluğunu yaşayamaz. Diyerek firkatte yaşadıklarını unutmadan vuslatın mutluluğunu yaşamaktadır.

Dilimde âteş-i firkat yanar cânım çeker hasret

Makâmım gûşe-i vahdet sözümdür dem-be-dem Hû Hû (571/6)

Gönlümde ayrılık ateşi yanar cânım hasret çeker, makamım vahdet köşesidir sözüm zaman zaman Hû Hû'dur. Ayrılık ateşi ile yandığını ve vuslatı istediğini ifade

²⁶² Karaman vd., age, s.695.

eden Nigârî makamının da vahdet olduğunu zikirle vuslata ereceğini düşünmektedir. Onu niçin zaman zaman Hû Hû diyerek bunu dile getirmektedir.

1.27. Masivâ

Sözlükte “şey” anlamına gelen mâ ile “başka, gayr” anlamındaki sivâ kelimesinden türetilmiş bir tabir olan mâsivâ mâsivallah, mâsive'l-Hak şeklinde de kullanılır. Tasavvufta yaygınlığı sebebiyle çok defa mâsivâ demekle yetinilmiştir.²⁶³ Allah'ın zatı dışındaki her şeyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Tasavvufta, gönülde Allah'tan başka neyin sevgisi varsa, onun sevgilisi, hatta ilâhî odur. Bu yüzden, kalpten mâsivâ putunun değiştirilmesi, sevginin, hep Allah üzerinde yoğunlaşması büyük önem arz eder.²⁶⁴ Kur'an-ı Kerim'de de mâsivâ şu şekilde ifade edilmektedir. Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?²⁶⁵

Bilmezem 'âlem nedir kim geçmişem

Mâ sivâlardan ki mahbûbum degül (750/2)

Dünya nedir bilmem geçmişim, mâsivâlardan ki sevgilim değildir. Şair dünyanın tüm zevklerinden vazgeçtiğini bu dünyaya ait olan geçici her şeyden vazgeçtiğini ifade eder asıl sevgili olan Allah'tır onun için onun dışında olan her şeyden vazgeçer ve onların hiçbirini sevgili olarak görmemektedir. Aşığın asıl isteği gerçek sevgili olan Allah'tır onun dışında olan hiçbir sevgiyi kabul etmez ve gönlünde barındırmak istemez.

Mâ sivâdan sînesi sâfdır ashâb-ı dilin

Özge bir lutfdur 'âşıklara bu kalb-i selîm (501/6)

Gönül ehlinin sinesi mâsivâdan temizlenmiştir, bu kalbi selim âşıklar için bir lütuftur. Gönül ehli olan âşıktır, sevgili ise Allah'tır ve aşığın gönlünde onun sevgisi

²⁶³ Süleyman Uludağ, “Mâsivâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2003,C.28,s.76.

²⁶⁴ Cebecioğlu, age, s.414.

²⁶⁵ Bk., Furkan, 25/43.

dışında bir şey olması düşünülemez, şair gönül ehli isen gönlünde Allah dışında bir sevgi olamayacağını ifade ederek mâsivâ olan her şeyden sinesini arındırmıştır.

Tabîb-i ‘aşkdan isteyen şifâ

Terk eyle emrâz-ı hubb-i mâ sivâ

Tıbhâne-i ma‘nâdan virmezler devâ

Derdine çıkmasa kalbinden emrâz (838/XV/4)

Aşk doktorundan şifa isteyen, mâsivâ sevgisi hastalığını terk eyle, mana hastanesinde kalbinden hastalıklar çıkmazsa deva vermezler. Şair mâsivâyâ gönül vermeyi hastalık olarak görmektedir. Mâsivâ hastalığından kurtulmadıkça mana âleminde asla derdine deva bulamaz. Âşıkla bütünleşebilmenin yolu gönlündeki mâsivâdan kurtulmaktan geçmektedir. Allah dışında kalan her şeyden uzaklaşırsan o zaman gerçek aşk olan ilâhî aşka ulaşabilirsin ve gönlündeki tüm hastalıklara şifa bulabilirsin.

1.28. Uzlet

Sözlükte bir kenara çekilip kendi kendine tenhada yaşama, yalnızlık köşesine çekilme²⁶⁶ gibi anlamlara gelen uzlet tasavvufta günaha girmemek ve daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdandan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilme, tek başına yaşamak demektir.²⁶⁷ Uzletin esas maksadı nefsi terbiye ve ıslah edip Hak Teâlâ'nın yakınlığını kazanmaktır.²⁶⁸

Uzlet bir taharri sürecini, halvet tabir edilen Rabb ile baş başa kalmayı, bir içsel arayış ve inşayı ifade eder. Uzlet aslında bir kopuşu değil yeniden doğmayı yeniden temiz bir sayfa ile kalınan yerden hayata tutunmayı daha bir arınmışlık içinde sürekliliği ifade eder.²⁶⁹

²⁶⁶ Devellioğlu, age, s.1124.

²⁶⁷ Karaman vd., age, s.669.

²⁶⁸ Süleyman Uludağ, “Uzlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C.42, s.256-257.

²⁶⁹ Mustafa Altunkaya, *Sûf Hareketi Tarihi*, Çıra Akademi, İstanbul, 2017, s.151.

Divanda uzlet kelimesi birkaç beyitte kullanılmıştır. Nigârî'ye göre uzlette olmak dertler için bir devadır. Bunu divanda şu şekilde ifade eder. Uzlet hanesinde kalmayı istemektedir, orada vahdet köşesinde bulunmaktan mutludur. Tüm dertlerine deva olarak uzlette yani dünyadan işlerinden el etek çekerek gerçek aşk olan Allah'la vahdet köşesinde bütünleşmeyi arzulamaktadır.

Git hâne-i 'uzletde Nigârî kıl ikâmet

Dut gûşe-i vahdet

Ancak ki budur derde devâ gezme 'ilel çûn

Dut dâmen-i bî-çûn (837/22)

Nigârî dünyanın geçici bir âlem olduğundan bahsederek geçici olan bu âlem için bir kaygı çekmez, onun asıl kaygısı asıl âlem olan diğer dünya içindir orada huzurlu olmak için kendisi uzlete vererek geçici olan bu dünyadan kurtulmak istemektedir.

Ne hâsıl bî-bekâ 'âlemden ey dil çekmegil gaygu

Tutup dâmân-ı 'uzlet ehl-i 'âlemden otur ayru (571/1)

Zahidin uzlette olmayacağını oradan ayrılması gerektiğini ise şöyle ifade eder.

Çık gûşe-i 'uzletten ey zâhid-i bî-'işret

'İşret-kede[y]i seyr it reşk-âverdir cennet (74/1)

1.29. Zühd

Sözlükte zühd "bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek" gibi anlamlara gelir.²⁷⁰ Bir tasavvuf terimi olarak kişinin kötü kabul

²⁷⁰ Semih Ceyhan, "Zühd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C.44, s.530-533.

edilen şeylerden uzak durması, mâsivâyı terk edip ahiret sevgisine yönelmesidir. Tasavvufta dünyaya rağbet etmemek esastır²⁷¹

Kur'an-ı Kerim dünyanın geçiciliğinden bu hayatın bir oyun ve eğlence olduğundan bahsederek asıl hayatın baki olan ahiret hayatı olduğu söyler ve ahiret hayatına yönelmemizi emreder. “Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.”²⁷²

Zühd ruhun asıl vatanı olan bezm-i elesti hatırlamasını, kalbin Allah(cc) muhabbetiyle dolup ağyârdan temizlenmesini sağlayan bir ameldir. Allah ve peygamber sevgisi zühd sayesinde gerçekleşir.²⁷³ Tasavvufta dünyaya doludizgin dalmamak esastır. İnsanı dünyaya yaklaştıran her türlü ayartıcıdan uzak durmak zühd göstergesidir. Haramlardan sakınmak bir nevi zühd olduğu gibi helallerden fazla olanı terk etmek de zühdün ileri bir seviyesidir.²⁷⁴

Divanda zühd kavramı dünyadan elini eteğini çekmek manasında kullanılmıştır. Tasavvuftaki kullanımıyla dünyaya rağbet etmemektir.

Görüp kanlu sirişkim yögrüşüp itler mezâk eyler

Ki zühd ehline adettir sevinmek şorba görgeç (106/2)

Yürüyen köpekler kanlı gözyaşımı görüp zevk alırlar, zühd ehlinin sevinmesi ise az bir çorba içindir. Zühd ehli olan kişi dünyalık hiçbir şey dilemez karnını doyurmaz bile çoğu zaman aç kalır az bir çorba yiyecek görünce sevinir mutlu olur.

Râh-ı zühd ü sôfılık dutma düşme ‘azâba

Terk-i ‘aşk rindlik itme vü girme vebâle (598/5)

Zühd yolunu ve sofuluğu tutma azaba düşme, aşkı ve rindliği terk edip vebale girme. Şair beyitte rind olmanın üstünlüğünden bahsederek sofilerin sahte zühdüne

²⁷¹ Cebecioğlu, age, s.734.

²⁷² Bk.,Hadîd, 57/20.

²⁷³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981, s.89.

²⁷⁴ Altunkaya, age, s.143.

düşmemesini talep etmektedir. Asıl olan aşktır o da rintlerin gönlündedir. Diğer kullanımları ise şu şekildedir.

Varı vîrân eylemiş kâr-ı riyâdan geçmiş

Terk idüp zühdüni ser-halka-i rindân olmuş (327/3)

Hâsıl-ı savm ü salâ zühd ü vera'-kârlığım

Cür'a-ı câm-ı ferah-dâde-i cânâneye bahş (343/3)

1.30. Fakr

Sözlükte fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık²⁷⁵ gibi anlamlara gelen fakr sözcüğü Arapça bir sözcüktür. Tasavvuf terimi olarak varlıktan kurtulup Allah'ta fâni olmaktır. Fakrın hakikati, kulun Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır.²⁷⁶ Allah'a kulluğun farkında olmak, onun irade şefkat ve merhametine bakan bir varlık olduğunun farkında olmak, izafi varlığın içinde hakiki varlığı keşfedip o varlıkta yok olmanın sırrına ve hazzına ulaşmak fakrı ifade eder.²⁷⁷

Divanda fakr kavramı fakr, ehl-i fakr, fakr u fenâ, fakr u bekâ şekilleriyle kullanılmıştır. Nigârî'ye göre fakr her şeyi terk ederek bekâ ülkesine ulaşmaktır.

Terk ü tecrîd eyleyüp kıldım bekâ mülkin vatan

Sâye-i fakr u fenâda devletim oldur benim (457/2)

Nigârî diğer bir beyitte fakr ve fenâyı her şeyi terk edip kendini dünyadan soyutlamayla asıl ulaşılacak olan mertebe âşıklığa ulaşılacağını ifade eder ve bunu sadece akılla düşünen insanların anlayamayacağını söyler.

Terk ü tecrîd iledür fakr ü fenâ

Gör nedir 'âşıklık ey ehl-i hired (144/3)

²⁷⁵ Devellioğlu, age, s.250.

²⁷⁶ Cebecioğlu, age, s.204.

²⁷⁷ Altunkaya, age, s.146.

Terk ü tecrîd ü fenâdandır bana

Devlet-i fakr u bekâ mülk-i ebed (144/6)

1.31. Havf ve Recâ

Korku, korkma²⁷⁸ gibi anlamlara gelen havf sözcüğü tasavvufta ise muhtemel bir hadiseden korkarak kalbin ızdırap duyması, üzülmek manalarına gelmektedir.²⁷⁹ Recâ ise sözlükte ümit, umma²⁸⁰ anlamlarına gelir. Tasavvufta “kulun ilâhî rahmetin genişliğine bakması, rabbinin lütfunu kendine yakın hissetmesi, sonucun iyi olacağını düşünüp sevinmesi, celâli cemal gözüyle görmesi” şeklinde tanımlanmıştır.²⁸¹

Kur’an-ı Kerim’de müminlerin korku ile ümit arasında olmaları istenmiştir. “Onlar, korkarak ve ümit ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar.”²⁸² Kulun daima havf ve recâ halinde bulunması istenmiştir. Bu hal içinde olmak insanı günahlardan koruyacağı gibi Allah (cc) daha da yaklaştırmaktadır. Necmeddîn-i Kübrâ da havfin recâyaya ağır basmasının insanı kara kış gibi soğuk fikirlere sürükleyebileceğine, aksi durumda da yoldan çıkmanın söz konusu olabileceğine işaret eder.²⁸³

Mîr Nigârî divanında bu dünyada elimizden sadece hayır dua ile Allah’a yalvarmak gelir diyerek dünyada insanın bir kul olduğunu bunun gereklerinden birinin de Allah’a yalvarmak olduğunu bilir ve dua ile yalvarır.

Ey Mîr Nigârî ne gelür hayr du‘âdan

Başka elimizden işimiz düşdi recâyaya (819/XVII/5)

²⁷⁸ Devellioğlu, age, s.345.

²⁷⁹ Altunkaya, age, s.134.

²⁸⁰ Devellioğlu, age, s.880.

²⁸¹ Süleyman Uludağ, “Recâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C.34, s.502.

²⁸² Bk. Secde, 32/16.

²⁸³ Necmeddîn-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, İstanbul, 1980, s. 75.

Ey Mîr Nigârî elimizden hayır duadan başka bir şey gelmez işimiz ümide ummaya kaldı. Şair olumsuzluklar karşısında elinden hiçbir şey gelmeyeceğini söyleyerek sadece hayır dua ederek Allah'a korku ve ümit arasında yalvarır.

Havf ü recâdan geçüp Mîr Nigârî kimin

‘Âlem-i dâreynde var Şeh-i Yesribi (663/11)

Mîr Nigârî korkmaktan ve ümitten geçip kimin iki âlemde şeh-i yesribi vardır. Mîr Nigârî beyitte piri Türkistan olarak bilinen Ahmet Yesevi'den bahsederek onun şefaatinin umar ve böyle bir şeyhi olan kimsenin iki âlemde de korku ve ümidi ikisinden de vazgeçmelidir. Diğer birkaç kullanımı da şu şekildedir.

Havf eyleyen ol âteş-i niyrân eleminden

Nîrâne sığındı dil-i sûzânımı görgeç (102/5)

Kıl siyâset nefse kılsun tâ‘at ey erbâb-ı tâc

Bende kim havf eylemezse şâhına virmez harâc (107/1)

Hamdü li'llâh mazhar-ı lutfam ki ruhsârım gören

Görmez ol dûzeh yüzün kim havfden bîrûn olur (254/7)

1.32. Vera'

Takvâ korunma sakınma, şüpheli şeylerden kaçınma, mubah ve mekruhlarda bile titiz davranma demektir.²⁸⁴ Literatürde vera' haram ve mekruh şeyleri terk ettikten sonra haram ve mekruh oldukları şüpheli hususlar ile helal ve mubahların ihtiyaçtan fazlasını da bırakmaktır. Ayrıca zerre kadar da olsa kimsenin hakkını üstüne geçirmemektir.²⁸⁵

Takvânın ileri derecesi olarak kabul edilen vera' kavramı Nigârî divanında da aşağıdaki şekillerde kullanılmıştır.

²⁸⁴ Karaman vd., age, s.692.

²⁸⁵ Altunkaya, age, s.133.

Erbâb-1 gönül tutmaz râh-1 vera' ey vâ'iz

Dîndârlıg eyler mi fikr eyle ki bî-mezheb (62/3)

Ey vaiz gönül ehli olan vera' yolunu tutmaz, mezhebi olmayan dindarlık eyler mi düşün. Şair gönül ehli ile kastettiği âşıklardır aşk yolunda vera' bir basamaktır. Vaize seslenerek kendisinin mezhebinin aşk olduğunu onun için vera' yolunu tutmayacağını ifade eder. Bir başka beyitte ise söyle seslenmektedir. Arif olanların yolu vera' değildir. Nigârî'ye göre temkinli olmak gerektiği ve hatalardan ve yanlışlardan uzak durmak olduğunu söyler.

'Ârif olmaz kâr-1 erbâb-1 vera'dan münfa'il

Kim olur ashâb-1 temkîn bî-hatar bî-ıztırâb (53/6)

Erbâb-1 vera' bilmez güftâr-1 güher-bârın

La'lin ne bilür kadrin ol kimse ki nâdândır (240/2)

Vera' erbabı olanlar mücevherler saçan sözünü bilmezler, dudağının kadrini ne bilsin ki o kimseler cahildir. Şair vera' ehli olan kimselerin sevgilinin inciler, mücevherler saçan sözünü anlayamaz, onlar sevgilinin dudağının kadrini de bilmeyecek kadar cahillerdir. Nigârî'ye göre vera'dan daha önemli olan âşıklık, Ariflik yolunda olmaktır. Bu yolda olmak vera' ehli olmaktan daha iyidir. Vera' ehlinin yolunu tutup âşık olunamayacağını da ifade etmektedir.

Tutup erbâb-1 vera' râhını meftûn olmam

'Âlem-i fitnede ol gamze ki üstadımdır (237/3)

1.33. İhlâs

Saf ve halis olmak, karışık ve şaibeli olmamak ve kurtulmak anlamlarındaki "h-l-s" kökünden türeyen ihlâs kelimesi bir şeyi halis kılmak, halis olmak, özünü almak ve seçmek anlamlarına gelmektedir.²⁸⁶ Dini terim olarak ise gösterişten uzak

²⁸⁶ Karaman vd., age.,s.299.

bulunmak taatte, ibadette samimi olmak anlamlarına gelen ihlâs tam manasıyla Allah'a kulluk etmeyi, Allah'ın razı olduğu ölçüler içerisinde yaşamayı ifade etmektedir. ²⁸⁷ İhlâs daha geniş olarak şirk ve riyadan, bâtıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel mânada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı faaliyete iyi niyetle yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah'ın rızâsını gözetmeyi ifade eder.²⁸⁸

İhlâs kavramı Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde de geçmektedir. “Şüphesiz ki kitabı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak ihlâs ile kulluk et.”²⁸⁹ Yapılan tüm ibadetlerin ihlâs ile yapılması istenmektedir. Allah resulü de “Hayatında ihlâslı ol az amel yeter.” buyurarak ibadetlerde ihlâsın öneminden bahsetmiştir.

Mîr Nigârî divanında da ihlâs kavramı dini literatürdeki anlamıyla kullanılmıştır. Şu beyitleri örnek olarak verebiliriz.

Tut dâmen-i ehl-i dili tevbe-i nasûh it
İhlâs ile tâ çekmeyesin dâg-ı nedâmet (89/8)

Gönül ehlinin eteğinden tut, ihlâs ile nasûh bir tevbe et pişmanlık yaşama. Şair tevbenin ihlâsla samimiyetle yapılmasını istemektedir. Gönül ehli olan insanların yanında olmayı ve samimiyetle tevbe etmeyi her şeyden üstün tutmaktadır.

Dalâletden halâs ashâb-ı ihlâs ehl-i tevhîdiz

Gürûhu'n-nâci[y]iz kim peyreviy-yi Mustafâyız biz (277/2)

Sapkınlıktan kurtulan ihlâslı tevhîd ehliyiz, kurtulmuş bir grubuz ki Hz. Mustafa'nın peşinden gidenleri. Şair kendisini samimi bir tevhîd ehli olarak görmektedir. Bundan dolayı sapkınlıktan kurtulduğunu ve kurtuluşa erdiğini ifade eder ve peygamberimizin izinden gittiğini dile getirmektedir.

²⁸⁷ Cebecioğlu, age.,s.298.

²⁸⁸ Süleyman Ateş, “İhlas”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2000, C.21, s.535-537.

²⁸⁹ Bk., Zümer, 39/2.

İhlâs ile kim hâdim olursa o şehâna

Bî-şübhedir ol ‘âlem-i dâreynde mahdum (452/2)

İhlâs ile kim bir şaha hizmet ederse, şüphesiz iki dünyada kendisine hizmet edilir. İhlâsla yapılan her işin karşılığında muhakkak iki dünyada da Allah tarafından kendisine karşılığı verilecektir. Önemli olan yapılan tüm işlerde ihlâslı yani samimi olabilmek olduğunu ifade etmiştir. Aynı görüşünü yine şu beyitte de tekrar etmektedir.

İhlâs ile hıdmetin tamâm it

Pervâz ile ‘azm-i şehri-i Câm it (841/242)

2. Tarîkatla İlgili Kavramlar

2.1. Dergâh

“Farsça kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Tarîkat mensubu şeyhlerle dervîşlerin ikametgâhı olan büyük tekkelere dergâh denilir. Hürmeti arttırmak için şerif sıfatı eklenerek dergâh-ı şerif de denilir.”²⁹⁰ “Tarîkat pirlерinin veya büyük şeyhlerin ikamet edip irşâd faaliyetlerini sürdürdükleri ve mezarların bulunduğu merkezi tekke anlamındadır.”²⁹¹

Dergâh kelimesi divanda hem terim anlamıyla hem de sevgili ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Eyle cem‘iyyet sadâsı var dergâhında kim

Bilmezem mahşer mi yâ gavgâ-yı kübrâdır mı yâ (38/5)

Öyle bir topluluk sesi var dergâhında ki, bilmem mahşer mi büyük bir kavga mıdır nedir. Sevgilinin dergâhının kalabalıklığından bahsedilmektedir. Bu kalabalık mübalağalı bir şekilde anlatılmıştır. Büyük bir kavga gürültüsüne ve mahşer gürültüsüne benzetilmiştir. Zira sevgilinin taliplisi çoktur. Aynı zamanda dergâhın

²⁹⁰ Cebecioğlu, age, s.158.

²⁹¹ Karaman vd., age, s.120.

taliplisinin çok olması anlamındadır. Dergâh her daim kalabalık olur çünkü birçok talibi vardır.

Seg-i dergâhın ile zâviye-i kûyunda

Gezdiğim saltanat şânden elezz ey sâkî (148/2)

Dergâhın köpeği ile tekkenin köyünde, saltanat, şanla gezdiğimden daha lezzetlidir ey saki. Dergâh tasavvuf ehli için önemli bir yerdir. Orada bulunmaktan şeref duyar çünkü orada hem mürşidi var hem ehli tarik vardır ve Allah katında çıkacağı yolculuğun başlangıç noktasıdır. Onun içindir ki dergâhın köpekleriyle bile gezmeyi şan, saltanat içinde olmaktan iyi görmektedir. Bu beyitte dergâha verilen önem anlatılmıştır.

Dergâh-ı harâbâta ki vardım didi sâkî

Çek kâse-i ser-şârı bu dergâhı seversen (520/4)

Harabat dergâhına vardım saki dedi ki, çek ağzına kadar dolu olan kadehi bu dergâhı seversen. Bu beyitte şair meyhaneyi harabat dergâhı olarak görmektedir. Onun için orada ağzına kadar dolu olan kadehleri içmesini istemektedir. Beyitte harabat, saki, kâse, ser-şâr ifadeleri ile tenasüp yapılmıştır.

Divanda dergâh sözcüğü hem tarikat ehlinin kullanım alanı olan dergâh anlamında hem de sevgilinin evi ve çevresi anlamında kullanılmıştır.

2.2. Dervîş

“Farsça asıllı bir kelime olup sözlükte “dilenci, yoksul, muhtaç” anlamına gelmektedir. Tasavvufta bir tarikat veya şeyhe bağlı olan mürîd, sufilerin hayat tarzına uygun bir hayat süren kişi demektir.”²⁹² Dervîşler bir mürşidin elinde kendilerini Allah’a adayan kimselerdir. Dervîşler dünyevi zevklerden vazgeçerek kendilerini tamamen Allah yoluna adayan kimselerdir. Az yemek içmek, az uyumak,

²⁹² Karaman vd., age, s.120.

az konuşmak daha çok ibadet hayatına yönelmek zikir, tefekkür dervîşlerin en genel özellikleridir.

Divanda dervîş genel olarak yoksul muhtaç sahibi anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Gör kim ne güzeldir ‘aşk-ı yârı

Dervîş ü gulâm ü şâh söyler (250/4)

Gör ki ne güzeldir yârın aşkı, dervîş, köle, şah söyler. Sevginin güzelliğini herkesin dile getirmesinden bahsetmekte. Dervîş, köle ve şahın hepsinin birden bu güzelliği dile getirmesinden bahsedilmektedir.

Ey Mîr Nigârî ol meyhâne-i ma‘nâda

Bî-fark gedâ zengîn dervîşle birdir şâh (595/9)

Ey Mîr Nigârî mana meyhanesinde, fakirle zengin, dervîşle şah hepsi faksızdır. Beyitte zengin fakir, dervîş ve şah kelimeleriyle tezat yapılmıştır. Mana âleminde bütün bunların farkı yoktur. Oradaki fark rütbede makamda mevkide değildir. Allah katında hepsinin bir ve eşit olmasından bahsedilmektedir.

Serfürû itmedim agyâr-ı bed-efkârlara

Himmet-i âl-i ‘abâ ki beni dervîş itdi (448/6)

Ağyârın kötü fikirlerine boyun eğmedim, Seyyidlerin yardımı beni dervîş etti. Rakiplerin kötü düşüncelerine hiçbir zaman boyun eğmedim, peygamber soyundan gelenlerin yardımıyla dervîş oldum. Dervîş olmanın mutluluğunu yaşamaktadır ve kendisine bir lütuf olarak verildiğini ifade etmektedir. Mîr Nigârî Kendisinin de Seyyid soyundan geldiğini ifade etmektedir. Yine onların yardımıyla tasavvufta başlangıç sayılan dervîş olmanın sevincini yaşamaktadır.

2.3. İrşad/Mürşid

“Sözlükte doğru yolu göstermek anlamına gelen irşâd, dini kavram olarak Mü’minleri dini görevlerini yerine getirmeye çağırmak demektir.”²⁹³ Doğru yolu göstermek anlamına gelen irşâd kelimesi dini kullanımda hidayet kavramıyla eş anlamlı kullanılmıştır. Gerçek irşâd edenin Allah (cc) olduğunu Kuran-ı Kerim şu şekilde ifade etmektedir. “Allah kime hidayet ederse işte o doğruyu bulmuştur; kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir rehber bulamazsın.”²⁹⁴ Mürşid ise rehber kılavuz ve yol gösteren demektir. Mürşid-i kâmil sırât-ı müstakimi gösteren delâletten hidâyete sevk eden kişidir. Tarikatta seyr u sülûkünü tamamlayıp irşâda ehliyeti olan kişiler için kullanılan tabirdir. Tasavvufta şeyh ile aynı anlamdadır.²⁹⁵

Divanda irşâd kavramı doğru yola ulaştırma anlamında kullanılmıştır. İrşad, mürşid, mürîd iç içe kullanılmaktadır.

Ey dil kerem-i Hudâni fikr it

Şükürün demidir nisâr-ı şükr it (841/463)

Sen bilmez idin nedir irâdet

İrşâd nedir nedir inâbet (841/464)

Hakdan sana mahz-ı bir keremdir

İkrâm-ı Habîb-i muhteremdir (841/465)

Ey gönül Hudâ’nın keremini düşün, şükür zamanıdır şükürünü dağıt, sen irade, irşâd, tevbe edip Allah’a yönelmenedir bilmezdin, Hak’tan sana bir tam keremdir, habibi muhteremin sana ikramıdır. Beyitte irade, irşâd ve tevbenin ne olduğunu bilmiyordun ancak sana bunlar Hudâ’nın bir ikramı olarak verilmiştir. Bunların değerini bilmesini istemektedir. İrşadı doğru yolu göstermeyi yapanın Allah (cc) olduğu anlatılmıştır ve bunlara şükretmesi istenmektedir.

²⁹³ Karaman vd.,age, s.320.

²⁹⁴ Bk., Kehf, 18/17.

²⁹⁵ Ebû Nasar Serrâc Tûsî, *El- Lüma’ İslâm Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular Cevaplar*, Trc. H. Kamil Yılmaz, Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.474.

“Sözlükte “yol gösteren, kılavuz, delil, rehber” anlamına gelen mürşid, tasavvufta insanlara Hak yolu gösteren; şeyh, veli, er, eren, pir demektir.”²⁹⁶ “Gerçek mürşid Hz. Muhammed (SAV)'dir. Diğer mürşidler, onun manevî mirasını elde etmeğe muvaffak olmuş kişilerdir. Tasavvufî terim olarak, tarîkat lideri anlamına da gelir. Aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh, seccâdenişin, ifadeleri de kullanılır.”²⁹⁷

Divanda üç yerde geçen mürşid kelimesinin kullanımları şu şekildedir.

Reh-i meyhâneyi bilmen beni irşâd eyle

Farzdır kim gerek erbâb-ı tarîka mürşîd (766/2)

Meyhanenin yolunu bilmem beni irşâd eyle, tarîkat ehline bir mürşid olması farzdır. Mutasavvıfların doğru yolu bulabilmeleri irşâd olabilmeleri için muhakkak bir mürşide bağlanmaları gerekmektedir bu mürşidle birlikte Allah'a ulaşmak için yol kat etmeleri gerekir Mîr Nigârî de tarîkat ehlinin de muhakkak bir mürşide bağlanması istemektedir.

Ber âmed mürşidî mîr-i sühan-ver

‘Arîf ü kâmil ez nesl-i peyember (843/1)

Menba‘-ı ‘ilm ü kemâl me’haz-i hilm-i hısâl

Mürşid-i ehl-i hakikat rehber-i râh-ı Hüdâ (842/4)

2.4. Mürîd

“Sözlükte “irade ve talep eden, isteyen, arzu eden” mürîd, tasavvufta, kendisi için Allah'ın irade ettiğiinden başka bir şey istemeyen, Allah'ın iradesi karşısında kendi iradesini hiçe sayan; tarîkata giren ve şeyhe bağlanan, dervîş, bende demektir.”²⁹⁸ “İlk sûfiler mürîd terimini, “Hakk'a giden yolda kararlı ve sağlam bir irade ortaya koyan kişi” anlamının yanı sıra “iradesi olmayan kul” mânasında da

²⁹⁶ Karaman, vd., age, s.502.

²⁹⁷ Cebecioğlu, age, s.455.

²⁹⁸ Karaman vd., age, s.500.

kullanmışlardır.”²⁹⁹ Tasavvufta mürşide bağlanan kişilere mürîd denilmiştir. Mürşidin elinde mürîd tasavvufta yolan kimsedir.

Divanda mürîd kelimesi on bir yerde kullanılmaktadır. Tasavvuftaki terim anlamıyla kullanılmakla birlikte bazı beyitlerde bu anlamdan uzak bir kullanımı vardır. Aşağıdaki beyitte mürîd kavramının tasavvuftaki karşılığı tam olarak verilmektedir.

Mürîd olan bakmaz gayr-ı murâde

Fark eylemez kahr u lutfi irâde (838/IX/4)

Mürîd olan istenilen şeyden başkasına bakmaz, keder ve iyilik irade etmez. Mürîd olarak bir mürşide bağlanmış kimse için seçenek yoktur, mürşidi ne isterse onu yapmakla yükümlüdür ve asla onun sözlerinden dışarı çıkamaz çıkmamalıdır. Mürîdin iradesi için kahr ya da lütf fark etmez o sadece kendisinden istenileni yapmakla yükümlüdür. Zira istenilenleri yaparsa mutlaka Allah’a giden yolda mertebeler kat edecektir. Diğer bir kullanımı ise şu şekildedir.

Bugün gördüm harâbât ehlin inkâr eyleyen vâ’iz

Düşüp meyhâne küncinde mürîd-i hâs-ı câm olmuş (339/5)

Meyhane ehlini inkâr eden vaizi bugün gördüm, meyhane köşesine düşüp has içkinin mürîdi olmuş. Vaiz her daim meyhaneyi hor görür ve onu inkâr eder. Oraya giden herkes vaiz için suçludur. Vaiz, müftü, zahid hep dinin kaba yönünü gören ve asla meyhaneyi anlayamayan kişi olarak görülmektedir divan edebiyatında bu beyitte ise vaizin meyhane köşesine düştüğünü ve içkinin has mürîdi olduğunu belirtmektedir.

2.5. İntisâb

“Bağlanma, katılma, girme” tasavvufta bir kişinin manevi olarak kendisini geliştirmek, ruhen olgunlaşmak, yaptığı ibadetlerde ruhsal coşkuyu yakalamak amacıyla Hz. Peygamberi örnek alan ve onun ahlakıyla ahlaklanan bir tasavvuf âliminin manevi eğitimine girmesidir.”³⁰⁰ Bir kimseye veya bir gruba mensup olmak,

²⁹⁹ Süleyman Uludağ, , “Mürîd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C.32, s.47-49.

³⁰⁰ Serinsu vd., a.g.e, s. 172.

aralarına katılmak ve şeyhe bağlanmaktır. İntisâb edene müntesib denir, kişi intisâbla bağlandığı kişiyi kendinin mihveri olarak görür.³⁰¹

İntisâb kelimesi divanda iki yerde kullanılmıştır. Bu kullanımlarda bağlanmak anlamıyla kullanılmıştır.

İntisâb itse der-i devlet-meâb-ı pâkine

Kim ki sıdk-ı kalb ile çekmez cefâ rûz-ı cezâ (842/7)

Başın ey servim ayağından götürmez âftâb

Hâk-i pâyün feyzine yüz koymuş eyler intisâb (49/1)

Her iki beyitte de intisâb kelimesi bağlanmak anlamında kullanılmıştır. Tasavvufî terim olarak kullanılmamıştır. Birinci beyitte devlete intisâb etmek anlamında ikinci beyitte ise sevgilinin güzelliğine bağlanmak anlamında kullanılmıştır.

2.6. Kerâmet

“Sözlükte “değer, kıymet” gibi anlamlara gelen kerâmet, dini bir kavram olarak peygamberlik iddiasıyla bir ilgisi olmaksızın bir müminde harikulade, olağanüstü bir halin meydana gelmesidir.”³⁰² Kerâmet, ikrâm, kerem, tütuf ve ihsandır. Mümin bir kulda olağanüstü bir hâlin zuhûr etmesidir. Ehl-i sünnet ulemâsı kerâmetin hak olduğunda müttefiktir. Peygamberin elinde gerçekleşen olağanüstü hal mu’cize, Allah dostunun elinde gerçekleşen olağanüstü hal ise kerâmettir³⁰³.

Divanda kerâmet kelimesi daha çok olağanüstülük anlamında kullanılmıştır. Allah(cc) kendisine vermiş olduğu Hz peygamber ve onun soyunu sevmeyi kerâmet olarak görmektedir.

Nesl-i Muhammedi sevmek istemek

Hakkın bize başka kerâmetidir (268/7)

³⁰¹ Tûsî, age, s.495.

³⁰² Karaman vd. age, s. 372.

³⁰³ Tûsî, age, s.526.

Muhammed soyunu sevmek istemek, Hakkın bize kerâmetlerindedir. Allah(cc) birçok kerâmet vermiştir şaire bunlardan biri de ehl-i beyti sevmektir. Ona bağlanmayı onu sevmeyi kerâmet olarak görür şairimiz.

Yâr eyler derdime tîmâr sıhhat bulmayam

Bir nefes zîrâ kerâmetdir bana bîmârlıĝ (373/7)

Sevgili derdimi iyileştirmek ister sıhhat bulmayayım, bir nefesi kerâmettir bana hastalık. Âşık sevgilinin kendisiyle ilgilenmesinden memnundur ve iyileşmek istememektedir. Çünkü iyileşirse sevgilinin ilgisi kendisinden gidecektir. Sevgilinin bir nefesi bile kerâmettir çünkü tüm hastalıklarına iyi gelecektir.

N’ola bir ehl-i kerâmet kıla izhâr-ı hüner

‘Arz-ı ahvâlimizi eyleye sultanımıza (610/6)

Ne olur bir kerâmet ehli hünerini ortaya çıkarsın da sultanımıza halimizi arz etsin. Şair sevgiliye halini arz etmesi için bir kerâmet ehli aramaktadır. Sevgiliye ulaşması o kadar zor bir durumdur ki şair bunu ancak bir kerâmet ehlinin yapacağını dile getirmektedir.

SONUÇ

Mîr Seyyid Hamza Nigârî'nin edebî tasavvufî yönünü yansıtan en önemli eseri Türkçe Divanı'dır. Daha önce Nigârî'nin diğer eserleri üzerine çalışmalar yapılmış onun tasavvufî görüşleri ele alınmıştır. Nigârî'nin Türkçe divanının muhtevâsı üzerine üzerine detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Nigârî'ye ait Türkçe divanının dinî, edebî ve tasavvufî incelemesi konu edilmiştir.

“Seyyid Hamza Nigârî'nin Türkçe Divanı'nda Dinî Edebî Muhteva” başlığı altında yaptığımız çalışmada elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Mutasavvıf bir şair olan Seyyid Hamza Nigârî kendine has üslubuyla dinî tasavvufî edebiyatımızda önemli bir yer edinmiştir. Döneminin en önemli mutasavvıflarından biri olan Nigârî eğitiminin ardından manevî eğitim için tasavvufa yönelerek Nakşibendi Hâlidî şeyhi olan İsmâîl Şîrvânî'ye intisâb ederek tasavvufî eğitimden geçmiştir. Dinî tasavvufî eğitimini tamamlayan Nigârî'nin en önemli ilham kaynağı tasavvuf olmuştur. Tasavvuf şiirlerinde temaları şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nigârî'nin etkisi hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemde geniş bir coğrafyada hissedilmiştir. Bunu onun Azerbaycan, Karabağ, Amasya, Sivas Harput gibi birçok kentte yaşamasına bağlamaktayız. Kendinden sonra birçok şairi etkileyecek kadar güçlü bir şiir gücüne sahiptir. Kendisine has coşkun üslubuyla bildiği doğruları cesurca söylemiştir. İslâm dünyasının birçok tartışmalı konusuna kendi penceresinden bakan Nigârî eleştirilmekten korkmadan kendi doğrularını divanına yansıtmayı başarmıştır. Azerbaycan topraklarında Şii olarak tanınmasının yanında Osmanlı coğrafyasında Sünnî olarak tanınmıştır. Şii olarak tanınmasını ehl-i beyte olan düşkünlüğüne bağlamaktayız. Divanında kendisinin de ehl-i beyt soyundan olduğunu ısrarla vurgulamakta ve ehl-i beyte olan hayranlığını dile getirmektedir.

Nesl-i İsmâ'îlsin aslı 'Arabsın

Âl-i Muhammedsin âl-i nesebsin

Müntehabsın silsile-i zehebsin

Ey Seyyid Nigârî ey Karabâgî (839/XIV/5)

Sünnî olarak görülmesine sebebin ise Nakşîbendî'nin Halidiye koluna bağlı olması olduğunu düşünmekteyiz. Nigârî divanında her iki durumu da reddederek Allah'ı peygamberi ve ehl-i beyti seven hakiki bir Müslüman olduğunu dile getirmiştir.

Allah'ı Muhammed'i 'âlî seven dostânız

Ne Sünnîyiz ne Şîî bir hâlis Müslümânız (720/1)

Nigârî'nin ehl-i beyt sevgisi daha çok birleştirici bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. O asla hiç kimseyi düşüncesi yüzünden dışlamamıştır. Asıl gayesi Allah'a hakiki bir kul olmak ve ehl-i beytin hizmetkârı olabilmektir. Nigârî Ehl-i beyt sevgisi divanında önemli bir yer teşkil etmektedir. Ehl-i beyte olan bağlılığını her daim dile getirmiştir. Kerbela hadisesinde Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin acısını her an içinde yaşamış ve şiirlerinde onu şehit edenlere Süfyaniler diyerek onları her zaman yermiştir. Süfyaniler olarak nitelendirdiği her ne kadar Hz Hüseyin'i şehit edenler ve onların soyundan gelenler olsa da asıl eleştirdiği tüm zalimler olmuştur. Kendisi daima mazlumların yanında yer almış ve onları desteklemiştir.

Nigârî şiirlerini edebî bir üslupla ustalıkla kaleme almıştır. Onun manzum eserleri incelendiğinde edebiyata ne kadar hâkim olduğu görülmüştür. Genellikle aruzla yazan Nigârî az da olsa hece ile de şiirler kale almıştır. Aruzun her kalıbı ile şiirler yazmakla birlikte yer yer aruz hatalarına düşmesi bazen kalıplara uymaması Nigârî'nin şiirde biçimden çok içeriğe verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Nigârî tasavvufî görüşlerini halka ulaştırmak için şiirlerini dönemine göre sade bir dille yazmıştır. Şiirlerindeki bu sadelik sayesinde şiirleri birçok mecliste okunur duruma gelmiştir.

Divanda özellikle rind ve zahid tipinin mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır. Nigârî kendini rind meşrep olarak görür ve zahid tipine karşı amansız bir mücadele

içine girmiştir. Zahid tipi altında hoca, müftü, vaiz, sofî tiplerinin hepsini şekilci bir dindarlık üzerinde olduklarını ifade eder ve hepsini acımasızca eleştirir. Kendini rind olarak gören Nigârî samimi bir âşık olduğunu hemen hemen her beyitte işlemiştir. Her işini aşkla yaptığını söyler ve aşksız söylenen şiirin bile etkili olmayacağını ifade ederek her işini aşkla yapma gayreti içinde olmuştur. Fuzulî'nin aşkının benzerini Nigârî'de görmek mümkündür. Nigârî'nin aşkta ulaştığı noktayı mürşidinin şu ifadeleri açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. “ Nigârî aşk ile mahv-ı vücûd olmuştur. Ânın mürşidi aşktır.” Divanında hakikat gerçeğinin aşk ile ayakta durduğunu ve hakikatlerin başlangıcı olarak aşkı görmesi onun aşka verdiği değeri göstermektedir.

Silsile-i ‘aşk ile durur kâr-ı hakikat

Bî-silsile-i ‘aşk dil-ârâ ele gelmez (303/9)

Sonuç olarak söylemek gerekirse 19. yüzyılda yaşamış olan Nigârî dinî, edebî, tasavvufî ve siyâsî alanlarda yazdığı eserler ve verdiği mücadelelerle tanınmıştır. Yaşadığı yüzyılda ve vefatından sonraki dönemde birçok kişiyi etkilemiş ve peşinden sürüklemiştir. Nigârî'nin dönemine damgasını vuran ve yol gösterici olan mesajlarının günümüz için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABDÜLHAMİT, Birişik, “Kur’an”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002,C.26,s.383-388.
- AKKUŞ, Muzaffer, *Seyyid Hamza Nigârî Divânı*, Niğde Üniversitesi Yayınları 6, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları 3, Niğde 2002.
- AKPINAR, Yavuz, “Nigârî Mîr Hamza” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul,1990 C.7, s.59.
- AKPINAR, Yavuz, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.
- ALBAYRAK, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004.
- ALGÜL, Hüseyin vd., *İlmihal I İmân ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002,C.I, s.85.
- ALTUNKAYA, Mustafa, *Sûf Hareketi Tarihi*, Çıra Akademi, İstanbul, 2017.
- ATEŞ, Süleyman, “İhlas”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2000, C.21.s.535-537.
- ATEŞ, Süleyman, “Kurb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002,C.26,432-433.
- AYDIN, Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- AYDIN, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya,2005.
- BANARLI, Nihad Sâmî, *Türkçenin Sırları*, İstanbul 1975.
- BİLGİN, Azmi, “Nigârî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007,C.33,s.85-87.
- BİLGİN, Azmi, *Nigârî Divanı*, Ankara, 2017.
- BOLAY, Süleyman Hayri, ”Âdem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1988, C.1,s.358-363
- BURSALI, Mustafa Necati, *Peygamberler Tarihi*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2014.
- CÂMÎ, Molla, *Lüccetü'l Esrâr Sırlar Denizi*, trc.,M.Ali Özkan, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2017.
- CANBULAT, Mehmet, “Hû”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara,2006.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1997.
- CEYHAN, Semih, “Zühd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2013,C.44,s.530-533.
- ÇAĞIRICI, Mustafa, “Hevâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C.17, s.274-276.

- ÇAĞRICI, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 1989.
- ÇAKAN, İsmail Lütfü, SOLMAZ Mehmet, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.
- ÇINAR, Fatih, *Hamza Nigarî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2009.
- DEMİRCİ, Mehmet, "Hakikat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1997,C.15,s.178-179.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara,1996.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.
- ERBAŞ, Ali, "Melek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2004,c.29,s.37-39.
- FUZÛLÎ, *Leylâ ve Mecnûn*, Hazırlayan, Muhammed Nur Doğan, T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- GÖLCÜK, Şerafettin, TOPRAK Süleyman, *Kelam Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya,2012.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977.
- GÜÇ, Ahmet, "Kible", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.25, s,364-365.
- GÜRBÜZ, Deniz, *Kur'an'a Göre Hz. Âdem (a.s.)'in Serüveni*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara,2012.
- HAKVERDİOĞLU, Metin, "Mîr Nigârî ve Süfyaniler", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 2016, S.12,s.115.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çev., Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004.
- HARMAN, Ömer Faruk , "Yûsuf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2013, C.44, s.1-5.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Îsâ" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C.22, s.473-475.
- HARMAN, Ömer Faruk, "İsmail", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001,İstanbul, C.23,s.76-80.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Mûsâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C.31, s.207-213.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Süleymân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2010,C.38,s.60-62.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Ya'kûb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2013, C.43.s.274-276.

- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, C.3, s.1201.
- KARA, Mustafa, “Evrâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C.11, s.533-535.
- KARA, Mustafa, “Fenâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C.12, s.333-335.
- KARA, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar/ Tekkeler/ Şeyhler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARAGÖZ, İsmail *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah’ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüсна*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.
- KARAMAN, Fikret vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, 2006.
- KAVAL, Musa, *Tasavvufî Gelenekte Çokkültürlülüğün Bir Örneği Seyyid Mir Hamza Nigârî*, III. Uluslararası Hamza Nigârî Türk Dünyası Kültürel Mirası Sempozyumu, Azerbaycan, 2017.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, *Hazreti Âdem’den Hatemü’l Enbiyâ’ya Peygamberler Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, *İslâm Akâidi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- KERİMOĞLU, Yusuf, *Kelimeler Kavramlar*, İnkılâb Basım Yayım, 2011.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İKÜ Yayınları, İstanbul, 2016.
- KÖKSAL, Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- KURNAZ, Cemal, “Gönül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C.14, s.150.
- KURNAZ, Cemal, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara, 1997.
- KUTUB, Muhammed, *İslâm İnancı*, Çeviren, Nureddin Yıldız, Risale, İstanbul, 2016.
- KUTUB, Seyyid, *Fî Zılâl-il Kur’an*, Mütercimler, Emine Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Mapsan, İstanbul, 1992, C.14, s.123.
- KÜBRÂ, Necmeddîn-i, *Tasavvufî Hayat*, trc. Mustafa Kara, İstanbul 1980.
- MUHTAROĞLU, Vilayet, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Türk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, C.3, s.240-243.
- NİGÂRÎ, Mîr Hamza, *Divân-ı Seyyid Nigârî*, Çev., Necdet Yılmaz, Azmi Bilgin, Kule İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- ÖGKE, Ahmet, GÜRER Dilaver, KONUR Himmet, vd., *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015.
- ÖZ, Mustafa, “Ehl-i Beyt”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C.10, S.498-501.

- ÖZEL, Ahmet, “Kurbet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara,2002, C.26, s.440-441.
- ÖZKIRIMLI, Atilla “Nigârî”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, C.2, s.917.
- ÖZLER, Mevlüt, “Tevhid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C.41,s.18-20.
- PALA, İskender, “Bir Hamza Nigârî Yaşamıştı”, *Kaşgar Edebiyat Seçkisi*, Bayrak Matbaası, 2000.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet “Nigârî Seyyid Mîr Hamza (1805-1886)”, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, C.25, s.252.
- PERVANE, Bayram, “Seyyid Nigârî'nin Divan Tertibi Sistemine Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 2008, S.20, s. 194.
- SAĞLAM, Ayşe, “Nigârî Divanında Rind ve Zâhid”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, İstanbul, 2016,s.286.
- SERİNSU, Ahmet Nedim, vd., *MEB Dini Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletme, Müdürlüğü, Ankara, 2009.
- SİNANOĞLU, Mustafa, “Îmân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2000, C.22,s.212-214.
- SONA, Fatih, *III. Uluslararası Hamza Nigârî Türk Dünyası Kültürel Mirası Sempozyumu Bildirileri, Seyyid Hamza Nigârî'nin Fuzûlî'ye Yazdığı Tahmisler*, Azerbaycan, 2017.
- ŞAHİN, Süreyya, “Cennet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1993,C.7.s.374-376.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfî yahut Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1996.
- TATLISI, Ali Osman, *Esmâü'l Hüsnâ Şerhi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018.
- TOPALOĞLU, Bekir “Allah” , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989,C.2,s.471.
- TOPALOĞLU, Bekir “Gaffâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C.13, s.286-287.
- TOPALOĞLU, Bekir vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul,2006.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Hâdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C.15,s.9.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Hak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1997, C.15,s.152.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Mevlâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, C.29, s. 440.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Rab”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2007, C.34, s. 372-373.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Rahmân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C.34, s.415-417.

- TOPRAK, Süleyman, “Haşır” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1997,C.16,s.416-417.
- TÛSÎ, Ebû Nasar Serrâc, *El- Lüma’ İslâm Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular Cevaplar*, Trc. H. Kamil Yılmaz, Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 1996,
- TÜRER, Osman, “Hû”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, C.18, s.260-261.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Celâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1993,C.7,s.240
- ULUDAĞ, Süleyman, “Keşf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.25,s.315-317.
- ULUDAĞ, Süleyman, “ Ağyâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, C.1,s.482.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1991,C.4,s.11-17.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Mürîd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2006,C.32,s.47-49.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Âl-i Abâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,1989, C.2, s.306-307.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Halvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, C.17s.386-387.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Mâsivâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2003,C.28,s.76.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Nefes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006,C.32.s.522-523.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Recâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, C.34,s.502.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Uzlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2012,C.42,s.256-257.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 1992.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvufun Dili*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- UZUN, Mustafa, “Kâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001,C.24,s.21-22.
- UZUN, Mustafa, “Lokmân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara,2003,C.27,s.206-207.
- UZUN, Mustafa, “Tevhid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C.41,s.24-26.
- UZUN, Mustafa, ”Muhammed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2005,C.30,s.457-459.
- UZUN, Mustafa, ”Muhammed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2005,C.30,s.457-

- UZUN, Şerife, 16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- ÜNAL, Sadettin, “Kâbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2001,C.24,s.14-21.
- YAVUZ, Salih Sabri, “Mi’rac”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, C.30, s.132.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “İlâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara,2000, C.22 s. 64.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul,2001,C.24s.58-63.
- YERKAZAN, Hasan, “Ebü’l-Hasan el-Harakânî Silsilesinden Gelen Mîr Hamza Nigârî’nin Peygamber Tasavvuru”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, C.4, s.48.
- YILMAZ, Hasan Kamil, “Cezbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, C.7, s.504.
- YILMAZ, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet EKİNCİ, 15 Nisan 1981’de Konya’da doğdu. İlköğrenimini Bayburt’ta ortaöğrenimini ise Konya’da Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesinde tamamladı. 2004 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 2015 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu.

2015 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenliğe başladı. 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılında Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalında tezli yüksek lisans eğitimine başladı ve 01.11.2019 tarihinde tamamladı.

Halen Konya Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde öğretmenliğe devam etmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.